

M. T. R. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. ^{Ref.}
Ser. 792

Title: *Dana Mayakha*

792

दानमयूख. (by नीलकंठ)

: Dāna mayūkha :		Title
:	:	Author
:	:	Editor
:	:	Year, Vols.
:	:	Publisher
792:	:	Remarks

792

॥ दानमयखः प्रकृतः ॥ ८ ॥
॥ पत्र १ ८ ३ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीरविर्जयति ॥ यो लीलया संतनुते तत्र विधे तत्प्राप्तयत्मा तन्निविष्टरूपे लयं न त्याग्य च
 पूर्णरूपं शिवं ततोत्पद्यते रविर्ममासौ ॥ १ ॥ स्मृतीः स्मृती वीक्ष्य पुराणजातं तत्र त्रिबन्धनपिसन्निबन्धात् ॥ श्री
 शंकरस्यात्मजराशदाने श्रीनीलकंठो विदुषो तिष्ठत्यं ॥ २ ॥ परस्वोत्पत्त्यंतोऽव्यत्यागोदानं ॥ व्यत्यागविनिम
 मादयस्त्वेतच्चाध्यायवदानपदप्रयोगादितिकेचित् ॥ परप्रयोगस्य नाक्तत्वात् तद्विन्नत्वेनापि विशेषणीय
 मित्याहुः ॥ दामोदरवक्त्रस्तु क्रमादिवारयितुमदृष्टार्थत्वेन विशेषणीयं प्रात्यादिदानेदानपदं गौरामि
 त्कचेतन्न सोमक्रयातिव्याप्त्यवारणात् गौडायां मानाभावाच्च ॥ ३ ॥ दूरस्य विप्रश्च द्देशेन तत्कस्यापहर्तु
 प्रत्यवैत्येव ॥ तादृशपहारे शिष्टविगानेन निषेधकत्वात् ॥ परस्वनाददात्येव प्राकारकप्रत्यक्षनिषे
 धेन प्रवर्तते ॥ अपहारदशायां कस्यापि स्वत्वाभावात् ॥ दातुः पुनरुत्पत्तौ तु मानाभावः ॥ रक्षणं तु परकीय
 स्यात् प्रात्यादिनोपपद्यत एव ॥ अष्टमपदेशे तत्कपुरोडाशादाविव अन्यथा अत्रापि पुनरुत्पत्तिप्रयोजकस्ति
 दृष्टादिविधिस एव पुनरुत्पत्तिर्नामप्यात्यक्तोपानेपिविगानादि ॥ इति निरणयितं त्ररत्नादौ ॥ तत्यागकाले

रामः

॥५५॥

पगमः ॥ किंतु विप्रकर्षकत्वाकारकाल इति तु कस्यचिद्वाहत्वात् प्रलाप उपेक्षणा य एव ॥ यदि केचित्कंचिद्वाहत्वात्
 मुद्दिश्य किंचित्प्रत्ययं सुवर्णरजतादिमनसा पात्रमुद्दिश्य जलमधे जलेक्षियेत् ॥ दाता तत्फलमाप्नोति प्रति
 ग्राही न दोषनागित्यादिवचनप्रतिपादितेन विधिना अज्यं देशंतरस्यायतस्यैव मत्प्रहितं तच्च यदि म
 ध्ये मार्गनिष्ठं चौरैर्वाप हृतं तदा दातुर्न कोपि प्रत्यवायः ॥ प्रमाणभावात् दानफलं तु नैव प्रजायते ॥ वाहत्वात्
 पश्येवमानकल्पे अर्गस्याजातत्वात् ॥ न चानेव च सादाना नुकल्पेन पात्रो देशकः संकल्प एव विधीयते ॥ तत्तु पा
 त्रस्वत्वोत्पत्तिपर्यंतं तापि ॥ उद्देशमात्रश्रवणादिति वाच्यं ॥ प्रजापतिवृत्तांतर्गतो घटादित्यानीक्षणसंकल्पवद्वा
 पि फलपर्यंतं तायां आवश्यकत्वात् ॥ अन्यथा तत्रापि संकल्पमात्रादेव फलं स्यात् ॥ अस्त्विति चेन्नैवं तस्य वृत्तमिना
 वरूपासंकल्पक्रियां लक्षयति ॥ तत्र च परिपालिते निराक्षणादौ वनिचारासंकल्पलक्षणे दुर्घटा स्यात् ॥ अतो
 न संकल्पमात्रात् तत्र फलं ॥ किंचात्र वैधदेशकालावच्छेदेन पात्रहस्तप्रक्षेपासंनवेतस्यानमात्रसपात्रोद्देश
 को जलाधिकरणको जलप्रक्षेपे विधीयते न तु पात्रस्वत्वापत्तिपर्यंतं तापि बाध्यते ॥ पात्रदाष्टप्रतिगृह्य

प्रपदैः त्यागप्रतिग्रहयोः प्रतीतेः॥ अतो न प्रतिग्रहो व्यापारं विनो देशविशिष्टजलप्रक्षेपमात्रात्फलमिति हि क
यत्तु देवता। अर्थानामुदिते पात्रे अद्याप्रतियादने। दानमित्यभिनिर्दिष्टं व्याख्यानं तस्य कथ्यत इति तद्व्यमारा
सात्विकदानोक्तार्थं न दानसामान्यपरं इति दानस्वरूपं। एतत्प्रशंसामामवेदोपनिषद्दिदानेन सर्वान्कामानवा
प्नोति चिरजावित्वमिति व्यासः॥ यद्ददासि विशिष्टे न्यो यज्ञाश्चासि दिने दिने। तत्रे विप्रमहं मन्ये शेषं कस्यापि रक्ष
सि। यासादर्थमपियासमर्थिन्यः किं न दायते। इच्छानुरूपो विनवः कदा कस्य न विष्यतीत्यादि। तच्च दानं चोक्तं न ग
वर्जिता। दानमिति यद्दानं दायते नुपकारिणे। देशकाले च पात्रे च तद्दानं सात्विकं स्मृतं। यत्तु प्रत्युपकारार्थं फ
लमुद्दिश्य वा पुनः। दायते च परिक्षिप्तं तद्दानं समुदाहृतं। अदेशकाले यद्दानं पात्रे न्यश्नयते अस्तु तत्तमवज्ञा
तं तत्तामसमुदाहृतं। विष्णुधर्मसिरे। तामसानां फलं नुं क्तेति र्यत्के मानवः सदा। वर्णसंकरनावेन दार्ढके यद्विवाह
नः। बाल्ये वा दासनावे वा नात्र कार्या विचारणा। अतो न्यथा तु मानुष्ये राजसानां फलं न वेत्तु। सात्विकानां फलं
नुक्ते देवत्वेनात्र संशयः। मास्ते येषां पूर्वकृतं कर्म सात्विकं मनुजोत्तमः। पौरुषेण विना तेषां। केषां चिद्दृश्यते फ

रामः

॥५५५॥

लं। कर्मणा प्राप्यते लोके राजसस्य तथा फलं। कृद्धेण कर्मणा विदितं तामसस्य तथा फलं। हारीतः सुसुखं स्तामसं
यश्चाप्राकृतं ददातीति। अत्र प्रकृतोऽसावधानः गारुडः। अर्हते यस्तु वर्णादिदानं तत्कायिकं मनः। आर्त्ताना
मनयं दद्यात्ते तद्विवाचिकं स्मृतं। विद्यामादाय यज्जपेत्तद्दानं मानसं द्विजा इति। अथ दानसामान्येति क
र्तव्यता। तत्र दानादिधिकारस्तु चतुर्णामपि वर्णानां स्त्रीणां च। वर्णानामप्यमाणां च चतुर्वर्णेषु धिष्ठिरा दानध
र्मप्रवक्ष्यामि यथा व्यासेन नावितमिव्यासोक्तेः। स च निषादस्य पतिवत् वैदिकमंत्रवत् स्वपिसमंत्रक एव स्त्रीश्च
इयोरविद्या। सद्वृत्ते जातु कर्णः। अधिकारि न वेष्टुः पूर्वधर्मे न वैदिके। पूर्वधर्मास्तत्रैस्मृत्यंतरे। बहिर्वैदिक्यद्द
नंतत्पौत्रिकमुदाहृतं। तत्रैव व्यासोपि। अंतर्वैद्यां च यद्दानमिष्टं तदनिधायते इति। अथ पात्रं याज्ञवल्क्यः॥
न विद्यता केवलयातपसा वापि पात्रता। यत्र वृत्तमिमे चोनेतद्विपात्रं प्रचक्षत इति। व्यासः। प्रथमतः गुरोर्दानं द
त्वा ज्येष्ठमनुक्रमात् ततो न्येषां तु विप्रानां दद्यात्सात्रानुरूपतः। न विष्णुपुराणे। सनिधाने स्थितान् विप्रान् ददौ
हि त्रं विट्पति तथा। नाग्निनेयं विशेषेण तथा बंधून् गृहगतान्। नातिक्रामेन्नरस्त्वैतान् सुसुभूतान् पि

दानम्.

॥३॥

गोपते॥ अतिक्रम्य महारौद्रं रौद्रं वनरकं वृजेत॥ विद्वपतिर्जामाता विष्णुः॥ मातृघ्नसा चैघतथैव च पित्रघ्नसा॥ माता
महाजागिनेषा जागिनेयस्तथैव च॥ दौहित्रश्चैव जामाता तेषु दत्तमिहा दायं॥ आचरेष्टु तथा दत्तं तदप्यस्य मुच्य
ते॥ मातापित्रौर्गुरौ मित्रे विनीते चोपकारिणि॥ दानानां यविशिष्टेभ्यो दत्तं च नृतिमिच्छता॥ व्यासः॥ पितुः शतगु
णं दानं सहस्रं मातुरेव च॥ अनंतं दुहितुर्दानं सोदयेद्रेतमस्य॥ एतत्प्रसंसामात्रं दत्तं॥ सममब्राह्मणे दानं
द्विगुणं ब्राह्मणभुवे॥ सहस्रगुणमाचार्ये त्वनंतं वेदपारगे॥ व्यासः॥ ब्रह्मबीजसमुत्पन्नो मंत्रसंस्कारवर्जितः जा
तिमात्रो पञ्चावीचनवेदब्राह्मणः स तु॥ गर्भं॥ धानादिनिर्युक्तस्तथोपनयनेन च॥ न कर्मचिन्तया धीते स न वे
द्ब्राह्मणभुवः॥ तथा॥ देवार्चनपरो नित्यं विज्ञाया कं पंचमस्तत्रयं॥ अमो देवलको नाम हव्यकथेषु गृहीतः॥ यत्तु
बृहस्पतिना श्रुते समगुणं दानं वैश्वेदेतु द्विगुणं स्मृतं॥ क्षत्रिये त्रिगुणं प्रोक्तं ब्राह्मणे षडगुणं स्मृतमिति॥ श्रुत्वा दी
नामपि पात्रतोक्ता साक्षाद्वदन् परां श्रुत्वा छादतदा तातु पात्रं नैव विचारयेत्॥ अन्नस्य क्षुधितं पात्रं विव
क्षौ वसनस्य चेति विष्णुधर्मोक्तेः॥ अथ पात्राय मंत्रक दानं॥ मंत्रं श्रुत्वा दानं स पात्राय प्रदापयेत्॥ दातुर्निष्क

रामः

॥५५६॥

सहस्रं तु श्रोतुर्जिकं निहंततातिशया तातयोक्तेः॥ तथा॥ यस्य वेदश्च वेदाचविच्छिद्येते त्रिपुरुषं स वै दुर्ब्राह्मणो
नाम यस्य वै दृष्ट्वा पतिरिति पात्रमित्यर्थः॥ अथ देयादिये॥ यथाविधन इत्येव यत्किंचित्कुरुते नरा तथा
विधांशुकेन श्रुतं॥ शबलेन दुःस्वप्नं मिश्रं॥ कृष्णेनासुखोदयं॥ शुक्लादित्स्वरूपं तु स्मृतौ॥ अतश्चैव तया क
न्यायाजशिष्यान्वयागतं॥ धनं सप्तविधं श्रुतं उदयो तस्य तद्विधः॥ कसादकृषिवाणिज्यश्रिष्यश्रुक्ता नुवृत्ति
तः॥ कृतोपकारादा संचरा बलं समुदाहृतं॥ पार्श्वक द्यूतचौर्यान्निप्रतिरूपकसाहसैः॥ व्याजेनोपार्जितं यत्र स
र्वेषां कृष्णमुच्यते इति॥ पार्श्वकं सर्वदा समीपास्थित्या सेवाप्रतिरूपकं वैश्यातरग्रहणं॥ शिवधर्मे तस्मात्त्रिज
गं वित्तं सजावनाय प्रकल्पयेत्॥ जागद्वयं तु धर्मार्थमनित्यं जीवितं यतः॥ सर्ववित्तस्य जागपंचकं कृत्वा जाग
त्रयं जीवनार्थं जागद्वयं धर्मार्थमिति हेमाद्रिः॥ जागत्रयं सर्ववित्तस्य तत्रैको जागो जीवनाय जागद्वयं धर्मार्थे
त्यनेकपराशक्तिविषयेषु नारते॥ एकां गां दशगुर्दद्याद्दशदद्याच्च गोशतं॥ दत्तं सहस्रगुर्दद्यात्सर्वं समफला
॥ स्मृता इति गोपदं वित्तमात्रोपलक्षणां॥ अन्यथा पंचगवादेः सहस्राविधिकवादेश्वगोदानेनधिकारः स्यादि

दानम्.

॥४॥

तिहेमादि॥ यमः सुवर्णरजतं ताम्रं यति न्योयः प्रयच्छति नतफलमवाप्नोति तत्रैव परिवर्तते यतयेको वने दत्ता
दातापिनरकं व्रजेत् अपि श्रद्धात्मा तिग्हीतापि अंगिरा देवतानां गुरुणा च माता पित्रोस्तथैव च पुण्यं दे
यं प्रयत्नेनैनापुण्यं चोदितं क्वचित् तथा पापदः पापमाप्नोति नरो लक्ष्मणं सदा पुण्यमाप्नोति शतशो यम
हस्त्रशः आपस्वपिन देयानि न च वस्तुनिसर्वदा अन्वये सति सर्वस्वदाराश्च शरणं गता न्यसा धीकुलवृत्ति
च निक्षेपः स्वाधनं सुतः यो ददाति समृद्धात्मा प्रायश्चित्तैर्विशुध्यति अंगिरा ब्रह्मन्योनः प्रदेयानि गो गृह शयनं
स्त्रिय विनक्त दक्षिणाद्येतादातारं तारयंति हि विनक्त दत्ता दयस्त्रानि अथाद्यं स्कां दे अजिनं मृतशय्यां च
मेषां चो नयतो सुखं कुरुक्षेत्रे च गृहीतो न ह्यः पुरुषो न वेत् अथाद्यं प्रकृतं तत्रैव हस्त्यश्चरययानानि म
तशय्या न दय अथाद्या इत्यर्थः आसनं नूतनं च पद्मपुराणं ब्रह्मांडं मिदानं च याद्यं नैकेन तत्र वेत्ताश्च
श्वं च मणिमाते गति लोहानि वर्जयेदिति वसिष्ठः श्राद्धं विषं सुरावा प्रतिश्राद्याणि ब्राह्मणास्य देमाद्रौ पात्रे
अतिदुष्टा घेत शय्या नयाद्या द्विजसत्तमै गृहीतायां तु तस्यां तु पुनः संस्कारमर्हति लोहं ति लाश्च मर्हिषा तैले

रामः

॥५५॥

लवणमेव च तिलधेनुर्मणिश्चैव घोराः सप्तप्रतिग्रहा इति मनुः हिरण्यं नृमिमं शृंगमन्नवासस्तिलान्
हृतं अविद्यात्प्रतिगृह्णा नो न स्मान्नवतिकाष्टवत् प्रतिग्रहसमर्थे पित्रसंगतं व्रजयेत् प्रतिग्रहेण विश
णां ब्राह्मणं तेजो वितरति इति देवद्वयं अथ कालः दशैशतगुणं दानं तच्चतुर्थं दिनद्वये शतघ्नं तच्च संक्रां
तौ शतघ्नं विधुचेततः पुण्यं दौ तच्छतगुणं अयने तच्छताहतं सोमग्रहे तच्छतघ्नं तच्छतघ्नं रवेग्रहे तच्छतघ्नं
व्यतापाते दानं वेदविदो विदुः विष्णुधर्मोत्तरे वैशाखी कार्तिकी माघा पूर्णिमा सुमहाफला पौर्णमासी सुवो
सुमासहस्रसहिता सुच दत्ता नामिह दानानां फलं शतगुणं न वेत् यस्यां पूर्णोऽनायोगं याति जावो महाब
लः पौर्णमासी तु विज्ञेया महापूर्वा द्विजोत्तमा स्नानदानं तथा जप्यं अक्षय्यं वै सदा स्मृतं शंखं अमावा
स्या तु सोमेन सप्तमी जानुना सह चतुर्थी नृमिपुत्रेण सोमपुत्रेण चाष्टमी चतस्रस्ति ययस्त्वितस्तुत्यास्युयहणा
दिनिः सर्वमक्षयमत्रोक्तं स्नानदानं जपार्हिकं अमावास्या व्यतापातो ग्रहणं च असूर्ययो मन्वाद्यौ युगादिभ्य
ऽसंक्रांतिवैधृतिस्तथेसादि नारतः रात्रौ दानं नशंति विना त्वनयदक्षिणं विद्याकं नो विज श्रेष्ठदीपमन्तं

दानम०

॥५॥

प्रतिश्रयं विनेति पदं विद्यादिनिरपि संवध्यते तथा महाविद्या तु विज्ञेयामध्यस्तं प्रहर इयं स्नानं तत्र न कुर्वीत
काम्यनैमित्तिका दत्ते निष्ठं त्ये के स्नानदानं रात्रौ मध्यमया मयो नैमित्तिकं तदा कुर्वीत नित्यं तु गमनागपि उच्यते
यतो मुर्यातुर दाना न यदाना न दानादिकं तु सर्वदा न वताति तत्र तत्र स्पष्टं अथ पुराणदेशाः मनुः दैवदत्ता सर
स्वत्पौ देवतद्यो यदंतरं तं देवनिर्मितं देशं ब्रह्मावर्तं प्रचक्षते कुरुक्षेत्रं च मर्यादा पंचालाः सूरसेनकाः एषव
स्तर्षिदेशो वै ब्रह्मावर्तं दनं तरं मर्यादा विराट् देशः पंचालाः काम्यकुत्रादिछत्रादिदेशः सूरसेनिकामपुरादि
देशः हिमवद्भिर्धयो मध्यं तस्मात् विनशनादपि तस्मिन्नेव प्रयागाच्च मध्यदेशश्च कीर्तितः विनशने मंतद्वनि
न विष्णुपुराणे वाराणसी कुरुक्षेत्रं प्रयाग पुष्करक्षेत्रं गंगा समुद्रतारं नैमिषा मरकटकश्रापर्वत महाका
लमोकस्य देवपर्वतादीनि पुराणानि ति पाप्मे लिंगवा प्रतिमा वापि दृश्यते यत्र कुत्रचित् तत्र सर्वं पुराणं तां यां
ति दानेषु च महाफलं न विष्णोः त्रयोक्तो शमात्रं न वेत्ते त्रैविध्यं परमात्मनः प्राणिनां तत्र पंचत्वं शिवमायु
ज्यकारकं फलं दत्तं कृतानां च द्यनं तं परिकीर्तितं मनुजैः स्थापिते लिंगे क्षेत्रमात्रमिदं स्मृतं स्वयं नु विमह

रामः

॥५५६॥

स्वयादाये चैव तदर्द्धकं तथा गृहे देशगुणं दानं गोष्ठे चैव शताधिकं पुराणार्थेषु साहस्रं मनंतं शिवसंनि
धौ भास्वते शालग्रामसमुद्भूतः शैलचक्राकमंडितः तिष्ठते यत्र वसुधैतत् क्षेत्रं योजनत्रयं द्वारवत्पाः शिला
देवि मुद्रिता मम मुद्रया यत्रा पिनायते तस्या त्वक्षेत्रे द्वादश योजनमित्यादि काशारवंडे अत्र नयत्कृतं कर्म ब्र
ह्मैकं कर्म ब्रह्मैकं दानं तपो जप गंगा तटेषु तत्र सर्वं कृतं कोटिगुणं न वेत्ता मास्वो अग्निहोत्रि गृहे चैव पदस्य मपि दी
यते तदनेन फलं सर्वं न वतीति विनिश्चयः इति देशः प्रतिग्रहे देशनिषेधः पाप्मे नतीर्थे प्रतिगृहीया
त्प्राणैः कंवगतैरपि ब्रह्मपुराणे प्रवाहमवधिं कृत्वा यावदक्षतचतुष्टयं तत्र न प्रतिगृहीयात्प्राणैः कंव
गतैरपि दानधर्मे नाद्रमुक्तचतुर्दशपायावदाक्रमते जलं तावज्जर्नं विजानायात्तद्द्वंद्वं तारमुच्यते ब्राह्मे
पि साईहस्तशतं यावज्जर्नं तारमुच्यते स्कंदे ताराद्रुमूतिमात्रं तु परितः क्षेत्रमुच्यते इदं च गंगायां
गर्जप्रतिग्रहनिषेधः प्रसिद्धं नदीषु प्रसिद्धं तरंगं उक्तादिषु तु तीरेपि गंगायां तु क्षेत्रे पीतिसर्वं शिष्टाचारः अ
थ दत्तकृतं मनुः प्रनुः प्रथमकल्पस्य योनिकल्पेन वर्तते न सांपरापिकं तस्य दुर्मते विद्यते फलं कात्यायनः कु

दानम.

॥६॥

शोपनिविष्टेन तथा यज्ञोपवतिना देयं प्रतिगृह्यत यं अथ विफर्जनं वेत् स्मृतं तरे दद्यात्सर्वमुरवोदानं ग
ह्नीयात्तत्रासुरवः। अथ युविर्वर्धते दातुं गृह्णीतुः दद्यात्तेन तत् हेमाद्रौ। नामगोत्रे समुच्चार्य सं प्रदानं स चात्म
नः। संप्रदेयं प्रयच्छति कन्यादाने तु पुत्रयः। शारवाम पुच्चारयंति शिष्टाः। वस्त्रादिना विप्रवरणं च कुर्वन्ति मध्य
देशे। तथा। नामगोत्रे समुच्चार्य सम्यक् शान्वितो ददेत्। संकीर्त्य देशकालादितुं संप्रददे इति। नममेत्य
पि कीर्तयेति शिष्टाः। वाराहे सुस्नातः सम्पगा चांतः कृतसंध्यादिक क्रिया। कामक्रोधविहिनश्च पारवंडम्पर्ग
वर्जितः। दद्यादिति शेषः। गोत्रमः। अंतर्जानुकरं कृत्वा सकुशं मति लोदकं। फलं न्यपिव सं धाम प्रदद्याच्छ्रद्धया
न्वितः। तथा। नामगोत्रे समुच्चार्य प्रादुरवो देय कीर्तनात्। उदसुरवाय विप्राय दत्वा तं स्वस्ति कीर्तयेत्। स दे
वता कदेय कीर्तनानंतरं दत्वेत्यर्थः। देवलः। प्रदाय त्रा कसुष्टि वायस्तु श्रद्धा समन्वितः। महते पात्रे च ता य सर्वा
सुदयमाप्नुयात्। पात्रसंनिधानेनारक्षये। मनसा पात्रमुद्दिश्य जलेन नौ विनिक्षिपेत्। विद्यते सागरस्यांत
स्तस्यांतो नैव विद्यते यत्र संनिधानेऽप्यविप्रकरे दानं देयमिति धौम्यस्मृतौ यात्रासंनिधानेनैव विनिक्षि

राशिः

॥५५॥

पेक्षितेषु हिंशन्मते। देययात्रासंनिधाने तत्रैव विशेष उक्तः। इव पात्राविकर्षयेत्परोक्षे दातुमुद्यतगतं ध्या
यादै नवं पात्रं इवमादित्यदैवतं। तथा। परोक्षे कल्पितं दानं पात्राभावे कथं न वेत्। गोत्रजे न्यास्तदा दद्यात्तद
भावे स्वबंधुः। गोत्रजाः पात्रस्य स्कांदे। तस्मात्प्राणवमुच्चार्य कार्यो दानप्रतिग्रहौ। याज्ञवल्क्यः। प्रतिग्रहे स्तुति च
क्रिधजिवेश्या नराधिपाः। इष्टादशगुणं पूर्वात्पूर्वादेते यथाक्रमं राजाशास्त्रातिक्रमवर्त्तनी। नराज्ञः प्रतिगृ
ह्नीयात्सुप्तस्योच्छास्त्रवर्त्तिन इति स्मृतेः। तदपवादः। अथाविता हतं या ह्यमपि दुकृतवर्मणः। अथ वक्रकुलटः। यं
उपति तैमः स्तया द्विषः। तथा। चंडालो जायते यज्ञकरणाच्छ्रद्धा निक्षिपेत्। यज्ञार्थं लक्ष्म ददद्वासः को कोपि वा न
वेत्। यज्ञोद्देशेन नयाचेत्यर्थः। प्रकारांतरेण लक्ष्म न यज्ञे कृते न दोषः। अतएव जायते वेत्तपादे यज्ञोद्देशेनापि
याचनीयः। अथ प्रतिगृह्णीत कृतं। उंकारमुच्चरन् प्राज्ञोऽविशं सकुशो दकं गृह्णीयाद्दक्षिणे हस्ते तं दत्ते स्व
स्ति कीर्तयेत्। पुराणं तरे। प्रतिगृह्णीता सा वित्रं सर्वत्रैवानु कार्त्तयेत्। ततस्तु कीर्तयेत्सा ईश्वरेण इव देवता।
समापयेत्ततः पश्चात् कामस्तुत्या प्रतिग्रहं। तदंते कीर्तयेत्स्वस्ति प्रतिग्रहविधिस्तथं। सावित्रो देवस्य त्वेत्यादि

दानम.

॥७॥

आदित्यपुराणे॥प्रतिग्रहपदेदुःखैः प्रतिगृह्यद्विजोत्तमान्॥मंत्रं पवेत्तुराजस्योत्तुपांश्चतुर्था विशि॥मनसा
सुतु तथा श्रुते स्वस्ति वाचनमेव च॥सोकारं ब्राह्मणे कुर्यान्निरोकारमहीपतौ॥उपांश्चतुर्था वैश्वेपे मनसा श्रु
जेमति॥प्रतिग्रहश्च दक्षिणहस्तमध्ये कर्त्तव्यः॥हस्तमध्ये चैव ब्रह्मताये दक्षिणग्रहोत्तुतदिति स्मरणात्॥त
था॥प्रतिग्रहस्य यो धर्म्यं न जानाति द्विजो विधिः॥इत्यस्यैव समाधुको नरं कप्रतिपद्यते॥विधितुं धर्मं विज्ञाय ब्रा
ह्मणस्तु प्रतिग्रहे हात्रा सह तरत्येवमहागणपसौ ध्रुवमिति॥याज्ञवल्क्यः॥प्रतिग्रहसमर्थोपि नादत्ते यः प्रतिग्र
हाये लोका दानशालानां सतानां प्रोतिपुष्कलालिति॥अप्रत्यारये यमप्याह सरवः॥कुशाः शाकं पयो मत्स्यागंध
पुष्पदधिसितिः॥मांसं शय्यासनं धाना॥प्रत्यारये यमचारिवा॥रधोदकं मूलफलमन्नमधु च तंच यत्॥सर्वत प्रति
गृह्णीयात् सध्या नय दक्षिणमिति॥रधः काष्ठे च शुभं श्रया चितागतं॥मनुः॥शय्या गृहं कुशा नगंधानपः पुष्पं
तथा दधि मत्स्या नानाः पये मांसं शाकं चैव न निर्णयेत्॥तथा॥अम मांसं मधु घृतं धाना क्षीरमयोदितं॥उडं स्तकं
च मया ह्ये निवृत्तेनापि श्रुतं॥खलक्षेत्रगतं धानं वा पीकूपगतं जले॥असा धोरपि तद्वा ह्ययं च गोष्ठगतं पयः॥इ

रामः

॥५६॥

कुफलानि पिण्याकं प्रतिग्राह्याणि सर्वतः॥बृहस्पतिः॥विवाहोऽसतु यज्ञेषु त्वं तं राम तस्मत्को॥पूर्वसंकल्पितं
या ह्येन दोषापरिकीर्तित इति॥अत्र विवाहोऽसवयज्ञे द्वितियजतिषु ये यजामहं करोति नान्यजो धिति च दुष्टे
रपविशेषणमविवक्षितं॥अन्यथा परिगतरतं व्यर्थं स्यात्॥अतो न्यत्र पूर्वसंकल्पितस्य स्मृतकादौ ग्रहणे दोषाव
ति॥इत्यदेवतासैतरीये॥सोमाय वासः रुद्राय गं॥वरुणाय॥प्रजापतये पुरुषां मनवेतस्य॥त्वष्ट्रेऽजा॥हस्ते विनि
कृत्याश्च श्वतरगर्दभौ॥हिमवते हस्तिनं गंधर्वांसरोम्यः॥स्त्रगले करणे विश्वे॥मोदे वेभ्यो धान्या वाचे नै॥ब्रह्मण
ओदनं॥समुद्रापाय॥उत्तानाये गिरसायान वैश्वेनराय रथमिति॥विष्णु धर्मोत्तरे॥अनयं सर्वदेवानां नृमिवै विष्णु देवता
कन्यादासस्तथा दासा प्राजापत्याः प्रकीर्तिता॥तथा चैकत्राफं सर्वं कथितं यमदेवते॥महिषाश्वास्तथा याम्य उष्ट्रवै नै
रुतौ न वेत्॥रौद्रो धेतुर्विनिर्दिष्टा छागमाये यमादिशेत्॥मेषंतु वारुणं विद्यात्वरहं वै स्रवं तथा॥आरण्याः पशवः स
र्वे कथिता वायुदेवता॥जलाशयांस्तु सर्वा सुवारिधानी कमंडलुं॥कुं न च कंचैव वारुणानि निबोध मे समुद्रूतानि
सर्वाणि वारुणानि द्विजोत्तमा॥आग्नेयं कनकं शोक्तं सर्वजो हानिवाप्यथा॥प्राजापत्यानि सस्यानि पक्वान्मपि वै

हानम

॥८॥

द्विजः। ज्ञेयास्तु सर्वगंधर्वैर्गंधर्वाश्च विचक्षणैः। बार्हस्पत्यं स्मृतं वासः। सौम्या ज्ञेयाश्च पूर्वसंके। रसास्तथा॥ पक्षिणश्च
तथा सर्वे वायव्याः परिकीर्त्तिताः॥ विद्या ब्राह्म्या विनिर्दिष्टा विधौ यकरणानि च। सारस्वतानि देयानि पुस्तकादिनि
पंडितैः। सर्वेषां शिल्पिनां डां विश्वकर्मा तु देवतं। दुर्माणां मथ पुण्याणां शाकैर्हरितकैः सदा फलानामपि सर्वे
षोतया ज्ञेयो वनस्पतिः। मत्स्यमांसे विनिर्दिष्टे प्राजापत्ये तथैव च। छत्रं कृष्णजिनेशं प्यारयमासनमेव च। उपानहौ च
यानं च यज्ञात्प्राणिवर्जितं। तत्र चो गिरसत्वेन प्रतिगृह्णीतमानवा। शूरो यो गियस्सर्वे शस्त्रचर्मधजादिकं रणो
यकरणं सर्वं विज्ञेयं सर्वदेवतं। गृहं तु सर्वदेवत्वं यदनुकं द्विजोत्तमा। विज्ञेयं विष्णुदेवतं सर्वेषां द्विजसत्तमा
हेमाद्रौ यजुः पावानंतरं राजात्वावरुणो वयतु देवि दक्षिणेऽप्यमुकस्मैऽप्यमुकं तेनामृतत्वमर्पयाम्योदात्रे त
यो मध्यमस्तु प्रतिगृह्णीत ततः कामस्तुतिः॥ उं स्वस्त्यातिविशेषः। विष्णुधर्मोत्तरे॥ भूमेः प्रतियह कुर्व्यामूर्द्धि
कुर्वन्पदक्षिणं। करे गृह्णीत्वा विन्यस्य धर्मोत्तरेयः प्रतियह। श्वा रुह्यतु गजस्यैककरो वा श्वस्य कीर्त्तितः।
तथा चैकशफानां तु सर्वेषां च विशेषतः। तथा। कर्णे प्रतिगृह्णीत तान् शृंगेषु छेदकृष्णजिने तथा। तान् एक

रामः

॥५६१॥

शफान्। अत्र शृंगिणां। मेकशफानां शृंगे इतरेषां तु कर्षप्रतियवस्तु। कर्णे जः पशवः सर्वे याव्या पुच्छे विचक्ष
णैः। गृह्णीयान् महिषं शृंगेरवरं वैष्टददेशतः। प्रतियसमर्थे इत्ययानानां चाधिरोहणा। बाजानां मुष्टिमादाय
रत्नामादाय सर्वतः। वसुं दशां तादा दद्यात्परिधाया यवा पुनः। आरुह्यो पानहो मंचमारुह्यैव तु पादुके च
र्मधजौ च संस्पृष्ट्वा प्रविशपचतया गृह्णं। श्वतार्यं च सर्वाणि जलस्थानानि वै द्विजाः। र्षां यां तु रथो ग्राह्यः।
छत्रं दंडं तथैव च। दुर्मांश्च प्रतिगृह्णीयान् मूलमस्तकरो द्विजः। आपुधानि समादाय तथा मुच्यं विन्यस्य रणं। प
रिशिष्टे तु प्रतिगृह्णीत गं पुच्छे करो वा हस्तिनं करो। मूर्द्धिदा समजं चैव दृष्टे श्वतरगर्दनौ। अश्वकरो सिंहे वा।
पिच्छन्नमुद्दिश्य धारयेत्। शय्यासने गृह्णं द्वात्रिंशं स्पृश्यादाय कंचनं। उष्ट्रं च ककुदे स्पृश्यामगांश्च महि
षादिकान्। गोधामश्च विधानेन पुच्छे संस्पृश्य पत्रिणः। दंष्ट्रिणां दंष्ट्रिणश्चैव तथा सुष्ठु मगाश्च ये। तु जस्विनो
च सत्वानामेष एव विधिः स्मृतः। छत्रं चामरं मूले फलं स गृह्यगौरवात्। प्रगृह्यो पानहो मंचवाचयेत्
तिसुच्यैव। वासस्त्वय समादाय कं न्याशा स्म्ययवाकशे रतिना य्यां परपूर्वां प्रतिगृह्णीत चाक्षतां पुत्रमुत्प

दानम०

॥५॥

गमारोप्यप्रतिगृहीतदत्तकं॥ रथंरथसुरेवैस्पृष्टप्रतिगृहीतकृवरोकृवरोयुगाधारंकाष्ठं॥ युगमकांचनवस्त्रा
णांनगसुक्तेप्रतिग्रहः॥ इति सामान्येति कर्तव्यतानिरूपणे॥ अथपरिभाषा॥ वामनपुराणे॥ सर्वमंगलमं
गत्यं वरेण्यं वरदेशु न॥ नारायणं नमस्कृत्य सर्वकर्माणि कारयेत्॥ न विषयसंकल्पेन विना विप्रयत्किंचित्क
रुते पुनः॥ फलं चाप्यमकंतस्य धर्मस्यार्धद्वयो न वेत्॥ जपहोमोपवासेषु धौतवस्त्रधरो न वेत्॥ अलंकृतस्य
चिमैर्निग्रहावादिनितेन्द्रिया॥ व्याजवल्करा॥ यदि वाग्मलोपस्याजप्यादिषुकथंचन॥ व्याहरेदैस्त्वमंत्रं स्मरेद्वि
सुमव्ययं॥ रौद्रपित्रासुरान्मंत्रांस्तथा चैवानिचारिकान्॥ व्याहृत्यालम्ब्य चात्मानमप॥ स्मृत्या न्यदा न वेत्॥ कासा
युनः॥ पितृमंत्रानुद्बुणा आत्मानं नेधमेक्षणां॥ अधो वायुसमुर्गं पृथ्वा सेतुतनाशरणं॥ मार्जारं मूषकस्य
शंश्चाकृष्टे कोधसंनवे॥ निमित्ते घेतुसर्वेषु कर्मकुर्वन्नपस्पृशेत्॥ आत्मानं नो हृदयस्पर्शः॥ स च कर्मणि
विहित इति केचित्॥ स्मृत्यर्थसारे॥ कर्तव्यानामनुक्तौ तु दक्षिणां गे न वेत्तया॥ छंदोगपरिशिष्टे पुत्रदिङ्निप
मौनास्ति जपादिषुकथंचन॥ तित्त्वस्तत्र दिशः प्रोक्ता रेदी सौम्या पराजिता॥ आसीत उर्ध्वः प्रोक्ता वानियमो य

रामः

॥५६॥

चनेदश॥ तदा सानेन कर्तव्यं न प्रको न नतिष्ठते ति॥ तथा पंचाशच्चिचवे कृत्वा तदर्थे न तु विष्टर॥ दक्षिणाव
र्तको ब्रह्मावामावर्तस्तु विष्टरा॥ तथा॥ अने तग निर्णोसायं कौशं द्विदले मे वच॥ प्रादेशमात्रं विज्ञेयं पवित्रं य
न कुत्रचित्॥ तथा॥ स दोषवातिना नायं सदा बद्धश्चिरेन च॥ विशिरो सुपवीतश्च यत्करोति न तत्कृतं॥ वि
सुधर्मे तरे॥ मंत्रेणोकारपूतेन स्वाहां तेन विचक्षणः॥ स्वाहावसानजु ऊयाघापत्ते मंत्रदेवतां॥ ब्राह्मे शमीपलाश
न्यग्रोधपद्मं वैकं कतौ द्वौ॥ अश्वत्थौ दुर्बरो बिल्वश्चंदनः सरलस्तथा॥ तालश्च देवदारुश्च र्वं वरवहिरश्चेति या
जिका॥ कर्मप्रदीयेनांगुलादधिका कार्या समिच्छन्तथा क्वचित्॥ न विपुक्तत्विचाचैवन स कीटानपाटिका॥
प्रादेशाद्वाधिको नो नान तथा स्याद्विशारिका॥ न स पर्णा समित्कार्या होमकर्मसु जानता॥ तथा॥ प्रागग्र्याः
समिधो याद्याश्चरवर्वा नोष्टपाटिता॥ काम्येषु वृत्रपकर्मादौ विपरीता जिघांसतः॥ विशालादिदुल्लङ्घ्यवक्राव
ऊर्ध्विरा॥ कृणादीर्घास्तुलाद्युणैश्च कर्मसिद्धि विनाशका॥ वायुपुराणे कंडनं पेषणं चैव तथैवोत्तरे वनं तथा
सहदेवपिदणं स्याद्देवानां तत्रिह च्यते॥ न विष्यत्पुराणे नमोऽस्ति तेन पात्रेण विष्टर्देन च पाणिना॥ वामेन यदु

शाईलनांतरिहेतुयते॥ धनासुहृदरेरवासुसोमतायंतुमध्यमे॥ लाजादिहवनंतेन कर्तव्यं वपनंतथा॥ वप
नंनिर्वाप॥ कात्यायनः॥ पाण्याकुतिद्विदशपर्वपरिकारसादिनाचेत्सुचिपर्वपरिका देवेनतीर्थेनचक्ष्यते
हविःस्वंगारिणिसुचिषितञ्चयावके॥ योनचिषितुहेत्यग्रेव्यंगारिणिचमानव॥ मदाग्निरामयावीचदरिद्रे
वजायते॥ तस्मात्समिडेहेतव्यं नासमिडेकयंचनश्चारेण्यमिष्ठतायुश्चश्रियमात्यंतिकीतथा॥ जुह्वुश्च
तेचैवपाणिश्रुपुवादिभिः॥ नकुर्यादग्निधमनंकुर्यात्तु यजनादिना॥ सुरवेनैवधमेदश्चिसुरवादेवोध्यजाय
तानाग्निसुरवेनेतुतुयलौकिकेयोजयंतितत्॥ बह्वचपरिशिष्टे॥ अथाबुधःसधमेतुजुह्वयद्योऊताशने॥ य
जमानो नवेदधःसपुत्रइतिचश्रुतिः॥ मास्ये होमोयहादिपूजायांशष्टमष्टोत्तरचवेत्॥ अष्टाविंशतिर
ष्टौवायथाशक्तिविधीयते॥ गृह्यपरिशिष्टे॥ बह्व्यंवासगृह्यसंयस्यकर्मप्रकीर्तित॥ तस्यतावतिशास्त्रार्थे
कृतेसर्वेहतेनवेत्॥ प्रवृत्तमन्यथाकुर्याद्यदिहोमात्कयंचन यतस्तदमन्यथा न्तंतंरावसमापयेत्॥ अ
न्यथा न्तंविपर्यस्तं छंदोगपरिशिष्टे॥ यन्नाम्नातंस्वशाखायांतारक्यमविरोधियत्विद्विस्तदुष्टेय

रामः

॥५६३॥

मन्त्रिहोत्रादिकर्मवित्॥ समाप्तेयदिजानीयान्मयेतदुपतयाकृतं॥ तावदेवपुनः कुर्यान्नावृत्तिः सर्वकर्मणा॥ प्रधान
स्याक्रियायत्रसंगंतत्क्रियतेपुनः॥ तदंगस्याक्रियायांतुनावृत्तिर्नचतत्क्रिया॥ तथादर्जाः कृष्णाजिनंमंत्रा
ब्राह्मणद्विरभ्ययः॥ अथातयामान्येतानितियोज्यानिपुनःपुनः॥ लघुहारीतः॥ चितौदर्जाः पण्डितर्जाः येदर्जा
यज्ञश्चमिष्टुः॥ स्तरणासनपिंडेषुषट्कुशान्यरिवर्जयेदिति॥ ब्राह्मणयोक्तयस्त्वसंपत्तौग्राह्यंतदनुकारियत्
यवानामिवगोधूमाव्रीहीणामिवशालयः॥ अज्यंज्यमनादेशेजुहेतिषुविधायतोमंत्रस्यदेवतायाश्चप्रजा
पतिरितिस्मितिः॥ अनादेशेचविधाने॥ प्राजापत्यमंत्रः समस्तव्याहृतयइतिमदनः॥ स्मृत्यंतरेपि॥ नव्याकृत्या
समंकृतइतिगारुडे॥ प्रणवादिनमोतंचचतुर्थीतवसत्तमदेवतायास्वाकं नाममूलमंत्रः प्रकीर्तितः॥ विष्णु
मंत्रेरेदध्यानापयः कार्यमध्यानेतथागुडः॥ घृतप्रतिधिकुर्यापयोवाधिवान्तपः सर्वनावेयवः प्र
तिनिधिरित्यैवानसिनोक्तं॥ बोधायनः॥ यज्ञाश्वत्थरुवदिरौहितकौतुंबराणामिध्मास्तदलानेसर्ववन
स्पतीनां बोधायनः॥ अज्यहोमेषुसर्वेषुगममेवचनवेदुत॥ तदलानेमहिष्याश्च अज्यमादिकमेवच॥ तदल

दानमः

॥२१॥

मेतुतैलं स्यात्तद नावेतुजा त्रिलं॥ तद नावेतकौ सं नंतद नावेतुसार्पय॥ याज्ञवल्क्य॥ आर्षं छंदश्च देवत्यं विनियोगं त
थैव च वेदितव्यं यत्नेन ब्रह्मणं च विशेषतः॥ अविदित्या तु यः कुर्यात्तना ध्यायतं जपं॥ होमं तर्जनादी नित्य
वा ल्यं फलं न वेत्॥ आदित्यपुराणे॥ सुवर्णं रजतं सुक्ता राजा वर्तते प्रवालकं॥ रत्नं पंचकमारया तं शेषं वस्तु ब्रह्म
हं॥ स्मृत्यंतरे तु॥ कनककुलिशं नालं पद्मरागं च मौक्तिकं॥ एतानि पंचरत्नानि रत्नशास्त्रविदो विडुरिति॥ तत्रैव
अनावे सर्वरत्नानां हेम सर्वत्र योजयेत्॥ विलुध मे त्रिरे॥ गायत्र्या दायगो मृत्रं गंधद्वारेति गोमया श्लाघ्या यस्वेति
चक्षारं दधिका कोति वै दधि॥ तेजो सिद्धि कर्मित्या ज्यं देवस्य ता कुशोदकेण निस्तु पंच निर्युक्तं पंच गव्यमिति स्मृ
तं॥ मदनरत्ने कात्यायन॥ आर्ज्यं क्षारं मधु तथा मधुरत्रयमुच्यते इति॥ आसी॥ अश्वत्थो हं वरुण दक्ष तनयो धपद्य
वा पंच भंगा इति प्रोक्ता सर्व कर्म सुशोचना॥ पंच भंगा॥ पद्मवा॥ चतुः समागारुडे कस्तूरिकाया दौ नागौ श्वत्वा
रा चंदनस्य च॥ कुंकुमस्य त्रयश्चैव शशिश्च चतुसमं॥ शशा कपूरं कपूरं चंदनं दपं कुंकुमं च समो शकं॥ सर्व
गंधमिति प्रोक्तं समस्ता सुरवस्त्रं तथा कपूरं मगरुश्चैव कस्तूरा चंदनं तथा॥ कंकोलं च नवेदे निः पंच नि

रामः

॥५६४॥

पक्षकर्म॥ छंदोगपरिशिष्टे॥ कुपुं मां सा हरिद्रे दे सुराग्रै ले यचंदनं॥ वचा चं पक सुस्ताव सर्वौषधो दश स्मृता
॥ याज्ञे॥ इह वत्सु गाराजं च निष्पावा जा जिधान्यकं॥ विकार वच्च गोक्षारं कुसुं नं कुकुमं तथा॥ लवणं चाष्टमं त
कसौ नाग्याष्टकमुच्यते॥ स्नानराजस्तालस्तपत्रं॥ अजा जाजारकं॥ विलुध मे त्रिरे॥ मुक्ता फलं हरितकं वैद
यं पद्मरागकं॥ पुष्परागं च गोमेदं नालगुरुं ततर्था॥ प्रवालमुक्ता युक्तानि महारत्नानि वै नव॥ स्कां दे॥ दधि क्षारम
था ज्यं च माक्षिकं लवणं गुडतथैवैश्वरस्यैति रसाः प्रोक्ता मनीषिणि॥ न विष्पत्पुणे॥ आपद्दीरिं कुशायाणि दध
क्षततिलास्तथा॥ यवासिद्धार्थकाश्चेति घृष्टेष्टांगः प्रकीर्तिता॥ तत्रैव सुवस्त्रं रजतं ताम्रमारुतं तथैव च॥
लोहे त्रपुतथा सां संधातवः परिकीर्तिता॥ पचरात्रे रजांसि पंचवर्णानि मंडला यं हिकारयेत्॥ शालितं तु लवणं
न श्रुक्तं वायवसे न वारं कुकुमं सिंहं हरिं गौरिका दिसमुद्रवं॥ हरितालोद्भवं पातं रजती सं न वेतथा॥ कृष्णं दग्ध
यवैर्हरितं पातं हल्लविमिश्रितं रजनि हरिद्रा॥ न विष्पत्पुराणे॥ इव यिवां कुरश्चैव बालकं धृतपद्मवा॥ हरिप्रद्वय
सिद्धार्थं शिखिपत्रो रगतवचा॥ कंकणौषधयश्चैवाः कौतुकार्यानवस्मृता इति नवकौतुकानि॥ दशांग धूपो म

दानमः

॥१३॥

ह नरत्ने गंध युक्ते ॥ षड्भागकुण्डं द्विगुणं गुडश्च लाक्षा च पंचनरवस्य नागा ॥ हरीतकी सर्जरसः समं सीना गै कनेकं त्रि
लवं शिलाजं ॥ घनस्य च त्वरितरस्य चैको धूपोदशंगः कथितो मुने जौ ॥ शिलाजं शैलेयं ॥ घनो मुस्ता ॥ पुरोगुगुलु
न विष्णुपुराणे विशेषः ॥ अत्रुक्तं इत्यतः संख्या देवता प्रतिमानं प सो वरं ॥ राजताता श्री वृद्धजामा त्रिकीतया ॥ चि
त्रजा पिष्टलेपो छानिज विज्ञानुलेपतः ॥ आमाघातपल पर्यंता कर्तव्या शाक्यवर्जितैः ॥ अंगुष्ठपर्वप्रमृतिवितस्सव
धिका स्मर्तेति ॥ तत्र दानं गदेवता प्रतिमा लक्षणानि तत्र तत्र वक्ष्यंते ॥ तुला धिष्ठित देवता प्रतिमानं तुलक्षणा नि त्रि
नेत्रो वषट्पञ्चसिद्धिस्तुल धृक्कपालपाणिश्च शर्द्ध नृपण ईश ॥ धिता श्वरथगः सोमो गदापाणिर्वरप्रदः ॥ धाव हरिणश्च
ष्टस्ते ध्वजधारी समारणः ॥ रक्तवर्णास्त्रिनयना दिभुजाश्चंद्रमौलयः जटिलाः श्वप्रकर्तव्या रुद्रा वाराधनुर्धरा ॥ धा
शुभ्रश्च मधु ॥ सिंहारुण सप्रनायकासनः पद्मैकरो नृपितां गोरशनावरः सूर्यः ॥ ५ ॥ श्मश्रुलो रशना धरा संदशपा
णि दिभुजो मूर्तिधरो महा न्विभक्तर्मा ॥ ६ ॥ पीतांबरः पातवपुः ॥ किरीटी चतुर्भुजो देवगुरुः प्रशातो देउकमंडल
हासत्र धृक्कुरु ॥ ७ ॥ कमंडलुं सुवं चैव शक्तिं दनमधिक्रमात् ॥ कलयत्संगिरो नाम्नः कराग्रणिममंततः ॥ ८ ॥

रामः

॥५६॥

पाणयश्चाग्निनाम्नो पिलयंति जयस्वजं ॥ शक्तिं च पुस्तकं चैव क्रमादेव कमंडलु ॥ ९ ॥ यज्ञोपवीता हंसस्तु एकव
कचतुर्भुजः ॥ अष्टास्त्रजं सुवं धत्ते कुंडिकां च प्रजापति ॥ १० ॥ विश्वे देवास्तु सर्वे पिदक्षिणे बाणपाणयः ॥ कर्त
व्या वामपाणौ तु सशरासनपाणयः ॥ ११ ॥ कतुर्दक्षो वसुः सत्यः कालकामौ धुरिलोचनौ ॥ पुरुरवा ईवमश्नेति
विश्वे देवा दशस्मृताः ॥ १२ ॥ जगद्धिधातूरूपं प्रजापति तुल्यं ॥ चतुर्मुखत्वमात्रमस्याधिकं ॥ पर्जन्यनामा विशेषो
गजवक्त्रयान्वितः ॥ यो धत्ते सर्वजीवात्मा वरं जीवं विशेषकं ॥ कुवारचपयोजं च चितारत्ने महाशुचि ॥ पाशं च क्रंकि
शस्यं कुंडा च दशानिः करैः ॥ १४ ॥ शंजुराशतुल्यः ॥ १५ ॥ कुशविष्टरयस्य स्थपितरः पिंडपात्रिणः ॥ १६ ॥ पीतांबरः पी
तवपुतवपुः ॥ किरीटी चतुर्भुजो देउधरश्च हारा ॥ चमसिधृक् सोमसुतः सदाः सिंहा धिरुहो वरदे बुधश्च ॥ १७ ॥ चतुर्व
क्त्रश्चतुर्बाहुः सितमास्यसितांबरः ॥ सर्वा नरणा वान्ध्वेतो धर्मकार्यो महावपुः ॥ १८ ॥ चतुर्दंतगजारुहो वज्रपाणिः ॥
पुरंदरः ॥ प्राचीपतिः प्रकर्तव्यो नाना नरणा नृषितः ॥ १९ ॥ दिभुजो देवनिषजौ कर्तव्या वश्ववाहनौ ॥ तयोरोषधयः
कार्यादिमा दक्षिणहस्तयोः वामयोः पुस्तकौ कार्यौ दर्शनीयौ तथा दिज ॥ २० ॥ वरुणपाशं च सौम्यः प्रतीचाम

दानमः

॥२३॥

कराश्रया॥ मित्रेकमलपार्श्वकमलासनसंस्थिता॥ हिलुजः श्वेतमूर्तिश्च सर्वभूतहिते रतः॥ वरुणस्तु पूर्ववत् ॥ २३ ॥
देवाण्येकोनपंचाशदेवैः समतेजसा॥ आतरः पुरुकृतस्य मरुतः सूर्यवर्चसः॥ किरीटहारकेयूरकटकादिविभूषि
तः॥ रवद्वचर्मधरानित्यंशक्रस्यानुचराः सदा॥ २४ ॥ कृत्वमापिंगने च गदिनं पातविग्रहं पुष्पकलं धनाध्यक्षध्या
येष्ठिवमरं सदा॥ २५ ॥ विरहो नक्तलोकानां किरीटाकुंडलागदा॥ कयोः सूर्यपंगं धर्वावाणवाद्यरतस्तथा॥ २६ ॥ जले
शपूर्ववत्॥ प्रदक्षिणं दक्षिणधः कराद्वारभ्य नित्यं ॥ २७ ॥ कौमोदकी पद्मशंखचलैरलंकृतशतविस्मलद्वारं
ब्रह्मवैवर्ते दानकालेषु देवते प्रतिमाना प्रकीर्तिता धेनुनामपि धेनुत्वं श्रुत्वा संक्षेपे दानयोगतः॥ दातुं वै दानकालेषु धे
नवः परिकीर्तिता॥ विप्रस्य व्ययकालेषु इत्यंतदिति निश्चय इति॥ विष्णुधर्मोत्तरे॥ हेमरातताम्राश्च मृन्मया लज्जणा
न्विता यात्रोद्वाहप्रतिष्ठादौ कुं नास्युरनिषेचने पंचांशं गुलवै पुल्यापु उसेधे षोडशं गुला॥ द्वादशं गुलमूलैः सुमु
रवमष्टांगुलं नवेतापंचांशं च आशाश्रपंचाशा॥ आशादत्रापंचाधिकशतमंगुलानिवै पुल्पमिति केचित् पंचादंगु
लमित्यतो पंचाधिकाशाः पंचदशातावान्यैः पुल्पं व्यास इति युक्तं॥ तथा कलशस्य मुखे ब्रह्मायावायांचमहे

रामः

॥५६६॥

रः॥ मूलेषु संस्थितो विष्णुर्मध्ये मातृगणास्मृता॥ शेषास्तु देवताः सर्वा वेष्टयन्ति चतुर्दिशं॥ पृथिव्यां यानि तार्थानि
कलशे निवसन्ति हि॥ यदा शान्तिश्च पुष्टिश्च प्राप्तिश्च मतिरेव च॥ ऋग्वेदश्च यजुर्वेदः सामवेदस्तथैव च अथर्ववेद
हिताः सर्वे कलशसंस्थिता इति॥ षड्देशान्मते॥ यवगो धूमधान्या नितिलाकंगुस्तथैव च॥ त्रयामाकंचानकंचैव सप्त
धान्यमुदाहृतं॥ मार्कंडेयपुराणे॥ ब्राह्मणश्च यवाश्चैव गो धूमाः कंगुकास्तिला॥ त्रियंगवको विहरः कोरहपः सतान
का माषा मुजा मसूराश्च निष्पावाः सकुलच्छकाः॥ आटकाश्च शकश्चैव मणसपदशस्मृता॥ कोरहपाः कोडवाः स
तानकाः सकलायाः स्कादे॥ यवगो धूमधान्या नितिलाः कंगु कुलच्छकाः॥ माषा मुजा मसूराश्च निष्पावाः॥ शामसर्ष
पाः॥ गवैर्धकाश्च नीवारा आटको यमतानकाः॥ चणकाश्च तकाश्चैव धान्यान्मष्टादशैव तु॥ त्रयामाः शामाका
ः॥ यमः॥ सुवर्णं परमंदनं सुवर्णं दक्षिणपरा॥ सर्वेषामेव दानानां सुवर्णं दक्षिणेष्यते॥ परैस्तु क्लेषु रुषाहारोपयि
कं तुंडलादिकमपि दक्षिणेति हेमाद्रिः॥ यत्तन्मेषामेव दानानां सुवर्णं दक्षिणास्मृताः॥ सुवर्णं दीपमाने तु रजतं द
क्षिणेष्यत इति वचनं तन्मूलं मृगं सुवर्णं रजतं ताम्रं तुंडला धान्यमेव च॥ नित्यं आर्चयेत् देवपूजा सर्वमेव ददक्षि

दानम

॥२४॥

णमिति व्यासेन केवलमुवर्ण दाने दक्षिणापर्युदासाच्च ॥ अथ च पर्युदासः केवलमुवर्ण दानगवनतुमुवर्ण ब्रह्मा
डादिदान इति मदानादयः ॥ देयव्यवृत्ततायां दक्षिणापरिकल्पयेत् ॥ अनुक्तदक्षिणे दाने दशांशवा विप्रा-
क्रित ॥ तुलापुरुषदानादीन्यधिरूपलिङ्गपुराणे ॥ दक्षिणां च शतं माद्वैवा प्रदाययेत् ॥ कृत्विजं चैव सवैषां दश
निष्कांश्च दाययेत् ॥ न विष्णोचरे ॥ जेयं निष्कशतं पापदाने पुविधिरुत्तम ॥ मध्यमस्तु तद्वैवं सवैषां दशाने तद्वैवं
धमस्मृतः ॥ मेधां चोचाकालपुरुषे तयान्येषु महसुच ॥ एवं वृक्षे रथे च धेनो कृत्वा जिनस्य च ॥ अत्राक्तस्यापि कृ-
त्रोयं पंच सौवर्णिको विधिः ॥ वृक्षे कल्पपादये ॥ रथे हिरण्यश्वरथे ॥ हेमहस्तिरथे च चंडे ब्रह्मांशे ॥ धेनोः सुवर्णकाम
धेनो ॥ अतोऽप्यन्येन यो दद्यान्महा दानेन राधम ॥ प्रतिगृह्णाति चातस्य दुःखत्रोका वदे भवेत् ॥ अनेषु महसुति
लग्नादिषु ॥ जलानिषे कमनिधाय लिङ्गपुराणे ॥ अष्टषष्टिपलोत्मानं दद्याद्दक्षिणां गुरो ॥ होतृणां चैव सवैषां त्रि-
शतमुदाहृतं ॥ अधोत्तरां तद्वैवं न दारपानोत दद्वैवं ॥ अथ पंचगुर्वति कृत्वा पकधारपालानां च दद्वैवं दक्षिणावि-
भागे अनुक्तविभागविशेषेषु दानांतरे घपिष्टय ॥ गृहपरिशिष्टे दक्षिणास्त्रानां फलानां नक्षा

रामः

॥५६७॥

णां दक्षिणा ददातीति ॥ अथ यजमानो ॥ ब्राह्मवल्क्य ॥ जलसूर्यमराचिष्ठं त्रसरेणुरजः स्मृतं ॥ तेष्टोत्रिहास्तुता
स्तिस्त्रोराजसर्षप उच्यते गौरस्तु ते त्रय ॥ षट्ते यवो मध्यश्च ते त्रय ॥ कृत्वा लः पंचते माषस्ते सुवर्णस्तु षोडश ॥ प-
लं सुवर्णश्चत्वारः पंचवापि प्रकीर्तितं ॥ दे कृत्वा हे रूपमाषो धरणां षोडशैव ते ॥ शतमानं तु दशानि ॥ धरणौ फलमे-
व तु ॥ निष्कः सुवर्णश्चत्वार इति ॥ धरणा पुराणे पर्यायै ॥ तथा शतमानपले ॥ रवौक्ताश्चत्वारः सुवर्णराज तो निष्क
इति ॥ कार्षिकस्तान्नकः पण इति तान्नस्योन्मानं ॥ पलचतुर्थं शौनकेणोन्मितं ॥ कार्षिकस्तान्नसं बंधी पणो भवति ॥
कर्षसंज्ञश्च निघंटौ ते षोडशा द्वाः कर्षेऽप्यलकर्षचतुष्टयमिति ॥ ते षोडशमाषाः षोडशा द्वाः सरावकर्ष इत्यर्थः ॥
कर्षा पणसंज्ञश्च नारदेनोक्तं स्मृत्यंतरे पि ॥ षोडशपणपुराणः पणो नवत्वाकिरा चतुष्टेण पंचाहते अतुर्निर्व-
राटकैः काकिना चैकेति ॥ तथा च देशादिभेदेन पणद्वयवहारे ज्ञेयः ॥ अथ धान्यादिमानं ॥ न विष्णुपुराणे ॥ पणद्वयं
तु पस्तं द्विगुणं कुंडचं मतं ॥ चतुर्नि कुंडवै प्रस्था प्रस्थाश्चत्वारश्चाटकः ॥ आढकैस्तैश्चतुर्निश्चोरास्तु कपितो बुधै-
ः कुं नो ज्ञेया इयं शूर्यः स्वारी ज्ञेयास्तु षोडशा ज्ञेया इयं वैवशूर्य इति संज्ञ गोपथे ॥ पंचकृत्वा लको माषस्तैश्चतुःषष्टि

मिः पलं पलैर्वात्रिंशद्भिः प्रसोमा गधेषु प्रकाशितः आदकैस्तैश्चतुर्भिश्चोराः स्याच्चतुरादकाः विलुधर्मोत्तरे
 पलं चतुर्दशः प्रसू आदको जोरा एव च धान्यमानेषु बोधव्याक्रमशो मीचतुर्गुणाः जोरोः षोडशः स्वाराविंशत्या
 कुं न उच्यते कुं नैस्तु दशभिर्वाहो धान्यसंख्या प्रकाशिता विंशत्येव त्रयोऽपि तिसंबध्यते तथा च कुं नैजोराद्व
 यमिति पञ्चाद्विंशति जोरामित कुं न इति पञ्चातरं पलसहस्रमिति कुं न इत्यपि पञ्चा तरे ज्ञेयं वारा हे पलद्वयं
 तु प्रसूतं मुष्टिरेकपलं स्मृतं अष्टमुष्टिर्नवेत्किंचित्किंचित्तिचदष्टेतु पुष्कलं पुष्कलानि वचत्वारि आदकपा
 रिकाश्रितः चतुरादको नवे जोरा इति तन्मानलक्षणं एतत्तत्पञ्चाशं शक्तिदेशकालाद्यपेक्षया यवस्था ॥ ३ ॥ काश्रीनी
 लकं वार्य परिजायादिकं पुरा दानाद्यौ पयिकं कुंडमं पादिवदस्यथा तत्र च मानं आदित्यपुराणो जालंत
 रगते नानौ यस्मिन्मंदरपतेरज ॥ प्रथमतः त्वमाणा नानं सरेणुं प्रचक्षते त्रसरेणुस्तु विज्ञेयोऽष्टौ ये परमा
 णाव त्रसरेणुवस्तु ते द्यष्टौ रथरेणुस्तु संस्मृता रथरेणुवस्तु ते द्यौवाला ग्रेतस्मृतं बुधौ बालाया चाष्टकं
 लिङ्गायूकालिङ्गाष्टकं तथा अष्टौ यूकाय वं प्राकुरंगुलं तु यवाष्टकं अन्यत्रापि यूकाष्टकं वं प्राकुरयवा

नामुदरैस्तथा अष्टनिश्चांगुलं तिर्यक्यवानासु त्रयं मते सप्तनिर्मध्यमं प्रोक्तं षड्भिः स्यादधमांगुलमिति द्वा
 दश्यांगुलमात्रौ वैवितस्ति परिकाश्रितः त्वंगुष्टस्य प्रदेशे निष्पायासः प्रादेश उच्यते तालस्मृतो मध्यमयागे
 कर्णश्चापुनामया कविष्टया वितस्तिस्तद्वादशांगुलमानिकारत्तिस्त्वंगुलपर्वणि विज्ञेयस्त्वेकविंशति
 चत्वारि विंशतिश्चैव हस्तः स्यादंगुलानितु किं कुस्मृतो द्विरलिस्तु द्विचत्वारिंशदंगुलं षणवत्पगुलिश्चैव ध
 नुर्दंडः प्रकाशितः धनुर्दंडयुगं नालिज्ञेया ह्येते यवांगुलैः धनुषां त्रिंशतं नल्वं आकुरं संख्याविदो जना धनु
 सहस्रे देवापि गम्यति रपदि श्रुते अष्टौ धनुः सहस्राणि योजनं परिकाश्रितं विलुधर्मोत्तरे यदुत्तममया
 श्रोतिनरः संवसरं द्विज ॥ एकं गोचर्ममात्रं तु चतुर्विंशतिः कुर्यात् ॥ दशहस्तेन दंडेन त्रिंशदंडनिवर्त
 न दशतान्येव गोचर्मं ब्राह्मणेभ्यो ददाति यः सिद्धंतशंशरवरे मात्रांगुलेन हस्तस्यात्कुंडमाने शिवेदित मध्य
 मांगुलि मध्यस्य पर्वदेर्धेण चोत्तमं मात्रांगुलेन वानेन मेखलाकं ववानय कर्तव्या कं वयो निश्चययाशास्त्र
 प्रमाणता इति नृमानं मार्जनरवननाद्यन्यतम प्रकारेण यथोचितं नृमिसंशो ध्यातव्यं उपलब्धं सिद्धंतशे

दानम.

॥१६॥

रवरोऽस्तलादकं गुलोच्छ्रयं मंडपं स्थलमिति ॥ मंडपं प्रकृतकपिलपंचरात्रे ॥ उच्छ्रयो हस्तमात्रं स्यात्समे
वसुशोभनमिति ॥ ततो दंडत्रयनिर्मितदार्घ्यत्रिकोणकारयंत्रे दंडाग्र्यां शुविम्यस्तयंत्रमूलान्तर्यगुडोप
रिलंबितमधो नारवद्भूमिमप्राप्तं सूत्रं यथातिर्यग्दंडमध्यचिह्नैः पतेत्रयानि स्नात्वा पूर्वोच्चावारवाननायेत्या
दिशाल्यशास्त्ररात्यातां समीकृतममंडपाद्युपयुक्तां प्राचां साधयेदेवं तदाहमदनरत्ने नारस्य एवं लक्षणसंयु
क्ते क्षेत्रे सम्यक् समीकृते दिक्शोधनाय तन्मध्ये मंडपमालिखेत् ॥ पूर्वोक्तलक्षणं शंकुतन्मध्ये स्थापयेत्तत्र ॥
तच्छायायं स्पृशेयत्र वृत्ते पूर्वापराक्षयो ॥ तत्र कार्योत्तरे चिह्नैः पूर्वापररेखयो ॥ अयमर्थः ॥ समायां शुवि द्वादश
गुलाधिकव्यासार्धमैकं तन्मध्ये चापरं नवांगुलव्यासार्धमिति वृत्तद्वयं कृत्वा तन्मध्ये द्वादशांगुलं प्रयुज्यते
ह्मायं शंकुशंकुनिधाय नवांगुलवृत्तरेखायां च तत्तदिश ॥ प्रकल्प्यतामुवतस्त्रोक्त्या पंचदशांगुलाः शला
काः शंकुयष्टयाः स्थाप्या ॥ शंकुसमतार्थता द्वादशांक्षप्रक्षयाचमहहृत्तरेखां पूर्वाक्षेपत्रस्थितिमाप्रत्य
कायनापराक्षेसाप्राक् स्तम्भप्राचीज्ञानार्थं तु परदिनेपि तस्मिन्नेव वृत्ते शंकुछाया निर्गमप्रवेशयोश्चिह्नं

रामः
॥५६॥

कृत्वा पूर्वापरदिनछाया निर्गम ॥ नचिह्नयोरंतरालमिष्टे त्रिचतुराद्यैर्नागैर्विजयपूर्वदिनछाया प्रवेशनिर्गमं
तरालघटाया द्वादशाघटायेंत्रादिना ज्ञात्वा तन्निर्घटिका निःकल्पितान् भागान् गुणायत्तपट्टिनिश्च हरेत्
ततो लक्षणेन प्राच्यामेव पूर्वदिनकृतापगमचिह्नं उत्तरायण उत्तरस्मिन् दक्षिणायने दक्षिणस्मिन् कं पये
त् ॥ तदुपरि पूर्वछाया प्रवेशचिह्नं परिचक्षते सूत्रे स्तम्भाप्राचीनवतिदिक्ज्ञानोपायो तं च शुल्बे कृत्वा
वर्णः पुष्पाश्चित्रास्वात्मोपदेतरे ॥ एतस्याद्यादिशोरूपं युगमात्रोदिते सतीति ॥ अत्रायं गुरुपदे ॥ कृत्वा स्त
म्भरे ध्रुवतलिकां काष्टादौ बध्नात् ५ धेरा युगमात्रं मुपरि गतं कृत्वा दिनक्षनक्षनेत्रं दृष्ट्वा नलिकां तां प्राक्
प्रत्यग्देशयोः स्तम्भपाषाणद्वयमवलंबयन् नमो प्रक्षिप्य तच्चिह्नयो ॥ प्राची स्तम्भे देयं इति एवमेव ध्वजं दृष्ट्वा दी
चां साध्या चित्रा स्वात्मंतरालज्ञानार्थं तन्निर्घटिकाद्वयेनैकेन च दंडांतरेण तस्याकारं यंत्रं कृत्वा दंडं च मध्ये क
येत् ॥ नलिकाद्वयांतौ तु तथा तद्दृष्ट्वा दिनापरस्परं योजनीयौ यथैकेनैव प्रयत्नेन युगपन्नक्षत्रद्वयमपि दृश्य
ते ॥ एवं दृष्ट्वा मिश्रितान्नलिकाद्वयांतौ दंडमध्यां काश्च पाषाणावपलंबौ प्रक्षेप्याविति ॥ अयमंडपादितक्षणं

तत्रपंचरात्रेकनीयान्दशहस्तस्यामध्यमोद्वाहोन्मितः। तथा षोडशत्रिहस्तैर्मंडपस्य। द्वादशसंय
हे मंडप। कलाहस्तोवासर्वलक्षणसंयुतः। दशद्वादशहस्तोवाहिविद्वधाततः क्रमात्। लिंगपुराणे तुलापु
रुषदानप्रकरणे। विंशदस्तप्रमाणेन मंडपं कूटमेव च। अथ षोडशहस्तेन कलाहस्तेन वा पुनरिति
वचनेन तुलादानादौ षोडशविंशतिहस्तामंडपाविकल्पेनोक्ताः। मध्यस्थं नवलिकोपरिगतैश्चतुर्भिरष्ट
निर्वाम्बुद्गाकारकलत्रास्तौतैः काष्ठैर्मध्ये शिखराकारयुतः कूटं। कूटोत्तरीशिवरंशृगं इत्यनिधानानुसारा
त्। मध्यस्थं नोपरि समतया छादितामंडप इति हेमाद्रिः। संप्रतितुकूटं वा दुरो लोकां मातवैवचमंडप
म्। दशहस्तमंडपस्य एकमेव लकुंडं पक्षैकाग्रिविधानपक्षौ चोपसृक्तौ नवतातिमदनरत्नौ। पंच
रात्रे कुर्यादैश्वर्यागेषु चतुर्दशं मंडपान्। सारदारुमयान् स्तंभान् दद्यात्कुर्याद्विज्जन्तमान् मंड
पादौ स्तितान् वेदसंख्यं श्रुत्वा समन्वितान्। वलिकान् धृतस्तेषां स्तंभद्वयं कुरुन। बाह्यपावप्रमाणेन
तत्र सूत्रविधानतः। कल्पयेद्द्विकरं चतुरंगुलवृद्धितः। मध्यमोत्तमयो वेदो मंडपस्य त्रिजागतः। चतुर्थोऽष्टि

रामः

तिस्रस्य त्रिसप्तपंचतोपिवानवैकादशहस्तं वा इष्टकानि प्रकल्पयेदिति। चूडाशिरवावलिकामिति तेषां चतुःस्तं
भानां शिरवानिषोतच्छिद्राण्यमयतच्छिद्रद्वयोपेतानि वलिकारव्यानितिर्यक्काष्ठानिविधेयानां त्वर्थः। प्र
बाह्य इत्यादि। अदौ मध्यस्थं चतुष्टयं विन्यस्य तद्बाह्यपरिधौ मंडपक्षेत्रविस्तारपर्यायपीठपरिमितसूत्रत
त्तयां शैतुल्यंतरद्वादशचिह्नराणामूर्ध्वकं पंचहस्तप्रमाणं। द्वादशस्तंभानिरेवेया इत्यर्थः। तदेवं षोडश
स्तंभानां संपद्यते। तेषु च त्वारो मंडपायामार्धमितोच्छ्रया अष्टहस्तानवहस्तावाभवेति। अथ मध्यमोत्तमरूपेष्व
ष्टहस्तारते च त्वारः। तथा च शारदातिलके षोडशस्तंभसंयुक्तं च त्वारस्तंभसु मध्यगाः। अष्टहस्तसमुच्छ्रया सं
स्थाप्या द्वादशानितः। पंचहस्तप्रमाणस्तंभानि छिद्राकृजवः शुभा। तत्रापि मस्तंभेषु चूडास्तेव तिर्यक्काष्ठनि
वेशनं बाह्येषु तु चूडास्तंभकर्षेषु वेत्यनियमः। सर्वेषु पंचमांशेन्यसेद्भूमौ सर्वसाधारणविधिरित्युक्तत्वात् सू
त्रं पंचमांशेन निरेवेया। सर्वेपेदशंगुलसूत्रवेष्टनयोग्यस्यैव विधेया। कल्पयेदित्यादि कनिष्ठमंडपे द्वार
चतुष्टयं हि हस्तविस्तारं। तथा मध्यमे चतुरंगुलाधिकद्विहस्तविस्तारं। एवमुत्तमे अष्टांगुलाधिकद्विहस्त

॥२४॥

रामः

114920

छिद्रं च जन्मलक्ष्मिं निदधात् तद्विहस्तमध्ये मंडपे ॥ अंगुलषट्काधिकं विहस्तमध्ये ॥ सार्द्धहस्तद्वयमुत्तमे
तिर्यक् फलकोपरिमध्ये मंडपेषु क्रमात् चतुरंगुला ॥ सार्द्धचतुरंगुला ॥ पंचांगुला ॥ श्रीकांता निवेश्या ॥ तिर्यक्
फलकं कीलाश्च तत्र काष्ठजा एव यद्वा वास्तुशस्त्रे ॥ मस्तके द्वादशौ शो न शंखचक्रगदांबुजं ॥ घ्राणादि क्रमयो
गेन न्यसेत्तेषां स्वदारुजं ॥ द्वादशौ शो त्रफलकस्य चतुरंगुलादिरेवोक्तं ॥ शंखचक्रगदांबुजाकारकरणैश्च
वयागविषयं ॥ शौ वयागे तु तैकीलास्त्रिशूला ॥ सुत्रिशूलाकारत्वं चैवं ॥ मध्यकीलौ न वांगुलौ ॥ सपादद्व्यंगु
लविस्तारः ॥ तमुन्नयतो न्यौ किंचिद्वक्रैः ॥ द्वैर्धर्ममध्यशूलस्य मूलंगुलद्वयं विलेपविशति ॥ इत्यममंडपे ॥ मध्य
मेतैकादशंगुल उद्ध्राय ॥ पादौ न चंगुलविस्तारः ॥ अंगुले विलप्रवेशः ॥ उत्तमे त्रयोदशंगुलमुद्ध्रायः सपादत्र्यंगु
लौ विस्तारश्चतुरंगुलौ विलप्रवेशः ॥ इदं च पिंगलमते ॥ शूलैर्न चिह्निता ॥ कार्या द्वारद्वारवास्तुमस्तके ॥ शूलैर्न
वांगुलैर्द्वैर्धर्मतुरायां शो न विसृतिः ॥ क्रतुवैमध्यशृंगं स्यात्किंचिद्वक्रं च पद्मयोः ॥ प्रथमतः स मारव्यातं द्वंगुलं रोप
येत्तथेसादिनोक्तं रक्तामलाने एकद्वयजानितोरणानि ॥ तस्याप्यनावेशमाहुर्मजानि एतन्निवेशानमेवाश्वाग्नि

दानसः

॥१९॥

मालइषेत्वात्रायाहिशत्रोदेवारित्यनुसंधेयाः॥ मध्यसंभवतुष्टयोपरिचसुराजाकृतिकाष्टेदिग्विदिगातरं
ध्राष्टकशेतायकाष्टाष्टकेनोवतताकायाः॥ कदैःसङ्गिस्तुसंछाद्याविजयाद्यास्तुमंडपास्तुक्तत्वात्॥ दारवर्जसर्व
तोमंपञ्चाद्याजयविजयत्रयविश्वरूपसुरूपध्रुवधनधन्वकसुप्रसन्ना॥ एतेष्टहस्तादयोद्विहस्तद्विहस्तो
ज्ञातव्याः॥ यदामंडपदयंकियतेतदातत्रप्रथममंडपपरिमितरमुष्टज्यद्वितीयोमंडपःकर्तव्यइतिवास्तुशास्त्रे
एवंयदाधामायेमंडपाक्रियतेतदातद्वामपरिमाणमंतरमुष्टज्यपरतोमंडपोविधेयइति॥ मास्त्रे मंडपेपताका
उक्ता॥ लोकेशःवर्णाःपरितापताकामध्येध्वजःकिकिणिकायुतःस्यात्॥ इतिसंयद्देपिसप्तहस्ताःपताकासुःसप्त
मांशेनवितृता॥ लोकपालानुवर्णेननवमातुहितप्रनापातरकादिवर्णाश्चिपंचहस्ताधाजास्मृता॥ द्विपंचह
स्तैर्देवैश्चवंशजैसंयुतास्तथेति॥ लोकपालवर्णाः॥ इन्द्रःपातोयमःस्वामोवरुणःस्फटिकप्रनाकुवैरसुसुवर्ण
नोद्यन्निश्चापिसवर्णक॥ तथैवनिरुतिःश्यामोवायुर्ध्रुवःप्रशस्यते॥ ईशानस्तनवेनक्रावंध्यायेतक्रमादिमा
नगारुडेतुपताकानांप्रकारांतरमुक्तं॥ पंचहस्तध्वजाःकार्यवैपुल्येनद्विहस्तकाः॥ सप्तहस्तापताकासुर्वि

रामः

॥५७२॥

शतंगुलवितृता॥ दशहस्ताःपताकानांदंडपंचाशवेदिता॥ सिंदूराःकर्बुराध्रुवाभूतरामेषसन्निना॥ हरितापो
दुवर्णाश्चशुभाःपूर्वादितःक्रमात्॥ एवंवर्णाःशुभाःकार्याःपताकापाकशासनेति॥ अत्रसमचतुरस्रमंडपसाध
नमंडपादिव्यासप्रमाणारजुद्विगुणीकृत्यमेधोनयतपाशाभ्यामहाएजाविनज्यपंचमांशांतेकर्षणापषष्टां
शांतेवांकर्येचविद्रुदयंकृत्वामंडपादेप्राचास्तत्रप्रांतद्वयेशंकुद्वयंनिखायरज्वंतयाशौतयो॥ शंकोरासज्य
कर्षणविद्रुदक्षिणतश्चाक्षयशंकुचिक्रेशंकुंनिरवायततकर्षणविद्रुमुत्तरतश्चाक्षयशंकुचिक्रेशंकुंनिरवा
यव्यत्यासंकृत्वाशंको॥ पाशांतावासज्यपूर्ववदक्षिणोत्तरयो॥ क्रमेणकर्षणविद्रुंश्चाक्षयशंकुद्वयंनिहन्वात्
तत ईतशानामोयादिशंकुषुर्षदक्षिणोत्तरजुवेष्टनान्मज्याद्विचतुरस्रद्वेत्रंसिद्धंभवति॥ मध्यवेदीसाधनेमंड
पस्तत्रप्रागायतंदक्षिणोत्तरायतंचत्रेधाविनाज्यतेननवजागोमंडपःसंपद्यते॥ मध्यमेवमेवैतन्मानावेदि
कायजमानहस्तोछायाचविधेया॥ मास्त्रेदारेषुकंनवयमत्रकार्यं सुगांधधूपोवररत्नयुक्तमितिमदनरत्ने
गंधपुष्पाक्षतोपेतानकुंजास्तेषुनिवेशयेत्॥ ध्रुवंधरंवाक्यतिविघ्नेशतेषुपूजयेत्॥ मंडपस्यतुकोरोषुकलत्रे

दानम.

॥ २० ॥

सुकमारमाचम्यो दुर्जयमैवसिद्धयैर्मंडलसया ॥ पूज्या वारस्तु कुं नेषुशक्राद्यासुनमस्तुमेतुमेव ॥ इतिमं
पुनस्तुपुण्यं ॥ अथकुंडा नि तत्र नविष्यत्पुण्यो वेदी पादंतरंत्फत्काकुंडा निनवपंचवा ॥ वेदासाण्येवतानिपुव
तुलात्पयवा कचित् ॥ आसापरहस्ये ॥ कुंडा निचतुरस्त्राणि वृत्ताना कृता निवा ॥ नवपंचायचैकं वा कर्तव्यं लक्ष
णान्वितं ॥ नवकुंडविधानेनुदिष्टकुंडाष्टकेष्ठिते ॥ नवमंकारयेकुंडं पूर्वज्ञानदिगंतरे ॥ विधानेपंचकुंडानामाशा
नेपंचमं नवेत् ॥ अत्रचतुःकुंडा पक्षेखातं नास्तौत्फक्तं देमादौ नारदीये ॥ यत्रपोदिपतेकुंडचतुःकुंडं तत्रकर्मणि वि
हासमर्धचंद्रं चतुःपुण्यनिनांतया ॥ यावद्वर्धयेकुंडं सुमारो घगर्तकं ॥ कुर्याकुंडा निचत्वारि प्राच्यादिषु विचक्ष
ण ॥ कुंडवेद्यंतरं चैव सपादकरसंमितं ॥ विशंगुलं प्रकर्तव्यं अंतरं कुंडोपावयो ॥ स्मृत्यतरे वेदा निविपरित्यज्यत्र
योदशानिरंगुले ॥ हस्तमात्राणि कुंडा निचतुरस्त्राणि सर्वत इति सर्वतो दिष्टु ॥ काम्ये तु रेंद्रास्तं नेचतुःकोणं च
मौ नागे नगा कृतिचंद्रं मारणे याम्ये त्रिकोणं देषने कृतौ ॥ वारुणं शान्तिकं वृत्तं षडसु च्या टनेनिले ॥ उदीच्या पौ
ष्टिके पयसौ ग्रामेष्टास्त्रिमुक्तिदं ॥ शारदा तिलके ॥ विप्राणं चतुरस्त्रं स्यात्प्राज्ञावर्तुलमिष्यते ॥ वैश्यानामर्धचंद्रं

रामः

॥ ५७३ ॥

नेष्ट्राणं चत्वारिंशं ॥ चतुरस्त्रं च सर्वेषां केचिदिच्छंति तान्त्रिकाः ॥ चतुरस्त्रसाधनं तु मंडपसाधनावसरतुक्तं प्रक
रोतरमाह विश्वकर्मा कृत्वा प्राकृष्टं सार्धं कंदर्पिणे त्रयस्य यो ॥ न्यस्यस्त्रं ततः कोणैरं कितै चतुस्त्रकं तत्रै
कस्मिन् हस्ते चतुर्विंशत्यंगुलानि मास ॥ द्वयोस्त्रयस्त्रिंशदंगुलानि सप्तयवा ॥ चतस्रो यवा ॥ द्विलक्षत्रियेक
चत्वारिंशदंगुलानि चत्वारो यवा ॥ चतस्रो यवा ॥ चतस्रो लिखा ॥ चतुर्थं षट् चत्वारिंशदंगुलानि ॥ पंचसु त्रिं पंच
शदंगुलानि पंचयवा ॥ द्वेयुके पंच लिखा ॥ षट्स्त्रयस्त्रयं पंचा द्वादशंगुलानि ॥ षट् यवा ॥ द्वेयुके चतस्रो लि
खाः सप्तसु त्रिं षट्गुलानि यवत्रयं सप्तयवा ॥ सप्त लिखा ॥ अष्टसु सप्त षट्गुलानि सप्तयवा ॥ लिखा चतस्रः ॥
नवसु द्वादशंगुलानि ॥ दशसु पंचसप्तसंगुलानि सप्तयवा ॥ एकायुका तिस्रो लिखा ॥ एवं पौंड्रहस्तेषां वस्यं गु
लानि ॥ अथ योनि कुंडा ॥ इष्टचतुरस्रं व्यासं चतुर्विंशति धावि नज्य सपादौ पंचनिनागौ ॥ मध्यस्त्रं प्राच्या विव
र्धचतुरस्त्रमध्ये प्रागुदकसूत्रपातजातो परितत्रात्पचतुरस्त्रयोः कोणसूत्रद्वयपातजातमध्यादेतकोण
सूत्रार्धमानेष्टचतुरस्रो दकसूत्रदक्षिणो तातर्धकसूत्रपश्चिमो मंयावत्त्रयं मये तद्वत्तादी ॥ एवमेवेतरात्पचतु

दानम्

॥२१॥

रस्त्रेपिदृष्टचतुरस्रोदगतातत्राकृष्टत्रपश्चिमांतपरिचाम्यवृत्तार्द्धद्वयंरक्षिणोदक्कोटितोवर्द्धितप्राकृष्टत्रांतंया
वस्त्रत्रद्वयंपातयेदितियोनिकुंडंतयाचतुरस्राकृतंक्षेत्रंपंचधाविनयेषुधी॥न्यसेत्पु
रस्तादेकांशंकोणार्द्धप्रमाणत॥चामयेकोणामानेनतयान्यदपिमंत्रवितस्त्रत्रयुग्मेततोदद्यात्कुंडेयो
निनिजंनवेत्त॥अत्रोपपत्तिप्रादिगातंत्रस्त्रलंबःसप्तदशंगुलानि॥१७॥एकोयवः॥१॥यूकाएका॥१॥निरव्या॥
॥रस्तुदृष्टचतुरस्रमधोदकसूत्रंचतुर्विंशतंगुलंउपरितनाम्यस्त्रेपिदृष्टसैवलंबलुकादशंगुलानिचित्रा
र्द्धव्यामादयोस्तुत्रंगुलानिचित्रैर्द्धयवाश्चत्वारः॥४॥इतियोनिमध्यस्त्रत्रद्वयंगुलानिएकहस्तेपंचंगुलानि
एकोयवकायूकापंचलिङ्गा॥द्विहस्तेसप्तंगुलानिद्वौयूकौएकालिङ्गात्रिहस्तेष्टावंगुलानिर्द्धसप्तयवा तिस्रो
यूका॥चतुहस्तेदशंगुलानिचत्वारोयवा॥स्तिस्रोयूका॥द्वेलिङ्गेपंचहस्तेएकादशंगुलानियवचतुष्टयमेका
यूका॥षडहस्तेद्वादशंगुलानिचत्वारोयवा॥सप्तयूकातिस्रो लिङ्गा॥सप्तहस्तेत्रयोदशंगुलानिपंचपया॥अष्टह
स्तेचतुर्दशंगुलानियवचतुष्टयंयूकाश्चतस्रः॥द्वेलिरवेनवहस्तेपंचदशंगुलानि॥यवत्रयंयूकाचतुष्टयंसप्त

रामः

॥५७॥

निरव्या॥दशहस्तेषोडशंगुलानिद्वौयवौतिस्रोकास्तिस्रो निरव्या॥एवंषोडशहस्तेविंशतंगुलानियवचतुष्टयंष
यूका॥चतस्रो लिङ्गा॥रामस्तुदृष्टचतुरस्रक्षेत्रमधरेखायादिनवत्यधिकंशतमंशाचक्रत्वाष्टत्रिंशदशान्त्रम
ध्यस्त्रत्राच्योएकोनविंशदंशैश्चोत्तयत॥श्रीणिंसंवर्धसहस्रिश्चोणिचतुर्थंशिकर्कटेनस्त्रत्रेणवापश्चिम
नागेष्टतार्द्धद्वयंप्राङ्मुखश्चोणिश्चस्त्रलंबंविनिरव्यवृत्तार्द्धद्वयवाह्यप्रांतयोर्वर्द्धितप्राकृष्टत्रचिक्रयाकृ
ष्टत्रद्वयेनयोन्माकारंकार्यमित्याह॥तत्फलसंबादेपिविरूपत्वादपुक्तं॥इदंचोदगयंकार्येतच्चमध्यरेखापंचमांश
वृथाबुदीच्यांकृतायांनवति॥इदमुदाकृतंमदनरत्नेसिद्धांतशेखरे॥योन्मारयमुच्यतेकुंडे॥अयेव्यामुत्तरामु
खमिति॥अथार्द्धचंद्रांशं॥तडुक्तंशारदातिलकोचतुरस्राकृतंक्षेत्रंदशधाविनयेषुधी॥एकमेकंक्षेत्रंदशमध
उर्ध्वंचतंत्रवित॥ज्यासूत्रंपातयेदयेतन्मानात्चामयेतत॥अर्द्धचंद्रंनिजंकुंडंरमणायमिदंनवेदिति॥अयम
र्थः॥इष्टप्रमाणचतुरस्रमधरेखादशधाविनय्याद्यंतिमौनागौपरिमज्ज्यतत्रचिक्रद्वयंरुत्वोपरिचिक्रेति
यकृदक्षिणोत्तरंस्त्रदत्वोपरिचिक्राधश्चिक्रयावहतेनस्त्रत्रेणककर्कटेनवात्रमाहृत्तार्द्धज्यासूत्रजातको

दानमः

॥२२॥

दिकमईचंडकुंडं ऊं ऊं र्यादिति। अर्धे दो वन व्यासा दंगुलानि एकस्मिन्ने कोन विंशसंगुलानि एको यवः। एका
युका पंचलिख्या। द्वयोः सप्तविंशसंगुलानि पंचयुका देलिसे त्रिपुत्रयस्त्रिंशदंगुलानि एको यवः। द्वयुकेष
हलिशा। चतुर्षु च त्रिंशदंगुलानि दौ यवौ। तिस्रो युका। देलिसे। पंचमुद्विचत्वारिंशदंगुलानि सप्तयवाः।
युका चतस्रः तिस्रो लिखा। षट्सु षट् चत्वारिंशदंगुलानि सप्तयवाः। द्वयुके सप्तसु पंचाशदंगुलानि पंचय
वा। द्वयुके च तस्रो लिखा। अष्टसु पंचाशदंगुलानि एको यवः। द्वयुके तिस्रो लिखा। नवसु सप्तपंचाशदंगुला
नि चत्वारो यवाः। दशसु षडंगुलानि चत्वारो यवाः। एवं षोडशसु षट्सप्तसंगुलानि पंचयवाः। अत्र रा
मेण चतुरश्रात्पञ्चकत्रिंशत्पञ्चकस्यैव क्षेत्रव्यासस्यैको शोऽधिकस्तज्यः। क्षेत्रफलसंकटार्थमिह क्तं
सचैकांश इष्टक्षेत्रव्यासचतुर्विंशोऽशस्य षोडशांशो भवति। एकहस्तचतुरस्रोऽयवमितः। एवं द्विहस्तादि
षष्ट्यहं इदं चोदयं कार्यं तदुक्तं मदनरत्ने। उदगग्रं त्वंचोदयं धरेत्वा यादशधा विभागेन संपादनीयमिति
यत्तु कामिको चतुरस्रे ग्रहैर्नक्तैस्तत्कायतौ तदंशकौ। मध्ये सप्तंशमानेन कुंडं उदंडुवत्। अस्मादिति। अत्र च

रामः

॥५७५॥

यात्क्षेत्रफलविमं वादः पूर्वोक्तशारदातिलकोक्तं त्वत्पः। अथ त्रिकोणां इष्टचतुरस्रमध्यस्त्रस्य चतुर्विंश
तिरंशाः। तत्र सूत्रं प्राच्यां एकांशस्य षोडशांशसहितान्सार्धसप्तंशान् श्रोणिचपाभ्ययोः प्रत्येकं संपादान्
षडंशान् वा ध्वविधितं श्रोणं तयोर्वदिति प्राक्कृत्वा तं यावत्सूत्रं दयेदत्ते समन्तजं अस्मिन्नवाति। यथोक्तं शार
दातिलके। चतुर्धा जाजिते क्षेत्रे न्यसेदुनययाम्ययोः। एकैकमंशं तन्मानादयतौ लोष्ठयेत्तः। सूत्रत्रयं बुधः ऊ
र्यान्तस्तं कुंडमुदाहृतमिति इदं तु किंचित्फलव्यभिचारिण्यतोऽस्मान्निरधिका वृद्धिरक्ता। राममते तु मध्यसूत्रं द
शतिरंशैः संवर्धत त्रैकोशः त्वाष्टमांशो न श्रोणिस्त्रस्यो नयतः पंचपंचाशवृद्धिरिति तत्र विषमजुजत्वादुपे
क्ष्यं इदं च निरुक्तौ प्रागग्रं पश्चिमयोर्निम्नसूत्रजुजा। एकस्मिन् षट्त्रिंशदंगुलानि चत्वारो यवाः। द्वयोरेकपंचोश
दंगुलानि पंचयवाः। त्रिपुत्रिषडंगुलानि एको यवः। चतुर्षु त्रिसप्तसंगुलानि पंचस्वेकांशसंगुलानि चत्वारो
यवाः। अष्टसु चतुरशतंगुलानि एको यवः। नवसु नवाधिकशतंगुलानि यवत्रयं। दशसु पंचदशाधिकशा
तंगुलानि यवत्रयं। अथ वृत्ते कर्णाद्यष्टांशासंपात्ता दृष्टं कुंडमिहोदितमिति अयमर्थः। कर्णादस्य योष्टमांशो

दानम.

॥२३॥

गुलद्वयं यवाधिकमेकहस्ते तस्य सम्पत्कृत्यामं त्यागं कृत्वा वशिष्ठयवत्सुन पंचदशांगुलात्मकव्यामार्धेन वृत्तं कुं
उन्नवति। शरिराति लाके च। अष्टादशो श्रेष्ठे त्रैशं न्यसेदेकं बहिर्बुधः। आमये त्रेनमानेन वृत्तं कुंडमनुत्त
ममिति अत्रो नयत्रापि क्षेत्रं यल विमं वा देवो ध्या। एकांशं संपंचविंशति संहितव्यास षोडशं श्राधिकव्या
सार्धमितक कर्कटेन सूत्रेण बाह्यं तं मंडलं वृत्तं कुंडं तच्च प्रागग्रं यश्चिमयोरे कोने विंशत्यंगुलानि एको यवा त्रिषु
निप्रताय्यो कर्षं। तत्र वृत्तव्यासा दीगुलानि। एकस्मिन् त्रयोदशांगुलानि यवचतुष्टयं द्वयोरे कोने विंशत्यंगुलानि एको
यवा त्रिषु त्रयोविंशत्यंगुलानि यवचतुष्टयं चतुर्धुसप्तविंशत्यंगुलानि। एको यवा। पंचसु त्रिंशदंगुलानि द्वाय
वै। षट्सु त्रयस्त्रिंशदंगुलानि एको यवा। सप्तसु पंचत्रिंशदंगुलानि। द्वायवौ नवसु चत्वारिंशदंगुलानि पंच
यवा। दशसु द्विचत्वारिंशदंगुलानि पंचयवा। दशसु द्विचत्वारिंशदंगुलानि सप्तयवा। अथ षड्दं। षट्चतु
रस्य मध्यस्थं चतुर्विंशतिं शान् कृत्वा तस्मिन् त्रिभिर्देशैः प्राच्यां वर्धयेत् तत्रैको शः स्वायमांशो न। तावच्च
ताच्यां संवर्ध्यात्तदर्थेन वृत्तं कृत्वा तावतैव कर्कटेनोदाचिमार न्य षट्सु स्थानेषु अंकयेदिति। अत्रैकहस्ते ता

रामः

॥५७६॥

वदेवं फलं मध्ये दीर्घचतुरस्रांत दीर्घभुज। पंचविंशत्यंगुलानि। षट्सु यवा। एवमन्येपि अल्पभुजसु च
तुर्दशांगुलानि सप्तयवा। सप्तयूकाश्च तत्र फलपंचाशोत्यधिकानि शतत्रयसंगुलानि। चतुरस्रदीर्घभुजसं
लभे अस्ते तु दीर्घभुज एव नृः लंबस्तद्वृत्तचतुर्थांशः सप्तांगलवा। पंचयूकाश्चेति तत्फलं पंचनवत्यंगुला
नि चत्वारो यवाश्च। अपरं न्यसेप्येवं। फलत्रययोगे पंचशताष्टसप्ततिश्च यत्तु विसुमूर्तिवृत्तिवृत्ति
। फलसंवाद्यपि अत्र द्वययोगेन बहिर्निर्गतास्तिके षड्दं सुक्तं तदयुक्तं। अत्र बाह्यास्त्रयोगेन द्वादशास्त्र
ता द्वादशभुजतापत्तेः। बहिस्तनू एवास्त्रांतोर्गता इति चेत्। तथापि वक्रभुजतायां नाना भावः चतुरस्रत्र
स्यादवपि फलसंवादेन कदाचित्प्रापत्तेश्च। एतेन रामा युक्तमपि प्रसुक्तं। षड्दं त्रिभुजांगुलानि एकह
स्तादिकमेण दशहस्तपर्यंतं चतुर्दशांगुलानि। सप्तयवा। एकविंशत्यंगुलानि। पंचविंशत्यंगुलानि। ष
ट्सु यवा। एको न त्रिंशदंगुलानि षट्सु यवा। त्रयस्त्रिंशदंगुलानि। द्वायवौ। षड्दं त्रिंशदंगुलानि यवचतुष्टयं। ए
को न चत्वारिंशदंगुलानि। यवत्रयं। द्विचत्वारिंशदंगुलानि। एको यवा। चतुश्चत्वारिंशदंगुलानि। पंचय

दानमः

॥२४॥

वा॥ सप्तचत्वारिंशदंगुलानि एकोयवा॥ अथ यस्मादष्टचतुरस्रमाध्यस्त्रस्य चतुर्विंशतिरंशाः तत्र द्वादशानि
रंशैरेकं दृष्टं सत्त्वात् इपरिद्व्यंशपंचमांशाधिकान्सा दान्त्रिंशान् संध्यापरं सत्त्वात् तत्र द्विंशतिविंशतदं
तरालेषु च सत्त्वाणां फालयेत् ततो तद्वरे वा प्रागुक्तं सत्त्वं सत्त्वात् देकांतरितं सत्त्वाच्च सत्त्वं दयं त्रिकोणास्मा
न येत् तदंतरालमस्य समसत्त्वं बहिर्वर्तरे वागतं सत्त्वं यावत् तच्चैकसत्त्वं संसांशतयामधेकयित्वा सत्त्वा
र्द्धमितक कर्कटकोटिमेकां मध्यांके परं च सत्त्वारं न कमस्य संस्थाप्य त्रिकोणमध्ये नृमणा देकं सत्त्वं बहिर्वर्त
रे वागतं त्रिकोणांतत्तस्मादेव सत्त्वां कं त्रिकोणाद्विपरं सत्त्वं सत्त्वांतर्मत्स्या त्रिकोणाद्विपरं सत्त्वा
र्द्धम्याकमेकं बहिर्मत्स्या त्रिकोणांतरधः सत्त्वा र्द्धम्याकमपरमिति संज्ञयकोटिकमुपर्यधो न विन च धनुर्द्ध
यंकया एव मपरसत्त्वे पि सत्त्वा सत्त्वं दयमाजने वक्रायं पद्मदलवत् पत्रं नवति एव मन्यापि पत्राणि सत्त्वा इ
ष्टचतुरस्रकल्पितचतुर्विंशमधे त्रिभिः शेषासाधने मध्ये तद्विषयं उंशा व्यासाधने ति देवैरेका योत
नांतद्वै विस्तारे तद्वै नोच्चतायांतद्यासेन समामदा कणिका कार्या बहिर्वर्तते तु केसरा इति तथा च

रामः

॥५७७॥

॥ कामिके चतुरस्राष्टनागेन कणिका स्याद्विनागशः तद्विस्तेकमागेन केसरणि प्रकल्पयेत् ततो ये दलम
ध्यानि चतुर्थे दलकोटयः नृमणा त्यक्तुं उर्ध्वं दलायं दर्शयेद्विहिरिति विनागशः सर्वदिशा गोष्ठित्यर्थः नृमणा स
त्रस्येति शेषः एकदहस्ते चतुर्थमह दृष्टव्या साधे पंचदशंगुलानि ॥२५॥ पंचापलाः तिस्रो यूकाः तिस्रो लिङ्गाः ॥३६॥
वालाये ॥२॥ द्विहस्ते द्वाविंशतंगुलानि ॥२॥ एकोयवा ॥ तिस्रो यूकाः ॥३॥ एकालिङ्गाः ॥ त्रिहस्ते सप्तविंशतंगुलानि
॥२॥ एकोयवा ॥२॥ एकयूका ॥४॥ देवालाये ॥२॥ चतुर्हस्ते एकत्रिंशदंगुलानि ॥३॥ द्वायवौ ॥२॥ षट्पूकाः ॥६॥ षट्
लिङ्गाः ॥६॥ सत्त्वारिवालायाणि ॥४॥ पंचहस्ते पंचत्रिंशदंगुलानि ॥३५॥ तिस्रो यूकाः ॥३॥ षड्लिङ्गाः ॥४॥ पंचवालाया
णि ॥५॥ षट्हस्ते अष्टत्रिंशदंगुलानि ॥३६॥ यवत्रयं ॥३॥ एकयूका ॥२॥ देवालाये ॥२॥ सप्तहस्ते एकचत्वारिंशदंगुला
नि ॥४॥ यवत्रयं ॥३॥ सप्तयूकाः ॥७॥ अष्टहस्ते चतुःचत्वारिंशदंगुलानि ॥४॥ द्वायवौ यूका षट् ॥६॥ षट् लिङ्गा
॥६॥ नवहस्ते सप्तचत्वारिंशदंगुलानि ॥४॥ द्वायवौ ॥२॥ तिस्रो लिङ्गाः ॥३॥ दशहस्ते एकोनपंचाशदंगुला
नि ॥४॥ पंचयवाः ॥५॥ चतस्रो यूकाः ॥४॥ सप्तलिङ्गाः ॥७॥ द्वायवौ ॥२॥ पंचपरपरं एव ॥५॥ षट् नृमणेरव

दानम.

॥२६॥

पंचयवाः॥ अष्टसंगुलद्वयं पयवाः॥ नवसंगुलत्रयं दशसंगुलत्रयमेको यवः॥ षोडशसु च त्वार्यंगुलानि॥ एकहस्ता
दिषु चतुर्थांशाः॥ एकस्मिन् षडंगुलानि॥ द्वयोरष्टांगुलानि॥ चत्वारो यवाः॥ त्रिषु दशांगुलानि यवत्रयं॥ यूकाश्चतस्रः॥
चतुर्षु द्वादशांगुलानि पंचसु त्रयोदशांगुलानि त्रयो यवाः॥ यूकाश्चतस्रः॥ षट्सु चतुर्दशांगुलानि षट् यवाः॥
सप्तसु पंचदशांगुलानि सप्त यवाः॥ अष्टसु षोडशांगुलानि सप्त यवाः॥ चतस्रो यूकाः॥ नवसु द्वादशांगुला-
नि दशसु द्वादशांगुलानि सप्त यवाः॥ षट् यूकाः॥ षोडशसु च विंशत्यंगुलानि॥ अष्टाष्टमंशाः॥ एकस्मिन् संगुल-
त्रयां द्वयोश्च त्वार्यंगुलानि॥ द्वौ यवौ त्रिषु पंचांगुलानि द्वौ यवौ चतुर्षु षडंगुलानि पंचसु षडंगुलानि षट् यवाः॥ ष-
ट्सप्तमं गुलानि यवत्रयं॥ सप्तसु षडंगुलानि॥ अष्टसु षडंगुलानि॥ यवचतुष्टयं॥ नवसु नवांगुलानि दशसु नवांगु-
लानि चत्वारो यवाः॥ षोडशसु षोडशांगुलानि॥ द्वादशांशाः॥ एकस्मिन् संगुलद्वयं॥ द्वयोर्द्वयंगुले सप्त यवाः॥ त्रिंशंगु-
लत्रयं यवचतुष्टयं॥ चतुर्षु च त्वार्यंगुलानि पंचसु च त्वार्यंगुलानि चत्वारो यवाः॥ षट्सु च त्वार्यंगुलानि सप्त यवाः॥
सप्तसु पंचांगुलानि द्वौ यवौ॥ अष्टसु पंचांगुलानि पंच यवाः॥ नवसु षडंगुलानि यवत्रयं॥ षोडशसु षडंगुलानि

रामः

॥५७॥

स्त्रायने सर्वकुंडानां धजायः सर्वसिद्धिदः॥ इति उपवाः॥ नवसु षडंगुलानि यवत्रयं॥ षोडशसु षडंगुलानि त्वार्यंगुलानि
कृत्वा सर्वेषु चैतेषु प्रोक्तमाना द्वादशांगुल यवादि न्यूनमतिरिक्तं वाक्यत्वात्॥ धजाय साधनीयः॥ विस्तारदैर्घ्यगुणितैर-
ष्टनिर्विचक्रेषु चैकः परिशिष्यते तदा धजाय इति॥ तदुक्तं॥ धजो धूम्रो यस्मिन् स्यात्सौरभेयः स्वरो गजः॥ धा-
द्वश्चेति क्रमेणैतदायाष्टकमुदाहृत इति॥ न विष्यत्पराणे मुष्टिमानं शतार्धे तु शतवारत्तिमात्रकं सहस्रे-
त्वप्यहोतये कुर्यात्कुंडं करामकं॥ द्विहस्ते मयुते तद्वत्तद्वहमे चतुःकरं॥ अथ हस्तात्मकं कुंडं कुंडो विहो मेषु
नाधिकमिति॥ यत्तु शारदातिलके॥ एकहस्तमितं कुंडं एकलक्षे विधायते॥ लक्षणां दशकं यावत्तावद्वस्तेन
वर्धयेत्॥ दशहस्तमितं कुंडं कुंडो विहो मेषु शारदातिलके इति यत्तु स्कादे॥ कुंडो विहो मे चतुर्हस्ते चतुरस्रं समंततः॥ यो-
निवक्रद्वयोपेतं तदप्राकृतिमेव लमिति॥ लक्षादिहो मेषु क हस्तादि कुंडं विधानं॥ कुंडो विहो मे दशहस्तस्य त-
द्यथोचितं ब्राह्मदिविरदा हि स्थूलद्रव्यविषयं सूता हि क्षिप्रदा हि द्रव्यविषयं च ज्ञेयं॥ अथ रवाते॥ चूडोत्तरे चतुर्विं-
शतिमं नागमंगुलं परिकल्प्यतु॥ चतुर्विंशांगुलं हस्तं कुंडानां परिकल्पयेत्॥ हस्तमात्रं रवने त्रिर्यकुं ३ धम

रवलासह। पिंगलमते स्वातोदेकांगुलं त्यक्त्वा मेखलां स्तिर्नवेत्। तथा सर्वेषामेव कुंडानामेकांशित्वमे
ववा कुंडलस्य विवृत्तौ। कंठगुलावहिकार्यामेखलैकारवदंगुलेति च तस्मिंश्च गुलावपितस्मि। सर्वत्र शो
भनामिति मेखलात्रितयं कार्यं कोणरा मयप्रंगुलेरिति। कोणश्चत्वारः। रामास्त्रयः। यमौ द्वौ च तस्मिंश्च गु
लत्वं च विस्तारे उच्चतायां च। अतएव शारदा तिलके मेखला मानं प्रकृत्या विस्तारोऽधेतो ज्ञेयामेखला
सर्वतोऽधेरिति। रामेण तु तिस्रणामपि त्र्यंगुले च तैवा विस्तारस्तु चतुर्वतुस्त्रिंशंगुल इत्युक्तं। अथ यो
नि। तत्र स्वायं भुवे मेखलामेधेतो योनिः। कुंडा द्वित्रिंशद्विस्तरं। अंगुष्ठमानौ एकैवाकार्याश्च दलद्वयं ति
। कुंडा र्धा र्धा त्रिंशद्विस्तरा मूले ये च दलवत्कुंचिता अंगुष्ठमानौ श्रोत्रकंठौ यस्याः। सा अंगुष्ठमाने एकं
वा श्रोत्रः। कुंडमध्यप्रविष्टयोऽन्यत्र कंठो योनिमेखले तैको तथा च भुविवेष्टिता योनिः। कार्ये सार्धं मेखला
त उच्चो नाग इत्यपरे। त्रैलोक्यसारे। दैर्घ्योत्सर्प्यंगुलयोनि त्र्यंशो ना विस्तरेण तु एकंगुलोद्धिता सोऽतः प्रवि
ष्टा न्यंतरे तथा कुंडद्वयसमायुक्ता वाश्च दलवन्मता अंगुष्ठमेखला युक्ता मध्ये त्वज्य धृतिरिति त्र्यंशो

रामः

॥ ५४७ ॥

नायो निर्देष्टा त्र्यंशंगुलेति यावत्। कुंडद्वयेन वृत्तार्धद्वयाकारेण मूलदेशे समायुक्ता। शारदा तिलके स्तला
दारभ्य नालं स्याद्योन्या मध्ये सरंध्रकमिति स्वायं भुवे। प्रागग्नियाम्पकुंडानां प्रोक्ता यो निरुदङ्मुखी पूर्वमुखी।
स्मृताः शोषाय यशोभासमन्विता इति। प्रागग्नियाम्पकुंडानामिति पूर्वोक्तस्वायं भुववचनाद्यो नि कुंडे योनिः का
थैति केचित्। वस्तुतस्तु नवानां चतुरस्रादिपक्षेण तस्य त्वाचका शत्वा द्विशेष निषेधाच्च योनिर्नैव कार्येति त्रै
लोक्यसारे। नवमस्यापि कुंडस्य यो निर्देष्टव्येति। दक्षस्या पूर्वयामेषु जलस्थापश्चि मोक्षरे। दक्षे दक्षिणं ज
लं पश्चिमं एवं च होतारोऽपि पूर्वदक्षिण कुंडयोरुत्तरा निमुखी। पश्चिमोत्तरयोः पूर्वानि मुखी। सिध्यंति होतुरग्रे
यो निरासा मुपर्यश्च स्य पत्रवदि। तितत्रैवोक्ते। आसामेखलानामुपरीत्यर्थं। एवमेव नारायणदया। शारदायां
यो नि कुंडे यो नि मज्ज कुंडे ना निर्वर्जयेदिति। सिद्धांतशेखरे पियो नौ यो नि न कुं कते हि शारदा तिलके। कुंडानां कल्प
ये दंतना निमं बुज सं निजाते त कुंडानु रूपं वामानमस्या निगृह्यते। सुष्टारलैकहस्तानां ना निरुत्सेधतो मता।
नेत्रवेदांगुलोपेता कुंडे घन्येषु वर्द्धयेत्। यद्यद्यक्रमेणैव ना निपृथगुदरधीरिति। नेत्रवेदांगुलोपेता उच्चतायां

अंगुलाविस्तारावामयोऽतुरंगुलेत्यर्थः॥ द्वित्रिहस्तादि कुंडेषु द्विद्वियवद्विस्तुविस्तारयामयोऽष्टांशविस्तारपु
राउचतायां द्वादशांशपरेति॥ रामादयाः शारदातिलके एकमेव न वे कुंडे ईशान्यां वै लवा धर इति विश्वक
र्मा स्वाताधिकेन वेदो गहाने धेनु धनद्वयः॥ वक्र कुंडे तु सतापो मरणं छिन्नमेव ले मेखलारहितेशोकोऽधिके
वित्तसंहयाः जायं विनाशनं प्रोक्तं कुंडे यो न्या विना कृतेऽप्यसंभवं सनं प्राक्तं कुंडे यत्तं कं ववर्जितमिति॥ सिद्धा
तशेरवरे मानहाने न वे व्याधिरधिके शत्रुवर्धनं यो निहाने त्वप्यमरो वा कुंडः॥ कं ववर्जितं तत्रैवाच्छं डिजं वापि
कुकीतमुसिद्धे सिकतैः सितैः॥ हस्तमात्रं यविस्तारं सुसमेतं गुलोनतं यं यं तरे पि॥ नित्यं नैमित्तिका कर्मसंछिन्ने
वोसमाचरेत्॥ हस्तमात्रेण तत्तु कुर्यात्कुलानिः सुशोभनं त्र्यंगुलोत्सेधसंयुक्तं चतुरस्रसंयुतं इति॥ इति॥
आशंकर उवाच॥ जनदनालकं वक्तुः कुंडं उपनिर्णयः॥ अथ षोडशारचक्रम्॥ तत्र गुरुर्वेधं मध्ये त्रिह
स्तव्यासं चतुरस्रं प्रासाध्यागपरदक्षिणोत्तरनवरेखा निस्तच्छतुःषष्टिकोष्टकं कुर्यात् तत्र कोष्ठा निवृत्त्येकं
नवांगुलानि संपद्यंते॥ ततो बहिरं त्यपक्रियु चतुर्दिक्षु मध्यं चानिचत्वा रिचत्वारि मार्जयित्वा तदुपर्युपास्य

रामः

॥ ५६ ॥

पंक्तिषु पार्श्वयोस्तत्रयं त्रयं त्यक्त्वा प्रतिदिशं मध्यकोष्टद्वयं मार्जयेत् तत्र चतुर्दिक्षु षट्षट्का शानिचत्वारि धारयित्वा
सिध्यति॥ ततो मध्यस्थित षोडशकोष्ठा निमार्जयेत्॥ ततो बाह्ये एकैकं कोणकोष्टं विहाय कोणकोष्टद्वारपात्रं
तरालवक्त्रं न्यवशिष्टानि च कोष्ठा निमार्जयेत्॥ तथा मध्यचतुरस्रपीठस्य पादाः॥ सिध्यति॥ ततो मध्यचत्वा
रिचत्वा नि कुर्यात् तत्राद्ये चत्वार्यंगुलानि व्यासः॥ द्वितीयेष्टे तृतीये चतुर्विंशतिः॥ चतुर्थे षड्विंशतिः॥ तच्चतुरंगु
लं वक्त्रं कर्णिकारूपं पातेन रजसा पूरयित्वा कर्णिकावधात्वा सितेन रजसा निर्मायत द्विह्रिष्टा कुलात्मके दत्ते
यांतरक्त सितरजोनिः संपादितं मूलमध्यागणिषोडशके सराणि संपाद्य तत्केसरावधिरेखा सितेनैव रजसा
गुलोनता संपाद्य चतुर्विंशंगुलात्मकेत द्विह्रिष्टे सितरजसा अष्टदिक्षु पत्राणि रक्तायाणि कुर्यात् ततो दक्ष
तरे रेखा सितेन रजसा विधाय दक्षोत्तराणि कृत्वा रजसा पूरयित्वा तद्वहिरेकांगुलांतरां बहिर्वत्तरेखा सितेनैव
वरजसो संपाद्य वत्तद्व्यांतरं परितोष्टदलाय तत्संधिचिह्नैः॥ षोडशधा विन्यस्य प्रतिनागं यवाकारान् षोडशा
रात्रयामपाता रुपाद्ये तारजोनिः कल्पयित्वा तदंतरायया यो गं रजोनिः पूरयित्वा तद्वह्नि सितपीता रुपा

दानमः

॥२॥

महर्षिः पंचरेखा लिखेत् ॥ तद्विः पावके चतुरस्रं यथाशोभं रजो निरलं कृत्वा वावधिरेवं सिते नरजसा चतुर
स्रं चयेत् ॥ द्वारक्षेत्राणि पूर्वादिता पातयेत् तत्रा महरितरजो निः पूजयेत् ॥ आग्नेयादिको रंगं कोष्ठं चतुष्टयं लो
हितं हरितं त्रयं मधुवर्णैः पूरयेत् ॥ आग्नेयादि पावपादचतुष्टयं पंचकोष्ठात्मकं क्रमात् सितं रक्तं पीतं कृष्णं रजो
निः पूरयेत् ॥ ततः सितो नरजसांगुलो नतेन बहिःश्चतुरस्रं रेखांकु र्यादिति पितामहचरणा ॥ मदनाद्यश्च द्रुम
ते तु चतुर्दंस्तं चतुरस्रं तत्र प्रत्येकं द्वादशांगुलानि कोष्ठा निवृत्तानि तु पंच ॥ तत्राद्ये वृत्ते चत्वार्यंगुलानि व्यासः
द्वितीये ज्येष्ठोत्तरीये विंशतिचतुर्थे चतुर्विंशतिः ॥ पंचमेऽष्टत्रिंशदिति ॥ पंचमकोष्ठात्मकं पावपादचतुष्टयं
आग्नेयादिकं हरिमेण रक्तं हरितं त्रयं मधुवर्णैः पूरणीयं ॥ बाको रंगं कोष्ठं चतुष्टयं प्रत्येकं त्रिभिः स्त्रिभिर्वर्णै र्
ति शेषः ॥ इति शोडशं चक्रं निर्मिति ॥ ददमेव च वारुणं मंडलं ॥ तथा वज्रं प्रागुत्तमे नागे आग्नेयां शक्तिं
ज्वलां चालिखेद्दक्षिणे दंडं नैऋत्यां रवदुमालिखेत् ॥ पाशं तु वारुणे लेखां ध्वजं वै वायुगे चरो को वेयां तु गदां
चिरमर्द्धं शान्यां शूलमालिखेत् ॥ शूलं स्वामदेशे तु चक्रं पश्चंतु दक्षिणे इति ॥ ततो महावेद्यु चरि पंचवर्णफलं

रामः

॥५६॥

पुष्पो यशोनितं विज्ञानं बध्नायात् इति ॥ ततो महावेदी शान्ता नागे आया मदै ध्ये ध्रियैर्दत्तमिताय हादिस्थाप
नार्था परावेदिर्या विहितास्ति हेमाद्रि मते वितस्सुध्याया तस्यां सर्वतो न डं लिखेत् ॥ तद्धेतु न प्रकारे पात्यं ॥ प्रामु
च्यागतारे रवा ॥ कुर्यादे को न विंशति ॥ रवंडे दुस्त्रिपदः को रणं चतुर्विंशति ॥ पदैः ॥ एकादशपदा वल्ली न डं तु न
वनिः पदैः ॥ चतुर्विंशत्पदा वा पापरिधिर्विंशकैः पदैः ॥ मध्येषोडशानिः कोष्ठैः ॥ मध्यमं पदं लं स्मृतं चेतैः ॥ चतुर्विंश
लाक्षं वा वल्लीना लेन पूरयेत् ॥ न डं रणा सितं वा पापरिधिः पीतवर्णकं ॥ बह्यांतरदलं चेतं काणिका पीत
वर्णिका ॥ परिध्यावेष्टितं पंचमं ध्ये सत्वरजस्तमा ॥ तन्मध्ये स्थापयेद्देवान् ब्रह्माद्यां चतुरानिति ॥ अथ यद्द
जाप्रकारः तत्र यद्दामाग्नेयं ॥ सूर्यसोमो महापुत्रः सोमपुत्रो बृहस्पतिः ॥ शुक्रः शनैश्चरो राहुः केतुश्चैति यद्
नव ॥ स्कांदे ज्येष्ठं चतुर्विंशतिं तेषां वर्णं स्थानं मुच्यते च ॥ यो ज्ञात्वा कुरुते शान्तिं यदास्ते नावमानिता ॥ स्थं स्थान
नमधिष्ठानं ॥ एतद्विज्ञायकः कुर्यात्तत्सर्वं सफलं भवे ॥ वर्णं जन्मनी आह वृद्धपराशरा ॥ रक्तं कश्यपपुत्रो नानुः
शुक्रो ब्रह्मसुतः शशी ॥ रक्तोरुडसुतो नौमः पीतः सेमसुतो बुधा पीता ब्रह्मसुराचार्यः शुक्लः शुक्रो बृहद

हामनमः

॥ ३५ ॥

ह॥ कृष्णः शनारवेः पुत्रः कृष्णो राहुः प्रजायते॥ कृष्णः केतुः कृष्णान्धः कृष्णः पापास्त्रयोमा॥ लुवमाहमहएव॥ उत्प
नोर्क॥ कलिगेषु यमुनायां च चंद्रमा॥ अंगारकस्त्वव्यांतु मगधायां हि मांशुज॥ सैधवेषु गुरुर्जातः शुक्रो नो
जकटे तथा॥ शनैश्चरस्तमोराहुर्वैराटिकेपुरे॥ अंतर्वेद्यां तथा केतुरित्येता यह नमय॥ गोत्रमाहमहागवे
आदित्य॥ कारपयोगोत्रादात्रेयश्चंद्रमा नवेत॥ नारदो नवेद्रौ मतथात्रेयश्च सोमज॥ शक्रपूज्या गिरिगो
त्रशुक्रो वै नार्गवस्तथा॥ शनिः करपपरावायराधुपैतानसितथा॥ केतुवोजैमिनायाश्च यहा लो कहित
वहा॥ हामोदरायेयहान्प्रक्रम्य॥ वर्णरूपगुणैश्च कृतान् व्याहृत्य वाहयेतु तान्॥ तत्रैव॥ नातु तुमंडलो कारं च
ई चंश कृति ध्रुविधुं॥ अंगारकं त्रिकोणं बुधं बाणकृतिं विदुः॥ यस्मा कारं गुहं कार्या चतुः कोणं च नार्गवैदं
उक्तं शनिराहुं मकराकारमेव चारवद्वीकारं तथा केतुं न स्यापयेदनु पूर्वश॥ यहादित्यपुत्रिमात्रे॥ प
न्नामनः पद्मकरा पद्मगर्ज समकृतिः सप्ताश्वरथसंयुक्ते द्विजुजः स्यात्सद्वारवि॥ श्वेतैः श्वेता वरधरा दशा
श्वः श्वेत नृषण॥ गदापाणि द्विबाहुश्च कर्तव्यो वरदः शशा॥ रक्तमात्म्या वरधरः शक्तिशूलगदाधरः चतुर्भुजो

रामः

॥ ५६ ॥

मेषगमो वरादः स्याद्दरा सुतः॥ पातमात्म्या वरधरा॥ कर्णिकार समा सुति॥ खड्गचर्मगदापाणिः सिंहस्थो वरदो
बुधः॥ देवदैत्यगुरुस्तद्व्यात श्वेतौ चतुर्भुजौ॥ दंडिनौ वरदौ कार्यौ साक्षस्त्रकर्म उन्नाइ इनीलकृतिः शूलव
रदो गृध्रवाहनः॥ बाणबाणसनधरः कर्तव्यो वसुतः सदा॥ करालवदनः खड्गचर्मशूलो वरप्रदः॥ नीलसिंहास
नस्थश्चराहास्तत्र प्रशस्यते॥ धूम्रा द्विबाहुवः सर्वगदिनो विश्वकृतानना॥ गृध्रयानगतानित्यं केतवः स्फुर्वर
प्रदः॥ सर्वोकिराटिनः कार्यग्रहा लो कहितावहा॥ केतुनां बहुत्वे एकमेव तात्वे॥ वृक्षपराशरः॥ मध्येतु नास्करं वि
धाद्यच्छाशिनं पूर्वदक्षिणे॥ दक्षिणेन धरा मुतुं बुधं पूर्वोत्तरेण तु॥ उत्तरेण गुरुं विद्यात्पूर्वेणैव तु नार्गवं शनैश्चरं प
श्चिमस्यां राहुदक्षिणपश्चिमोत्तरतः केतुं न स्यापयेदनु पूर्वश॥ सुरवानीमात्रे॥ देवानां तत्र संस्थाप्यावेशातिर्घ
दशाधिका॥ आदित्या निमुरवाः सर्वे साधिप्रत्यधिदेवताश्चमात्रे॥ नास्करस्येश्वरं विद्याहुमां च शशिनस्तथा
स्कंदं मंगारकस्यापि बुधस्यापि तथा हरिः॥ ब्रह्माणं च गुरोर्विद्या छुक्कस्यापि शचापतिः॥ शनैश्चरस्यापि यमरा
होः कालंतयैव च॥ केतुनां चित्रगुप्तं च सर्वेषामधिदेवताः॥ अग्निरायः क्षितिर्विष्णु रिंद्रश्चैवैश च देवताः॥ प्रजाप

तिश्चासर्पश्चब्रह्माप्रत्यधिदेवता॥ एतेषां लक्षणानि॥ विलुधर्मोत्तरे॥ पंचवक्त्रोदृष्टास्तुःप्रतिवक्त्रं त्रिलोचन॥ क
पालनूलखड्गं गा चंद्रमौलिः सदाशिवः॥ अक्षसूत्रं च कमलंदर्यणं च कमलं॥ उमाविजतिहस्तेषु प्रजिता
त्रिदशैरपि कुमारैः पण्डुरवः कार्यः शिखंडकविनूषणः॥ रक्तो वरधरो देवो मयूरवारवाहनः॥ कुक्कुटश्च तथा
घंटास्पदक्षिणहस्तयोः॥ पताकवैजयंता स्याच्छक्तिः कार्या च वामयोः॥ विलुः कौर्मोदकोपमशंखचक्रधराः क
मात्मा प्रदक्षिणधः करावारमनित्यशः॥ पद्मासनस्यो जटिलो ब्रह्मकार्याश्चतुर्भुजः॥ अक्षमालांस्तु वंविच
मुस्तकं च कमंडलुं॥ चतुर्दंतगजारूढो वज्राकुलिशच्छकराः॥ प्राचीपतिः प्रकर्तृमोनानाचरणभूषितः॥ ईषना
लोयमः कार्योदंडहस्तो विजानता॥ रक्तदृक्पाशहस्तश्च महामहिषवाहनः॥ कालाकरालवदनो नालांगश्च वि
भोषणः॥ पाशहस्तोदंडहस्तः कार्योदृष्टिः करोमवान्॥ द्विपाच्यवेपस्थाकारे द्विभुजसौम्यदर्शनो दक्षिणेने
खनोचित्रं गुप्तेवा मेतुपानकं॥ पिंगलश्चक्रकेशं चः पीनो गजवरो हणः॥ छागस्यः साक्षसूत्रोऽग्निः सप्तार्चिः श
क्तिधारकः॥ चिह्नितं चमरेणास्य करमन्यं प्रकल्पयेत्॥ आपः स्त्रारूपधारिणः श्वेतामकरवाहनाः॥ दधानाः पा

रामः

॥ ५६॥

शकलशौमुक्ताचरणभूषिताः॥ शुक्लवर्णमहीकार्यादिव्याचरणभूषिताः॥ चतुर्भुजासौम्यवपुश्चंद्रोसुमहशं
वरा॥ रत्नपात्रं सस्यपात्रं मोषधसंयुतं॥ यमं करे च कर्तृव्यं भुवोयादवनंदनः॥ दिङ्गागानां चतुर्णां साकार्याष्ट
सगता तथा॥ विलोरेन्द्रस्याचैतं वामेशच्याः करे कार्यासौम्यासंतानमंजरी॥ वरदामंडिता वार्या द्विभुजा चत
याश्च॥ यज्ञोपवीता हंसस्य एकवक्त्रश्चतुर्भुजः॥ अक्षरक्तचंद्रं वंविचकुंडिकोचप्रजापतिः॥ अक्षं च दक्ष
मालां कुंडिकां कमंडलुं॥ अक्षसूत्रधराः सप्तकुंडिकापुच्छनूषणाः॥ एकनोगास्त्रिनोगावासवं कार्याश्च नीष
णाः॥ ब्रह्मलक्षणमुक्तां यहाणां दक्षिणे पार्श्वे स्थापयेदधिदेवता॥ यहाणमुत्तरे पार्श्वे न्यसेत्प्रात्यधिदेवता
॥ अथ विनायकादिलक्षणानि॥ चतुर्भुजस्त्रिनेत्रश्च कर्तृव्योन्नगजाननः॥ नागयज्ञोपवीतश्च शंक्रकृतशेषरः
दक्षेदंतं करे दद्याद्वितीये च दक्षसूत्रं कं तृतीये परशुं दद्याच्चतुर्थे मोदकस्तथा॥ शक्तिं बाणं तथा शूलं - खड्गं च
दक्षिणे॥ चंद्राविवमयो वामे खट्वं ध्वं कपालं सुकंठकं च विचाराणां सिंहारूढारुद्विभुजा॥ एषा देवी समुद्दिष्टा
सुहृर्गदुर्गा त्रिहारिणी॥ धावहरिणघटस्थो ध्वजधारी समारणः॥ वरदानकरो धूम्रवर्णः कार्यो विजानता॥ नीलो

द्विनम

॥३२॥

त्यलाचंगगवंत दणावरधारिच। चंद्रार्कहस्तं कर्तव्यं दिनजं सौम्यरवं उवत। द्विजुजौ सौम्यवरदौ कर्तव्यौ रूपसंयु-
तौ॥ तयोरोषधयः कार्यादिव्यादक्षिणहस्तयो॥ वामयोः पुस्तकौ कार्यो दर्शनीयौ तथा द्विजा॥ एकस्पदक्षिणो पार्श्वे
वामे चान्यस्य यादव॥ नारी युग्मं प्रकर्तव्यं सरूपं चारुदर्शनं रत्ननाडकरे कार्ये चंद्रशुक्लावरे तथा अथ लोक-
पात्ररूपाणि॥ तत्रेन्द्रप्रियमवतस्ररूपाण्यधिदेवता प्रत्यधिदेवतोक्तानि॥ खड्गचर्मधरो बालो निरुतिनंखाह-
नः॥ ऊर्ध्वकेशो विरूपोक्षः करालका प्रिय॥ नागपाशधरो स्तूपरूपमग्निना प्रिय॥ वरुणो बुतिस्वर्णवर्णो मक-
खाहना॥ वायुर्विनायकादिपंचके उक्तः॥ सौम्यग्रहेषु॥ अनंतः प्रत्यधिदेवतासु॥ विनायकादिस्थायनं ग्रहेभ्य उ-
त्तरत इति संप्रदायः॥ दक्षिणपश्चिमवायव्योत्तरपूर्वे॥ पुण्याक्रममित्यन्ये राहुसंदर्दिने शाना उत्तरस्यायुष्याक्र-
मं गणेशदुर्गावायुश्च राहुकेतौ अक्षिणो॥ आकाशमग्निनौ चेति पंचैतान्स्थाययेदुध इति वचनानुसारेणैति-
नहा॥ रूपनारायणश्च॥ पूजाप्रकारमाह॥ याज्ञवल्क्यः॥ यथा वर्णं प्रदेयानि वासां सिक्नुमानि च॥ गंधश्च व-
लयश्चैव ध्यो देयोऽत्र गुगुलुः॥ मास्त्रे ध्यामो दोत्र सुरनिरुपरिष्ठादितानके॥ शोभनेन स्यापयेत्प्राज्ञा॥ फल-

रामः

॥५४५॥

पुष्पसमन्वितं॥ धूपे विशेषो हेमाद्रौ स्कां दे॥ खेः कंदुरुकं धूपः शशिनस्तु घृतं क्षता॥ नौ मे सज्जरसंचै वज्रगरु-
चबुधे स्मृतां सिंहकं गुरुवे दद्यात्तु के विल्यागुरु स्मृतं॥ गुगुलुं मंदचारे तु लाक्षारो हे॥ अकेतवो ह्युदुके श-
स्त्रकानिर्यासः॥ सर्जशालः॥ सिल्हकं सिल्हा इति मध्यदेशे प्रसिद्धं॥ विल्यागुरु विल्वफलनिर्याससहितमगुरु॥ मं-
दचारे शनैश्चराय॥ लाक्षारो हवे॥ केतुन्यश्चादिवाकरकुजाभ्यां हि दापयेत्तु चंदनं॥ चंद्रे च नार्गवे चैव सितवर्णं
प्रदापयेत्॥ कुंकुमेन च संयुक्तं चंदनं जाव सौम्ययो॥ अग्रं चापिकस्तूर्याराहुकेतवर्कजेषु च॥ अंगदेतानां तु पु-
ष्पाणि सितवर्णानि चंदनं च विजलेपनं॥ एतेषां गुगुलुर्दूपो नैवेद्यं घृतपायसं॥ वासां सिक्नुमानां तिस्रप्रदाय॥ यह-
वलिना ह॥ पुटौ दनस्वेदं घासौ माय घृतपायसं यावं बुधायक्षारषष्टिके॥ दध्यादने तु जीवाय शुक्राय च घृतौ द-
नां शनैश्चराय कुरारं अजं मासं च राहवे॥ चित्रोदनं च केतुन्यः सर्वं नक्षत्रेषां च॥ अत्र सर्वं नक्षत्रेषां च
येदित्यन्यदपि मोदकादिदेयं दामोदरकुर॥ संघावो गोधूमचूर्णसाधितौ घाटारव्य इत्यपि स एव॥ तंडुलम-
सूराक्षमिति रूपनारायणः॥ कुरारिरे जतं तु लमुद्रसाधितं॥ चित्रोदनं तिलतंडुलमिश्रं स्यादजाक्षरं च शोक्लि-

दोनम.

॥३३॥

तं॥ कर्णनासाग्रहातं स्यादेतच्चित्रोदनं स्मृतमिति दामोदरः याज्ञवल्क्यः॥ शक्तितो वायथा लानं सत्कृत्य विधि पूर्वकं
पूजयेतो यहा नेताश्चमंते सकलं फलं॥ यत्तु पृथ्वी चंद्रोदमादौ॥ वर्णरूपगुणैर्भुक्तान् व्याहृत्या वाहयेत्तान्
इति वचनात्॥ उं नृरादित्यमावाहयामि उं नृरादित्यमावाहयामि उं नृरादित्यमावाहयामि उं नृरादित्यमावाहयामि
रादित्यमिति यस्तु समस्तसमस्त व्याहृतिनी रा वाह्यनगवानादित्यनक्षत्राधिपते काश्यपगोत्रकलिंगदेशेश्वरजपा
पुष्पोपमंगुल्युते द्विजपद्मानयं हस्तसिद्धिद्वर्णमाल्यां वरातु लेपनं च लम्बा॥ एतत्स्वचित्तसर्वांगनरणा
स्वनेजो निधत्रिलोकप्रकाशकविदेवतामयमूर्तेजमस्ते सन्धारुणध्वजपताकोपशोभिते सप्तश्वरयवाहने
न मेरुं प्रदक्ष्याण कुर्वन् अगच्छाति रुद्राभ्यां सहेत्यादिविशेषणैरपि युक्तान्यहाना वाहयेदिति तन्मूलं विन्द
त्रयकार्यं वामनग्रंथे॥ आचार्यप्रभृतिश्च ग्रन्थार्चनफलं ततः समिदाज्यचरुणां च तिलहोमफलं ततः॥ ब्रह्मत्वेकं
न पूजायां चर्चनस्य फलं जयता॥ लोकपालगणेशाद्यास्तत्रयाश्च देवता॥ तां संजम फलेतद्ब्रह्महीयाञ्जलपूर्व
कं॥ ततस्तेभ्यो यथाशक्ति दातव्यं दक्षिणतत इति॥ इति ग्रहपूजाविधिः॥ अथ पुण्याहवाचनं॥ त्रिकंडमंडनः

रामः

॥५८॥

गर्भधानादि संस्कारेष्विष्टा पूर्तक्रतुष्वपि च द्विष्टा द्वंद्वपुराकार्यं कर्मादौ स्वस्तिवाचनं॥ व्यासः॥ संपूज्य गंधमाल्या
द्यै ब्राह्मणारेष्विष्टा पूर्तक्रतुष्वपि च द्विष्टा द्वंद्वपुराकार्यं कर्मादौ स्वस्तिवाचनं स्वस्तिवाचयेत्॥ धर्मकर्मणि मांग
ज्ये संग्रामेऽद्भुतदर्शन इति॥ गृह्यपरिशिष्टे॥ स्वस्तिवाचनमृद्धिपूर्तैः पुतकर्मणश्चाद्यंतयोः कुर्यात्॥ अथ
लायना वैदिके तां त्रिकैचादौ ततः पुण्याह इष्यत इति तच्च रूपनारायणये इत्यं॥ त्रीनधिकान् ब्राह्मणान्
नेजयित्वा दक्षुरवातुपवेश्य वस्त्रादिभिः पतिरितोष्य पुण्याहं नवं तोबुवंत्विति ब्राह्मणान् यजमानः प्रक्षु
स्वस्त्रिः आवयेत्॥ ततो ब्राह्मणः पुण्याहं पुण्याहमिति ब्रूयुः॥ ततः स्वस्ति नवं तोबुवंत्विति त्रिः आवयेत्॥ उं
स्वस्तिरिति त्रिर्ब्रूयुः॥ सहिरस्योकारपूर्वं त्रिस्त्रिरेकैकामाशिषो वाचयित्वा दिना बोधायनेनोक्तं यम॥ पु
ण्याहवाचनं देवैर्ब्राह्मणस्य विधायते॥ रातदेव निरोंकारं कुर्यात्क्षत्रि॥ यवेश्ययोरिति॥ बद्धचर्मगृह्यपरिशि
ष्टे तु॥ अथ निवृत्तजालुमंडलकमलमुकलसदृशं मंजलिं शिरस्याधारय दक्षिणेन पाणिना सुवर्णपूरं कि
लशं धारयित्वा दर्घानागानघोगिरयस्त्राणि विष्णुपदानि च॥ तेनायुः प्रमाणेन पुण्याहं दीर्घमायुरस्तु शिवा

दानम्

॥३४॥

आपः संतु सोमनस्यमस्तु अक्षतं चारिष्टं चास्तु। गंधाः पांतु। मंगल्यं चास्तु। पुष्पाणि पांतु। सुश्रियमस्तु अक्षताः पांतु।
तुआयुष्यमस्तु। तांबुलानि पांतु। श्यमस्तु। हस्तिणाः पांतु। आरोग्यमस्तु। दीर्घमायुः शान्तिः पुष्टिः श्रार्यत्रोवि-
द्याविद्याविनयो विनं बहुपुत्रं चायुष्यं चास्तु। यं कृत्वा सर्ववेदयज्ञक्रियाकरणकर्मारंजना प्रवर्तते तमहमे-
कारमादि कृत्वा कृकजुसा माश वचने बद्धा। कृषिमतं समनुजातं नवद्विरनुजातः पुण्यं पुण्याहं वाचविष्णो-
वाच्यतां। अविरोदा अविणमस्तुरस्य। सविता पश्चातात। नवोनवो नवति जायमानो। उच्चादिविदक्षिणा वंते।
अस्तु इत्येतां कृत्वा पुण्याहे कृयात्। व्रतनियमतपः स्वाध्यायकृतदमहानविशिष्टानां सर्वेषां ब्राह्मणानां
मनः समाधायतां। समाहितमनसः समा प्रसीदंतु नवंता प्रसन्नाः समा शान्तिरस्तु। पुष्टिरस्तु तुष्टिरस्तु। अवि-
घ्नमस्तु। आयुष्यमस्तु आरोग्यमस्तु शिवकर्मास्तु कर्मसमृद्धिरस्तु। पुत्रसमृद्धिरस्तु धनधान्यसमृद्धिर-
स्तु। इष्टसंपदस्तु। अनिष्टनिरसनमस्तु यस्तापतत्प्रतिहमस्तु। यष्टेयस्तदस्तु। उत्तरे कर्मण्यविघ्नमस्तु। उ-
त्तरोत्तरमहरनिवृद्धिरस्तु। उत्तरोत्तराः क्रियाश्रुताः शौचनाः प्रवर्ततां तिथिकरणमुहूर्तनक्षत्रसंयदस्तु

रामः

॥५८॥

तिथिकरणमुहूर्तनक्षत्रयहलयाधिदेवताः प्रायेतां। तिथिकरणमुहूर्तसमवेतसमवेतदेवते प्रायेतां। अ-
ग्निपुरोगाविश्वेदेवाः प्रायेतां। इन्द्रपुरोगा मरुद्गणाः प्रायेतां। वसिष्ठपुरोगा रुषिगणाः प्रायेतां। माहेश्वरपुरो-
गा उमा मातरः प्रायेतां। अरुधतिपुरोगा एकपत्याः प्रायेतां। विष्णुपुरोगा सर्वदेवाः प्रायेतां। ब्रह्मपुरोगा सर्वदे-
वाः प्रायेतां। ब्रह्मचक्रास्त्राणां प्रायेतां। श्रीसरस्वत्यौ प्रायेतां। अश्वमेधे प्रायेतां। नगवती कात्यायनी प्रायेतां।
नगवती माहेश्वरी प्रायेतां। नगवती रुद्रिकरी प्रायेतां। नगवती वृद्धिकरी प्रायेतां। नगवती विघ्नविनायकी
प्रायेतां। सर्वाकुलदेवताः प्रायेतां। सर्वायामदेवताः प्रायेतां। हताश्व ब्रह्मविष। हताश्वपरिपेयिनः हताश्ववि-
घ्नकर्तारः शत्रवः पराजयं योतु। शाम्यंतु घोराणि। शाम्यंतु पापानि। शाम्यंतु त्रयः शुभानि वर्द्धतां शिवा-
आपः संतु शिवाश्रयः संतु। शिवावनस्पतयः संतु। शिवाश्रयः संतु। अहोरात्रे शिवे स्थातानि का-
मेनिकामेनः पूजयेतितां। शुक्रो गारकबुधहस्तशनिनिराहुकेतुसोमसहिता आदित्यपुरोगा सर्वे स-
वेयेहाः प्रायेतां। नगवान्नारायणः प्रायेतां। नगवान्पुर्जम् प्रायेतां। नगवान्स्वामी महासेनः प्रायेतां।

दानम्.

॥३६॥

सदृशः एवं वगैरेतन्तरतक्रमेणैवाचार्यादीनां मधुपर्क इति हे माङ्गैः संपूज्य मधुपर्केण कृत्विजः कर्मकारयेत्
अपूज्यकारयेत्कर्मकित्विषैरेव युज्यते इति वचनात् ततो यद्वा बध्ति मन्त्रेण ॥ येन बध्ने बध्नीराजादानवेजो
महाबलः तेन त्वामग्निबध्मिरक्षो माचलमाचलेति ॥ अनेन च पीतसूत्रं यजमानतत्सलीगुर्वत्तिकृष्ण
रपालानां हस्ते रक्षार्थं बध्ति मध्यदेवो ॥ ततो गौर्वादिषोडश ब्राह्म्यादिसप्तचमाहः ॥ श्रीश्वस्रक्ष्माध्निर्मे
धास्वाहा प्रज्ञासरस्वतीति वसोर्ध्वरादेव श्वसंपूज्य सपिंडमपिंडं मपिंडं वा वृद्धिश्चादंकुर्यात् ॥ तत्र रूपनारायण
णये विशेषः ॥ त्र्यगैकरणमर्घ्यं चावाहने चावजनं ॥ पिंडश्चादेव कुर्वीत पिंडहा नेन वर्तने तथा पिंडं निवा
परहितं यत्र श्राद्धं विधीयते ॥ स्वधावाचनलोपोस्ति विकंस्तु न लुप्यते ॥ अक्षय्यदक्षिणा स्वस्ति सौमस्य यथा
स्थिताति तत्र संदिप्य प्रयोगः ॥ संतु वस्तु संज्ञका विश्वे देवाश्चो नृर्भुवः स्व इदं पाद्यं ॥ एवं सर्वत्र पाद्यं मातृपि
तामहा प्रयितामहा नंदीमुख्य ॥ नृर्भुवः स्व इदं पाद्यं गमद्गुह्यं देयं च नोस्तु ॥ अन्नं च नो बहु न वेदति यो श्व
नुने मुही याचितारश्च न संतु माचया चिष्म कंचनेति संप्राप्य विप्रैर्दातारो वो निवर्द्धतां वेदाः संततिरेव च

रामः

॥५६॥

॥ अक्षचंचनो मायगमद्गुह्यं देयं च नोस्तु ॥ अन्नं च नो बहु न वेदति यो श्वज न धो याचितारश्च न संतु माचया चिष्म
कंचनेति प्रत्युक्ते ज्ञानमलकास्तनिष्कयं वा दक्षिणा दत्वा विश्वे देवाः प्रायंतां मिति देवे वाचयित्वा वाजे वाज
इति मातृ पूर्वं ज्यमा वाजस्यो सनुवजेदिति नंदीश्राद्धं ॥ अथ वास्तु पूजा ॥ योऽस्रवादे च बलिस्तवाहारो न
विष्यति ॥ वास्तु पूजामकुर्वाणस्तवाहारो न विष्यति ॥ तथ वास्तु यजः समुद्दिष्टस्तदा प्रवृत्तिं शान्तयति ॥ ज्ञा
नरत्नं वस्यं चतुषष्टिपदं वास्तु देवानां परमं हितं एकाशीतिपदं वास्तु गृहाणां तु प्रकीर्त्यते ॥ प्रपंचसारे ॥
कृत्वा वनिसमतलां चतुरस्रं संख्यामष्टाष्टकोष्टके पदां च सकोणासूत्रं ॥ तस्य तुष्टदसमन्वितमध्यष्टे
वृत्तात्मा धवोकरेण समर्चनीय इत्यादि ॥ अथ प्रयोगः ॥ मंडपनिर्कृतिनागे हस्तमात्रां वेदिकृत्वा तस्यांतः
पिते वस्त्रे वा सुवर्णादिद्राक्षा कयानवरेखा ॥ प्राकूपश्चिमायता नवचदक्षिणो दगायताः कृत्वा मध्येकोष्टचतु
ष्टयमेकीकृत्य प्रतिकोणं त्रिषु पदेषु सूत्रं दद्यात् ॥ तथा च चतुर्विंशतिर्द्वयं दानि सं पद्यंते ॥ अथ कालादिसं
कीर्त्यं प्रारिप्सितस्यामुककर्मणः सांगता सिध्यं वास्तु पूजां करिष्ये इति संकल्प्य वास्तु मंडलस्यायेयादि

दानम्

॥३९॥

लुकोणेषु शंकुचतुष्टयं विशंतु नृतनेनागालोकपालाश्च सर्वस्य तेभ्यो वक्षिष्ये यच्छामि पुण्यमोदनमुत्तमं
ने कृत्यादिपतिने कृत्याये चराक्षसाः वक्षितेभ्यः प्रयच्छामि सर्वे गृहं तु मंत्रितं उत मोवायुरक्षेभ्यो ये चान्येता
समाश्रिताः वक्षितेभ्यः प्रयच्छामि गृहं तु मंत्रितं सुका इति मंत्रैः शंकुपाशैः यथाक्रमं माय नक्तवत्तानदत्ता
शान्तिर्यशोवती कांतिर्विशाला प्राणवाहिनी सती सुमनानंदमुनदा इति नवप्राणायतरेस्वादेवताः पूजयि
त्वाहिरण्यसुवर्णालक्ष्मीर्विन्तिर्विमलाप्रिया जयाकाला विशोका इति नवदाक्षिणोत्तरायतरेरवादेवताः
असंपूज्यमध्यममत्तव्याहृतिनिर्वास्तुपुरुषमावाह्य पूजयिष्यामातामहप्रमातामह वृद्धप्रमातामहानां मु
रवाः सापत्नीकाः चतुर्वस्वः इदं पाद्यं अचमनं सत्यवस्तु संजयानां विश्वेषां देवानां मिदमासनं सुखास
नं नो दीश्यादेक्षणे क्रियेतां उतथा प्राप्नुतां नवंतौ प्रपन्नवाव मातृपितामहप्रपितामहानां दीश्यादेक्ष
णे क्रियेतां उतथा प्राप्नुतां नवंतौ प्रपन्नवाव पितृपितामहानां दीमुखेभ्यः पत्नीसहितेभ्य इदं
रवासनं नो दीश्यादेक्षणे क्रियेतां उतथा प्राप्नुतां नवंतौ मातामहप्रमातामह वृद्धप्रमातामहानां स

रामः

॥५॥

पत्नीकानामिदमासनं मुरवासनं नो दीश्यादेक्षणे क्रियेतां उतथा प्राप्नुतां नवंतौ प्राप्नुवाव ततो गंधादि
दानं सत्यवस्तु संजकेभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्य इदं गंधाद्यर्चनं स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः मातृपितामहप्रपिताम
हानां दीमुखेभ्य इदं गंधाद्यर्चनं स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः पितृपितामहप्रपितामहेभ्यो नो दीमुखे
भ्य इदं गंधाद्यर्चनं स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः पीतामहप्रमातामहेभ्यो नो दीमुखेभ्यः पत्नीसहितेभ्य इदं
गंधाद्यर्चनं स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः ततः परिवेषणं कृत्वा गायत्र्या प्रोक्ष्य पवित्रे पात्रमिति पात्रमालम्ब्य स
त्यवस्तु संजकेभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यो युग्मबाह्वर्णो नो जनपत्यां प्रमन्नममृतं रूपेण स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः
मातृपितामहप्रपितामहानां दीमुखेभ्यो युग्मबाह्वर्णो नो जनपत्यां प्रमन्नममृतं रूपेण स्वाहा संप
द्यतां वृद्धिः पितृपितामहप्रपितामहेभ्यो नो दीमुखेभ्यो युग्मबाह्वर्णो नो जनपत्यां प्रमन्नममृतं रूपेण
संपद्यतां वृद्धिः पीतामहप्रमातामह वृद्धप्रमातामहेभ्यो नो दीमुखेभ्यः पत्नीकेभ्यो युग्मबाह्वर्णो नो ज
नपत्यां प्रमन्नममृतं रूपेण स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः स्वस्ति न इदो वृद्धश्च वा इति पावः अनेन नो दीश्यादेने

॥३४॥

रामः
॥ पुराण ॥

कुलिशायुधाय॥ तदक्षिणयोर्दक्षिणबाहौ सूर्याय तदक्षिणयोर्दक्षिणबाहवेव सत्याया तदक्षिणो
साधेदक्षिणकूर्परं नृशाय॥ तदक्षिणयनेष पदाधेदक्षिणप्रवाहौ आकाशाया तत्पश्चिमाधेदक्षिण
बाहवेव वायवे॥ तत्पश्चिमेसाधेदक्षिणमणिबंधधृत्वे॥ तत्पश्चिमयोर्दक्षिणपार्श्वेवितथाय॥ तत्पश्चि
मयोर्दक्षिणपार्श्वेव गृहज्ञताया तत्पश्चिमयोर्दक्षिणोरौ मनाय तत्पश्चिमयोर्दक्षिणजानौ गंधर्वाय॥ त
त्पश्चिमेसाधेपदेदक्षिणजंघायां नगराया तत्पश्चिमेनैरुत्पपदाधेदक्षिणास्फिजिम्भगायऽतदुत्तर
धेपादयोः पितृभ्यः॥ वदरेसाधपदेवामस्फिजिदौ वारिकाया तदुत्तरयोर्वामजंघायां सुग्रीवाय॥ तदु
त्तरयोर्वामजानौ पुष्पदेताय॥ तत्रैतदुत्तरयोर्वामजानौ पुष्पदेताय तदुत्तररयोर्वरुणाया तदुत्तरयोर्व
मपार्श्वे सुराया तदुत्तरेसाधपदेवामपार्श्वे वशेषाया तदुत्तरेवाय व्याधेकाममणिबंधेयाया॥ तत्प्रा
गधेवामप्रवाहोरोगाय॥ तत्प्राक्साधेवामप्रवावाहये॥ तात्प्राक्कृदयेवामकूर्परं मुखाय तत्प्राक्कृदयेवाम
बाहौ नक्षत्राया तत्प्राक्कृदयेवामबाहुवैवसेमाय॥ तत्प्राक्कृदयेवामासे सपर्याय तत्प्राक्साधेवामश्रोणे

दानम्.

॥ ३४ ॥

अदित्ये सत्र प्रागर्धे कामने चेदित्येतत् । उत्तरे वास्तोष्पत इति वास्तोष्पति । ततो मंडलादहिराशानादि सुचरकैर्विहा
र्धे पूतना यो वायराक्षस्यै । ततः पूर्वादिषु स्कुंदाय अर्च्यमो न काय । पिलिपिदाय पुनः पूर्वादिषु इंद्रादीनां ततो
मंडलादी शाने कलशं संस्थाप्य तत्र चरुं तत्वायामित्यावाह्यं पूजयेत् । यथा मेरुगिरिः शृंगं दवानामालयः
सदा तथा । ब्रह्मादिदेवानां मम यज्ञे स्थिरो भवेदिति प्रार्थयेदिति । ततो मंडपदेवताभ्यः पायसं बलिं दत्वा ह
ण्डं पूजयेत् । इति सूक्तानिदिना मंडपं त्रिस्तुत्रावेष्टयित्वा वास्तुकशोदकेन यजमानमभिच्य पुनः सं पूजयेत् । यथा
क्लिदक्षिणं दत्वा ब्राह्मणान् नमोजयेदिति ततः । तदंबरादिसमिति बाज्यैः । स्वतंत्रं स्पंडिलेष्टाविंशतिरष्टौ वा प्र
त्येकं तत्र नाम मंत्रैर्हुत्वा वास्तोष्पत इति चतुर्भिश्च हुत्वा तं वास्तोष्पते क्वास्पृणामित्यनेन च पंचवि
ज्वफलानि हुत्वा त्विष्टं हृदादिषु र्णाहुतं तं कुर्यात् । शारदाति लके वास्तोष्पते वसिष्ठो वास्तोष्पतिस्त्रिष्टु
पू वास्तोष्पते प्रतिजानाद्यस्मान्स्वावेशोऽन्नमो वै भवानः । यत्वेमहे इति तन्नो जुषस्व शन्नो भवद्विष्य देव
वद्विष्य देशं चतुष्पदे । वास्तोष्पते प्रतरणो न राघव गयस्फानो गो निरध्वे निरिंदो । अजरा सस्ते सरव्ये स्याम

रामः

॥ ५४ ॥

पितेव पुत्रान् प्रतिनो जुषस्व । वास्तोष्पतेश्च गमया सं सदा ते सदी महिरण्यया गातु सत्या । पातु हि के म उ त
यागे वरं नो द्यूयं पात स्वस्ति निः सदान् । अन्नमीषहा वास्तोष्पते विश्वा रूपाण्या विशान् स स्वा सुशो वणा
धनः । धा वास्तोष्पते पयमेव प्रतिष्ठा मंत्रः । होमो नोक्तः । तिलाज्यादिभ्यां विकल्प इति ग्रंथोत्तरे । इति वास्तु
पूजा । मात्रे उपोषितास्तु तः सर्वे कृत्वैव मधिवासनमिति । पात्रे । उपवासो न वेदेवम शक्तो न क्तमिष्यते ।
द्योधिवाशनं वाय कुर्याद्यो विकलो नर इति । अधिवासनं चैवं शुक्लवेषः स पलाकः सरुको यजमानः । पू
र्णकलशं गृहीत्वा नङ्करो निरित्यादि मंत्रं घेषेण मंडपं प्रदक्षिणां कृत्वा पश्चिमद्वारेण प्रविश्य पदेशं काला
दि स्मृत्वा करिष्यमाणैः तत्कर्मगतयामं पदेवतास्थपनादिकरिष्य इति संकल्प्य गणपतिसं पूज्य मंडपं तः सर्व
तः सर्षपान् विकिरेत् । तत्र मंत्रः यदत्र संस्थितं नृत्तं स्थानमाश्रित्य सर्वदा स्थानं त्यक्त्वा तु तत्र सर्वं यत्नं स्थित
त्र गच्छतु । अपक्रामंतु नृत्तानि पिशाचा सर्वतो दिशः । सर्वेषामविरोधेन ब्रह्मकर्म समाप्नोति । इति । ततः कुशैः
पंचगव्येन सर्वत्रापो हिष्टेति तच्चेन प्रोक्षेत् ततः स्वस्ति न इति मंत्रं पठेत् । अथ द्वारपूजा । पूर्वद्वारं श्रियेन

मः उर्ध्वदिहल्यैत्रधः वामदक्षिणस्तं नयोगो शयस्कंदायनमः। द्वारस्थितकल द्यवेगंगाये यमुनाये दक्षिण
 द्वारत्रयेयैः कर्ध्वदिहल्यैत्रधः। स्तं नयोः पुष्पदंताय कपर्दिनौ। कलश द्यवेगोदायैः कृष्णाय विंति। पश्चिम
 द्वारत्रयेयैः इत्थं दिहल्यैत्रधः। स्तं नयोः नदिने चंडाय। कलशये देवायैतायैः। उत्तरे द्वारत्रयेयैः उर्ध्वदिहल्यै
 त्रधः। स्तं नयोर्महाकालाय चंगिणे नमः। कलश द्यवेवाणैवेणैः इति द्वार पूजा। ततः पूर्ववर्हिर्दस्तमात्रे वटतो
 रणमाश्रित्य वासुदेवनामकं सुशोभननामकं वाशं वां कितमग्निमाले इति मंत्रेणान्यस्य संपूर्णराहुवृहस्प
 ती तत्र न्यसेत् संपूजयेच्च। तत्रैकः कलशः स्थाप्य। तत्र महाद्यौरिति नृप्रार्थना उं षधयमिति यवप्रक्षेपः। अ
 कलशे स्थितिकलशनिधानं। इमं मे गंगे इति जलपूरणं। गंधद्वारमिति गंधं प्रदक्षिपेत्। पाशोषधारितिसर्व
 षधः। कांडाकांडा इति पूर्वधः। अश्वत्थे व इति पंचपत्रवान्। स्योनाष्टवितीति पंचमृदाः। धूपलिनारिति
 फलं सहिरत्नानीति पंचरत्नानि। हिरण्यरूप इति हिरण्यं। सुवासुवासा इति वस्त्रादिना वेष्टयेत्। पूर्णाद
 वीति धान्यपूर्णपात्रपरिनिदध्यात्। तत्र ध्रुवावाहनं पूजनं। उत्तमतो दक्षिणे औदुंबरं झाडं वासु नंदं विक

रामः
 ॥५५॥

दं वाचक्रां कितं तोरणमिषे त्वोर्जे त्वोर्जे त्वेति निधाय चंदनादिचर्चितं कृत्वा सूर्यमंगारकं तत्र न्यसेत्। ततः पू
 र्ववत्कलशं स्थापयित्वा तत्र धरा मावा ह्यार्चयेत्। ततः पश्चिमे प्रादक्षिण्यं दुर्बरं वासुकर्मसुनामं वागदं कितं
 तोरणं अथ आयादा इति न्यस्य चंदनादिना चर्चितं कृत्वा शुक्रं बुधं च तत्र न्यसेत्। ततः पूर्ववत्कलशं स्थाप
 यित्वा तत्र वाक्पावाहनं पूजनादि। ततः उत्तरे नैऋतमाश्रित्य संपालाशं वासुदेवं सुप्रभं श्वापसां कितं तो
 रणं शं नो देवी रिति निधाय पूजितं कृत्वा सोमं शनिं च तत्र न्यसेत्। तत्र कलशं स्थापयित्वा तत्र विघ्नेश
 वाहनं पूजनादि। ततः पूर्वद्वारे द्वारशारवा द्ये कलश द्यदध्यक्षतादियुक्तं पूर्ववत्स्थापयेत्। ऐरावतं क
 लश द्ये न्यस्या र्चयेत्। तत्र पूर्वस्मिन् रुक्वेदिनौ कृत्विजौ द्वारे कं वाशं। तिसृक्तयार्थत्वेन त्वामहं चणो इ
 ति प्रत्येकमृग्वेदः पञ्चपत्राक्ष इति दत्वा अग्निमाल इत्यादिना पूजयेच्च। ततः एहो हि सर्वामरसिद्धैरनीष्टतो वज्र
 धरो मरेश। संवीज्यमानो मरसांगणे नरक्षाधरं नो नगवन्नमस्ते। नो इन्द्र इहागच्छेदिति घ्नेनां प्रसांगं स परि
 वारं सायुधं शक्तिकं द्वारकलशे आवाह्यत्वा तारमिन्द्रमिन्द्रमिति पूजयित्वा आशुः शिशान इति पातोपता

दानम०

॥४१॥

कांयातचंधजसुखपेत्ताततरेरावतस्थं पातवर्णसहस्राङ्गकिराटिनंदक्षिणवामहस्तस्थवज्रोत्पलमिंद्रधा
त्वा इन्द्रः सुरपतिः श्रेष्ठेवज्रहस्तो महाबलः॥ शतयज्ञाधिपो देवस्तस्मै नित्यं नमो नम इति नत्वा॥ इन्द्रयसांगा
यसपरिवाराय साधुधायसशक्तिकायैतं मर्षनक्तबलिसमर्पयमातिदद्यात्॥ ततश्चाचाम्पायेयकोणो ग
त्वा पूर्ववत्कलशं स्थापयित्वा तत्र पुंडरीकममृतं च संपूज्य॥ एहो हिसर्वा मरुदव्यवाहमुनिप्रवीरैरभिजुष्टे
जोवता लोकगणेन साध्वैर्ममा धरं पृहिकवेनमस्ते॥ नो अग्रे इहा गच्छे हतिष्ठे तिसांगादिकमग्निं कलशो
न्वावाह्यत्वं नो अग्रे इत्यग्निं संपूज्य अद्वैतमिन्द्रं तमिति रक्तापताकां कंधजं चोद्ध्रियेत्॥ ततः छागस्थर
क्तंदक्षिणवामकरधृतशक्तिकमंडलं यज्ञोपवातिनमन्त्रमिन्द्रात्वा॥ त्रयेयः पुरुषोरक्तः सर्वदेवमयो वयः॥
धूमकेतुरजो ध्वजस्तस्मै नित्यं नमो नम इति नत्वा त्रयमेसांगयेत्पादिरतं माषनक्तबलिसमर्पयामातिबलि
दद्यात्॥ ततः कृताचमनो दक्षिणो गत्वा प्रतिहारशारं वं पूर्ववत्कलशद्वयं स्थापयित्वा वामनेदिगाजंतत्राचये
त्ततो यजुर्वेदिनौ द्वावेकं द्वादक्षिणद्वारे शान्तिमूक्तजपार्थत्वेन त्वामहं दण्डे इत्युक्त्वा कातराक्षो यजुर्वेदे इत्का

रामः

॥४२॥

प्रत्येकं संप्रार्थ्य इषे त्वोर्जे त्वेति पूजयेत्॥ ततर्जराद्ये हि वैवस्वतधर्मराजसर्वामरैरर्चितधर्ममूर्त्तौ शुभाशुभा
नंदं शुचामधाशशिवाय नः पाहि मरुतं नमस्ते॥ नो यमेहा गच्छे हतिष्ठे तिसांगादियममावाह्यमायसोममि
ति गंधादिभिः पूजयित्वा रुक्तापताकां कलशं च ध्वजं पंचहस्तदंडं मायंगोरिति उद्ध्रियेत्॥ ततो महिषारूढधृतदं
डपाशं दक्षिणवामकरं च जनपर्वततुल्यं रूपमग्निसमलोचनं यमं ध्यात्वा महामहिषमारूढं दंडहस्तं महा
बलं॥ आवाहयामि यज्ञेस्मिन् पूजेयं प्रतिगृह्यतामिति नत्वा सांगा ययमायैतमाषनक्तबलिसमर्पयामातिब
लिंदद्यात्॥ ततश्चाचाम्पनैरुक्त्या पूर्ववत्कलशं स्थापयित्वा कुमुदगजद्वयं च संपूज्य एहो हिरक्षो गणनायक
त्वं विशालवेतालपिशाचसंधैः ममा धरं पाहि पिशाचनाय लोके श्वरस्तं न गवन्नमस्ते॥ नो निरुते इहा गच्छे
हतिष्ठे तिसां मावाह्यासु न्वं तमिति संपूज्य नीलापताकां ध्वजं च मोषण इत्युद्धृत्य नगररूढं खड्गहस्तं नील
वर्णं महाबलं महाकायं बहुराक्षसं युतं निरुति ध्यात्वा नितिरवज्रहस्तं च सर्वलोकैकपावनं॥ आवाहयामि
यज्ञेस्मिन् पूजेयं प्रतिगृह्यतमिति नत्वा सांगा य निरुतयेतं माषनक्तबलिंदद्यात्॥ ततश्चाचाम्पयामि

दानम्

॥४२॥

प्रतिधारणां कलशद्वयं पूर्ववन्निधायोजनदिगजं न्यस्यार्चयेत् ततः सामगावृत्तिजैः कृत्विजं वाहत्वासा
मवेदस्तुपिंगाक्षोजागतः शक्रदेवता ॥ नरद्वजस्तुविप्रेन्द्रांतिपाठं मखेकुर्विति प्रार्थयित्वा च यन्त्रायाहा
तिप्रार्थ्या ॥ एह्येहियादोगणवारिधानांगणेन पर्जन्यसहासरोनि ॥ विद्याधरे प्रामरगी यमानपाहित्वमस्मा
न नगवन्नमस्त इत्युक्त्वा नो वरुणा इहागच्छेदतिष्ठेति सांगं वरुणमावाह्यतत्वाद्यामातिसंपूज्य धेतापताका
ध्वजं चैवं मे वरुणेति उद्धृत्य मकारस्य पाशहस्तां किरीटिनाश्चेतवर्णध्वजं ध्यात्वा पाशहस्तं च वरुणं याद
सां परिमार्तिबलिंदद्यात् ततोप उपस्थशवाययां पूर्ववत्कलशं स्थापयित्वा पुष्पदंतं सिद्धार्थं च तत्र पूजयित्वा
एवमाश्वरं आवाहयामियजेऽस्मिन् वरुणाय नमो नम इति न त्वासां गाय वरुणायैतं माषनक्तबलिं समर्पयामा
ह्येहियजे मम रक्षणा यमगाधिरूढः सहसिद्धसंधैः प्राणाधिपः कालकवेः सहाय गृहारा पूजो नगवन्नमस्ते
नो वायो इहा गच्छेदतिष्ठेति सांगादिवायुमावाह्यतवाह्यतव द्वायदहस्यते इति संपूज्य धेतापताकां ध्वजं चै
द्धृत्य मगारूढं चित्रां वरधरं युवानं वरवामहस्तं वायुध्यात्वा वायुमाकाशगंचैव यवनं चैव स्रज्जित्वा वाहया

रामः

॥५६५॥

मियजेऽस्मिन् पूजे य प्रतिगृह्यतां त्रिनाकारो महौजाश्चादृष्टगतिर्दिवि ॥ ततस्मै पूजाय न गते वायवे ह नमामि
ति इति न त्वासां गाय वायवे एतं माषनक्तबलिं समर्पयामातिबलिंदद्यात् ततश्चाचम्योत्तरे प्रतिधारणा
रवं कलशद्वयं स्थापयित्वा सार्वभौमं दिगजं न्यस्य पूजयेत् सत्वाथर्वविदावृत्तिजैः कृत्विजं वा उत्तर धारेणां
तिष्ठेत्कजपार्थत्वेनाहं वरुणे इति उक्त्वा वरुणं चैत्रोथर्व वैदेन पुनो रुद्रदेवत ॥ वैशंपायन विप्रेन्द्रांतिपा
ठं मखेकुर्वितुक्त्वा प्रार्थ्या शन्नो देवारिति पूजयत् ॥ एह्येहियजे मम रक्षणा यमगाधिरूढः सहसिद्धसंधैः प्राणाधिपः कालकवेः सहाय गृहारा पूजो नगवन्नमस्ते
नो वायो इहा गच्छेदतिष्ठेति सांगादिवायुमावाह्यतवाह्यतव द्वायदहस्यते इति संपूज्य धेतापताकां ध्वजं चै
ध्यात्वा सर्वनक्षत्रमध्ये तु सोमो राजा व्यवस्थितः ॥ तस्मै सोमाय देवाय नक्षत्रयतये नम इति न त्वासां गाय
सोमायैतं माषनक्तबलिं समर्पयामातिबलिंदद्यात् तत ईशां गत्वा चम्य पूर्ववत्कलशं स्थाप्य सुप्र

दानम

॥ ५३ ॥

ताकनामानं हि गजं मंगलं च तत्र पूजयित्वा एहो हि विश्वरतस्त्रिभुलकपालखड्गगधरे तसार्धं लोके यज्ञेश्वर
यज्ञसिधौ गृहाण पूजां न गवन्मम स्ते ॥ ईशाने हागछे हति ऐति श्वावाद्यतमो शानमिति सं पूज्य श्वेतां सर्व
वर्णां वापताकां ध्वजं चानित्वा देवसत्त्वा देवसवित इति चे ॥ छित्पत्रं मूर्ति धरं वरदं त्रिशूलयुतदक्षिणवा
महस्तद्वयं त्रिनेत्रं शुद्धस्फटिकवर्णं ईशानं ध्यात्वा वषट्कंदममाहूतं शूलहस्तं त्रिलोचनां श्वावाहयामिय
ज्ञेस्मिन् पूजेयं प्रतिगृह्यतां ॥ सर्वाधिपोमहो देव ईशानः सुक्त ईश्वरः ॥ पूजपाणिर्विरूपाक्षस्तस्मै नित्यं नमो नम
इति नत्वा सांगा यै शाना यै तं माषनकवलिसमर्पयामीति बलिंदद्यात् ॥ तत्र श्वाचम्पेशान पूर्वयोर्मध्ये गत्वा
एहो हि पातालधरामरे ॥ जनांगना किं नरगायमानयशोरंगं जामरलोकसंघैरनंतरज्ञाध्वरमस्मदीयं ॥ नोत्र
नंत इहागछे हति ऐति सांगमनं तमावाहयं गौरिति सं पूज्य मेघवर्णं श्वेतां वापताकां ध्वजं चापं यौरितु
छित्पात्रं नंतरायनानं फणासप्तकमंडितं ॥ पद्मशंखधरो ध्वोदक्षिणकरद्वयं चक्रगदाधरो ध्वोदधामकरद्व
यं नीलवर्णमनं ध्यात्वा योसावनंतस्तयेण ब्रह्मांडं सचराचरं पुष्पवदारयेन्मूर्ध्नि तस्मै नित्यं नमो नम इति न

रामः

॥ ५५६ ॥

त्वासांगा यानं ता यै तं माषनकवलिसमर्पयामीति बलिंदद्यात् ॥ तत्र श्वाचम्पे नैकस्य पश्चिमयोर्मध्ये गत्वा
एहो हि सर्वाधिपते सुरेंद्रलोके नमार्द्रं पितृदेवतानि ॥ सर्वस्य धातास्पमितप्रभाबो विराध्वरनः सततं
शिवाय नो ब्रह्मन्निहागछे हति ऐति ऐति ब्रह्मणमावाह्य ब्रह्मजज्ञानमिति सं पूज्य रक्तापताकां ध्वजं च
ब्रह्मजज्ञानमित्युछित्पत्रं चतुर्मुखं हंसारूढं श्वाक्षमालाकुशमुष्टिधरो ध्वोदक्षिणकरद्वयं सुवकमंडलु
धरो ध्वोदधामकरद्वयं श्मश्रुलं जटिलं लंबोदरं स्तवर्णं ब्रह्माणं ध्यात्वा पद्मपे निश्चतुर्भुजं वेदावासापि
तामह ॥ यज्ञा ध्याक्षश्चतुर्वक्त्रस्तस्मै नित्यं नमो नम इति नत्वा सांगा य ब्रह्मणो एतं माषनकवलिसमर्पयामीति
बलिंदद्यात् ॥ नैकस्य पश्चिमंतलं राले श्रनंत बलिदानं ईशानं पूर्वंतराले ब्रह्मबलिदानं चेति रूपनारा
यण ॥ ततः ॥ श्वाचम्पे मंडपमध्ये ॥ सुब्रह्मदेवो दशहस्तद्वयं त्रिहस्तविस्तृतपंचहस्तदीर्घो हस्तविस्तारो
वामहाध्वजः ॥ किंकिणिकादियुक्त ईश्वरस्तस्मै नित्यं नमो ॥ तत्रैव ब्रह्मपूजनं च ॥ ततो मंडपपीठं नेषु सर्वेभ्यो
देवेभ्यो नमः वंशेषु किंचरेभ्यो नमः ॥ पृष्टे पन्नगभ्यो नमः ॥ इत्यर्चयेत् ॥ ततः पूर्वजागे उपलिप्तं नूमावुपवित्रपत्रैलो

दानम्

॥४४॥

केयानि च तानि स्यावराणि चराणि च ॥ ब्रह्मविष्णुशिवैः सार्धं रक्षां कुर्वतु तानि मे ॥ देवदानवगंधर्वायक्षराक्षसप
न्नगा ॥ कृषयो मनवो गावो देवमातर एव च ॥ सर्वे ममाधुरे रक्षां प्रकुर्वतु मुहूर्त्तानि ॥ ब्रह्मविष्णुशिव इत्येव
क्षेत्रपालो गणैः सह ॥ रक्षतु मंडपं सर्वं घृतं सुरक्षं सितं त इति पवित्रा त्रैलोक्येभ्यः स्यावरेभ्यो नृतेभ्यो
नमः त्रैलोक्येभ्यश्चरेभ्यो नृतेभ्यो नमः ॥ ब्रह्मणे विष्णवे शिवाय देवेभ्यो राक्षसेभ्यो पन्नगेभ्यः कृषिभ्यो मनु
ष्येभ्यो गोभ्यो देवमातृभ्यो नम इति प्रत्येकं संपूज्य नृमौमाषन कबलिदं द्यात् ॥ ततो यजमानः सर्वं कृत्वा नि
सृज्य गच्छेत् ॥ मंडपं पञ्चविंशदक्षिणाधारं पश्चिमभागे उपविश्य गुर्वदयो यथा विहितं कर्म कुरु धर्ममिति व
देत् ॥ प्रतिकुंडमेकैकः कलशो कृत्वा निष्कृष्य इति केचित् ॥ गुरुणा स्याप्य इत्युक्तं ॥ ततो ह्येकं गवदादिक्रमा
त्तत्रागदिकुंडेषु कृत्वा निष्कृष्य पयैः ॥ ततो दक्षिणा दिक्कुंडे गुरुयजमाना न्विते प्रहवे धांसर्वतो नम्रमंडलं
वृताः स्यापयेदिति पितामहचरणाः ॥ यथा ॥ अद्येत्यादि ॥ मंडलं देवता स्यापनं करिष्य इति संकल्प्य स्याप
येत् ॥ तत्र मध्ये ब्रह्मणां ब्रह्मजज्ञां तत उदीचीमारभ्य वायवीयं तं ॥ गौतमो वामदेवो ब्रह्मन्निष्ठुर्ब्रह्मस्य

रामः

॥५॥

पने पूजने विनियोगः ॥ एवमुत्तरत्र घाघृतान ह्यैलोकपालान् ॥ तत्राप्यायस्व गौतम ॥ सोमो गायत्री उं आ ॥
प्यायस्व अन्तिवाजगतीश्वरः शोफो ईशानो गायत्री ॥ उं अन्तिवा देवसवित ॥ ३ ॥ इंद्रं वोमधुच्छंदा इंद्रो गायत्री
उं इंद्रं वो विश्वतः ॥ ४ ॥ अग्निं कण्वो मेधातिथिरग्निर्गायत्री ॥ उं अग्निं हूतं वृणा महे ॥ ५ ॥ यमाय सोमं यमो नु
ष्टु पू उं यमाय सोमं ॥ ६ ॥ सोमो पूरो घो रः करवो निरुतिर्गायत्री उं सो पूरा ॥ ७ ॥ तत्वायामिश्वरः शोफो वरुणस्त्रिष्टु
पू उं तत्वायामिर्हावा वो शतं गौतमो वामदेवो वायु रनुष्टु ॥ वायो शतं ॥ ८ ॥ वायुसोममध्येऽष्टौ वसून् तम
याश्च त्रैमैत्रावरुणो वसिष्ठो ब्रह्मिष्टु पू ॥ उं तमयाश्च ॥ ९ ॥ सोमेशानमध्ये एकादश रुद्रान् ॥ अरुद्रा सत्र्या वा
श्च एकादश रुद्रा जगती उं आ रुद्रा स ॥ १० ॥ ईशानेऽमध्ये द्वादशादि स्यान्त्यानु सोमो मध्ये द्वादशादित्या गा
यत्री ॥ उत्पानु सत्रियान् ॥ ११ ॥ इंद्राग्निमध्ये अश्विनौ ॥ अश्विनारागणौ गौतमो अश्विनौ ब्रह्मिष्टु ॥ १२ ॥ उं अश्विनावर्ति
॥ १३ ॥ अश्विन्यमध्ये विश्वे देवान् सयैतकान् ॥ त्र्योमा सोमधुच्छंदा विश्वे देवा गायत्री ॥ उं त्र्योमा सो ॥ १४ ॥ यमनि
रुतिमध्ये सप्तयज्ञान् ॥ अश्विनं वामदेवः सप्तयज्ञाः प्रहृति ॥ उं अश्विनं देवं ॥ १५ ॥ निरुतिवरुणमध्ये नृतन

दानम.

॥४५॥

गान् आयंगोः सार्यराज्ञासर्पागायत्री॥ उं आयंगोः ॥२६॥ वरुण वायुमध्ये गंधर्वा अरमा॥ अरमासौ मैतसक
ष्यशृंगो गंधर्वा अरसो नुष्टु ॥ उं अरमासौ गंधर्वा ॥२७॥ ब्रह्मसो ममध्ये स्वदनं दीश्वरमूलमहाकाला
न कुमारं कुमारः स्कंदस्त्रिष्टु ॥ उं कुमारं माता ॥२८॥ कृष्णमृष नौ वैराजो कृष्णो नुष्टु ॥ उं कृष्णमा ॥२९॥
ब्रह्मज्ञानमध्ये दशादीनसप्त॥ अदितिर्लोको हंसतिर्दक्षो नुष्टु ॥ उं अदितिर्हजनि ॥३०॥ ब्रह्मेन्द्रम
ध्ये दुर्गां विलुंच॥ तामग्निवर्णां सौ नरिर्दुर्गां त्रिष्टु ॥ उं तामग्निवर्णां इदं विलुः कण्वो मो धातिथिर्विलुर्गायत्री
उं इदं विलुः ॥३१॥ ब्रह्माग्निमध्ये स्वधां॥ उदारतां शंखः स्वधा त्रिष्टु ॥ उं उदारतां शंखः स्वधा त्रिष्टु ॥ उं उदारता
स्तुताः ॥३२॥ ब्रह्मयममध्ये मृत्युरोगान् परं मृत्यो संकुमुको मृत्युरोगा त्रिष्टु ॥ उं परं मृत्यो अनु ॥३३॥ ब्रह्म
निकृतिमध्ये गणपतिं गणानां त्वा गृह्यमदोगणपतिर्जगति उं गणानां त्वा ॥३४॥ ब्रह्मवरुणमध्ये अयं ॥
शन्नो वरीषसिंधु दीपः प्रायोगायत्री॥ उं शन्नो देवीः ॥३५॥ ब्रह्मवायुमध्ये मरुतः॥ मरुतो ये स्यरा हगणो तमो मरु
तो गायत्री॥ उं मरुतो यस्या ॥३६॥ ब्रह्मणः पादमूले वृत्तिर्किं धः पृथ्वी स्यो नामे धातिथिर्हमिर्गायत्री॥ उं स्यो

रामः

॥५॥

नाष्टयिवा ॥३७॥ तत्रैव गंगादिनद्यः॥ इमं मे सिंधुक्षेत्रे यमेधो गंगायमुना सरस्वत्यो जगताः॥ उं इमं मे गंगे
॥३८॥ तत्रैव सप्तसागरान्॥ धाम्नो धाम्नो राजन्नितो वरुणो नुच॥ यदापोत्र ध्या इति वरुणोति शपामहे त
तो वरुणो नुच॥ मयि वापमोष धार्हि सारतो विश्वस्य च नृत्वेतो वरुणो नुच॥३९॥ तदुपरिमरुना म्ना पूज
येत्॥ बाह्ये सोमादि समायेकमेण्यु धानि॥ गदां॥ त्रिष्टु ॥ ब्रह्मं शक्तिं दंडं स्वकं पाशं॥ अंकुशं तद्वह्ने उन्नरादि
तगौ तमनर राज विश्वामित्र कश्यप जमदग्नि वसिष्ठ अत्रि अरुंधती॥ तद्वा ह्ये पूर्वादि रो डी कोमरा॥ ब्रा
ह्म वाराह॥ चामुडा वैष्णवी माहेश्वरी विनायकी॥ इत्यष्टौ शक्तयः प्रतिष्ठाया प्रत्येकं सह वा पूजयेत्॥ तत
स्तस्यामेव वेद्यां वस्त्रलिखितं वक्ष्यमाणं उलेयत्वा हि देवताः स्थापयेत् पूजयेत्॥ अस्मिन् कर्मणि यहा
दि स्थापनं पूजनं च करिष्ये इति संकल्प्य॥ प्राणवस्त्रं ब्रह्मा कृषिः परमात्मा अग्निर्वा देवता देवा गायत्री छं
दव्याहृती नोक्तमदग्नि नर राज नृ गवो कृषयः॥ अग्नि वायु सूर्यो देवता देवा गायत्री देवाः सिकंदेवी बृहस्प
तिर्दं सितर्याधा वाहने विनियोगः॥ केचित्तत्र नमंत्रा वाहने आहुतत्रयं हवा उमध्ये वस्तु लै प्राप्सु रं स्वरं परं क

दानम.

॥४७॥

तमो वामदेवो ब्रह्मास्त्रिष्टुप् ततः शुक्लपुष्पाक्षतैर्विनायकादीन् पंचगणानां त्वागत्समहोगणपतिर्जगता ॥ राहो
उत्तरतो विनायकां जातवेदसे कश्यपो दुर्गात्रिष्टुप् ॥ शनौ रुद्रतो दुर्गात्रिष्टुप् ॥ तव वायव्यश्चन्द्रो गिरसो वायुर्गाय
त्री ॥ रवे उत्तरतो वायुः ॥ एतान्मे त्रान्यतिसांप्रदायिका तत्रकेषु चिन्मंत्रेषु मुलं चित् ॥ त्वादित्यत्र स्पवत्स आका
शो गायत्री ॥ राहो हृदि रोन्माकाशं ॥ एषो उपाप्रत्वरवोऽश्विनौ गायत्री ॥ अश्विना विहाग छतमिहतिष्ठतमि
तिकेतो हृदि रोन्मिनौ ॥ एतानि विनायकादिस्थाना रचिता मणौ ॥ विनायकादीन् पंच उत्तरत एवेति ते यदापः
एवं द्वाविंश देवता इति रूपनारायणादयः ॥ हे माद्रैतु लोकपाला दीनामपि सूर्याभिमुखानां हि सुस्थापनमु
क्तां तद्यथा इन्द्रं विश्वजेता माघुच्छंदस इन्द्रो नुष्टुप् सोमं पुण्ड्रं ॥ इन्द्रं हागच्छे हतिष्ठ पूर्व इन्द्रं एव मुत्तरत्रात्र
शिकारावो मधातिथिरग्निर्गायत्री ॥ यमाय सोमं यमो नुष्टुप् सोमं पुण्ड्रं ॥ द्यौरः कण्वो निकृतिर्गायत्री त्वन्नो अग्ने
तिर्गायत्री त्वन्नो अग्ने वामदेवो वरुणस्त्रिष्टुप् ॥ तव वायोऽयश्च वायुर्गायत्री ॥ सोमो धनुर्गौतमः सोमस्त्रिष्टुप्
तमोऽज्ञानं गौतम इन्द्रा नो जगता ॥ सहस्रशार्वा नारायणो न तो नुष्टुप् ॥ इन्द्रा न पूर्वयोर्मध्ये नेतां ॥ उं ब्रह्मज

रामः

॥६०॥

ज्ञानगौतमो वामदेवो ब्रह्मास्त्रिष्टुप् ॥ नैर्ऋत्यपश्चिमयोर्मध्ये ब्रह्माराण्यं ॥ अथ वत्सादेकादशदेवताः ॥ म
या अत्र मे त्रावरुणो वसिष्ठोऽद्यौ वसवस्त्रिष्टुप् ॥ इन्द्राग्निमध्ये ॥ ध्रुवारसो मायानिलानप्रत्सृषप्रनासा
रव्यानद्यौ वसून् ॥ त्यातु सामवेदो मरुषो द्वादशादित्या गायत्री ॥ इन्द्रे शान्तमध्ये ॥ धात्र्यममित्रवरुणं शु
नर्गेंद्रं विवस्वत्सृषपं न्यत्वष्टजघन्याजघन्यजविस्वारव्याहृद्वादशादित्यान् ॥ अरुद्रा सशर्वाश्चरकादश
रुद्रा जगता ॥ अत्रियममध्ये ॥ वीरभद्रां जुमहायशो पुतगिरिगजैकपादहिर्बुध्नापराजितपिनाका
जुवना धाश्चरविट्पतिकपालिस्थाणु नगवद्गणारव्यानेकादशरुद्रा न्नगौराभिमायदीर्घतमा गौय
दियो जगता ॥ गौरा यैः शची मेधासा विन्निविजया जया देवसेना स्वधा स्वाहामातृलोकमातृधतितुष्टि
पुष्पात्मकुलदेवतारवा ॥ षोडशमातृ ॥ निरुतिवरुणमध्ये गणपतिं ॥ गणानां त्वागत्समहोगणपति
र्जगता ॥ मरुतो यस्य राहूगणो गौतमो मरुतो गायत्री वायुसोममध्ये ॥ आवहप्रवहो बहसं वहविव
हपरिवहो ॥ निलारवात्सप्तमरुतः ॥ वेद्यमेव यथा वकाशं ब्रह्मादीन् पंचस्थापयेत् ॥ ब्रह्मज्ञानं गौतमो

दानम.

॥६८॥

वामदेवो ब्रह्मात्रिष्टुपः। इदं विष्णुः कारवो मेधातिथिरच्युतो गायत्री। कडुजापद्यौरः कलवईशानो गायत्री।
अग्निरग्निमविष्णुमित्रोर्कस्त्रिष्टुपः। वनस्पतेर्गोविमस्पतिस्त्रिष्टुपः। एवं सूर्यादिद्वित्रिंशदशविष्णुना नव
स्वाहीने कादशवावाहसंस्थाप्य पंचनिषोडश निर्वोपचारैः संपूजयेत्। तत्र वस्त्राणि यद्भवानि रवि
मौमयो रक्तचंदनं श्वेदं शुक्रयोश्चेतचंदनं बुधगुर्वीकं कुम्भयुतं। शनिराहूके तृणां कृष्णायुतं। पुष्पाणि त
त्र दणानि॥ धूपस्तु सप्तकीनिर्यासं॥ घृता कयवान् रालमगुलं सिक्कं कंबिल्वयुतायुतं गुग्गुलं लाक्षा
लाक्षा॥ क्रमाज्जायन्नास्त्वा उद्दीप्यस्वेति सर्वेभ्यो दापागुडोदनं पायसं नावारौदनं क्षीरयुतं पाण्डिकोदनं
दध्मोदनं घृतोदनं तिलमाषयुतं मोदनं नासोदनं चित्रोदनं चक्रमानिवेदयेत्॥ अधिदेवतादिभ्यस्तु
वासो गंधपुष्पाणि श्वेतानि गुग्गुलुर्धूपः॥ नैवेद्यपायसादियथा लाचं सूर्यादिद्वित्रिंशतामन्येषां पूजाप
राधार्तुसमये नैकतोयहवे हीशान्यां कलशं संस्थाप्य तत्र वरुणमावाह्यं संपूज्याग्निं त्रयेत्। तद्य
था कलशस्य मुखे विष्णुः कंठे रुद्रसमाश्रिताः॥ मूले तत्र स्थितौ ब्रह्मा मध्ये मातृगणाः स्मृताः॥ कुक्षौ तु

रामः

॥६०१॥

सागराः सप्तः सप्तद्वीपा वसुंधराः॥ ऋग्वेदो यजुर्वेदः सामवेदो तथर्वणः॥ अग्निश्च सारिताः सर्वे कलशं तु
समाश्रिताः॥ तत्र गायत्रींशं तिसृष्टिकरीत्या॥ आयांतु यजमानस्य दुरितक्षयकारकाः॥ देवदानवसंचादे
मप्यमाने महीदधौ॥ उत्पन्नो सितदाकुं च विष्टतो विष्णुना स्वयं॥ त्वत्तोयं सर्वतां प्रोनिदेवाः॥ सर्वे त्वयि स्थिता
॥ त्वयि तिष्ठति च तानि त्वयि प्राणा प्रतिष्ठिताः॥ शिवः स्वयं त्वमेवासि विष्णुस्त्वं च जापतिः॥ आदित्यावसवो
रुद्रा विश्वेदेवाः॥ सपैतका त्वयि तिष्ठति सर्वे पियतः कामफलप्रदः॥ त्वत्प्रसादादि मयं कर्तुमाहे जलोद्भव॥
सान्निध्यं कुरुते देवप्रसन्नो नवसर्वदेति॥ ततः फलपुष्पमालाशोभितं वितानं बृहस्पतिदेवसं सूर्यादिभ्य इदं
ममेति उच्छ्रज्य ग्रहवेद्युपरि बध्नीयात्॥ तत एको हातायरो ब्रह्मेति पूर्वकुंडे द्वौ क्रविजौ दक्षिणादि कुंडेषु यथा
शारवं होमात्प्राक्तन कर्म कुर्युः॥ तत्र षोडशमहादानादौ प्रागादिक्रमेण ऋग्वेदादिविहितकर्मजलाशयोऽत्र
गदौ पंचकुंडोपक्षेप्येवं तत्राचार्यकुंडं त्वीशानपूर्वयोर्मध्ये च तत्र चतुरस्रं वा तत्रैव नवकुंडा मप्येव मेवाचा
र्यकुंडं॥ तस्मिन् विदि कुंडेषु च चतुःपंचकुंडावधो मातृतिरि केचित्॥ युक्तं तु कुंडाहोम एव विनश्यकार्य इति

दानम्

॥४॥

सराचैको होता परो ब्रह्मा विद्विषु उचतुष्टये अष्टावधिका कृत्विजः ते त्वाग्नेयादिकोणे क्रमेण कृत्वा दिशा रवा
या इतिकेचित् अनियता इत्यपरे ॥ आचार्यकुंडंतु प्रणयनयोग्याग्निस्थापनार्थमिति सांप्रदायिका ॥ दामाव
र्त्तिर्विभक्त्यहोमानुष्ठानं वेति परो ॥ अथ कृत्वा रवायानामन्वाधाने विशेषः ॥ तत्र चक्षुषा अग्नेनेत्यंतमुक्तात्
त्रप्रधानं सूर्यसोमजौ मधुगुरुशुक्रशनि राहू केतवः समिच्चर्वाभ्यै प्रतिद्वयं मष्टसहस्राष्टविंशतिश्चष्टान्यत
सं संख्यया ईश्वरो मारकंदविष्णु ब्रह्मे इयमकालचित्रगुप्ताख्या अधिदेवता ॥ अथ पूजामिविधेऽं प्राणास
र्पप्रजापति ब्रह्माख्या ॥ प्रसहिदेवता ॥ विनायक दुर्गा वाद्याकाशाख्या नृपंचलोकपालान्द्रं प्राणियमनिकृति
वरुण वायु सोमेशानंत ब्रह्माख्य दशदिक्पालान् ध्रुवा धर सोमाय निजानलप्रसृष प्रभासाख्या नृशैवसू
नृधात्रयममित्रवरुणांशान्द्रं विवस्वत्सृष पर्जन्यत्वष्ट्रविष्वाख्या नृषादशदिक्षान् वीरभद्रांशुगिरि
शार्ङ्गैकपादहिबुधपिनाकि जुवनाधाम्बरकपालिविशं पतिष्ठाणु नगरव्यानेकादशरुद्रान् आवाहप्र
वहोदहसंबह विवहयरावहाख्या नृसप्तमरुतः ॥ ब्रह्मायुतेशाकं वनस्पतान् पंचचक्षुकसंख्यया समिच्च

रामः

॥६०२॥

वर्ज्यैर्यद्व्य इति वसूनादित्या नृमरुत इति समुद्दिता नामेवोत्तरवोयुक्त इति वहवः ॥ अत्र ग्रहहोमसंख्यातो
धिदेवता होमेन नृनासख्येति संप्रदायः ॥ षोडशमहादानेषु तु तिलाज्यद्व्येणेति विशेषः ॥ ततो यजमानो मे
उपमध्वे दक्षिणत उपविष्ट आधाराज्य नागदेश तांश्चान्वाधानोक्त प्रधानदेवताः ॥ स्विष्टकृदायुत्रांगदेवताः
अतुष्यंते नो दिव्येताम्यतानि समिच्चिलाज्यचर्वादिद्व्याणि होतुमुत्सृज्य इति त्यजेत् ॥ ब्रह्मकट्टिके होमे प्र
त्याहुतित्यागस्याशक्त्यादिति प्रयोगविदः ॥ ततो होतारः स्वस्वशाखायैः प्रणवाद्यैः स्वाहां तेस्तत्र नम्रैः कृषि
देवताछंदः स्मरणपूर्वकं सूर्यादिभ्यः समिच्चर्वाज्यादि जुहुयुः ॥ तत्र वस्वादिभ्यस्तु मरुतो प्रत्येकं मंत्रावावात्स
रावाहिना चतुर्थः स्वाहां तेन प्रत्येकं होम इतिकेचित् ॥ समुद्दिता नामेव विधौ श्रवणात् मंत्रानुरोधाच्चेति तु पु
क्तं तत्र प्रत्येकदेवतात्वपक्षे पंचाशतिर्देवताः ॥ ५ ॥ समुद्दिता पक्षे एकपंचाशत् ॥ अत्र द्वारपालमंत्रा उच्यंते ॥
आस्तु कं पावमानं च सोमस्तु मंगलं ॥ शांस्तथायं चैव सुक्तं रक्षो घ्नं चेति ब्रह्मचैः ॥ दक्षिणे द्वारपालौ तु रु
द्रान् पुरुषसूक्तं ॥ श्लोकाध्यायं शुक्रियं च मंडलाध्यायमेव च ॥ वामदेवं बृहस्पतिं सामज्येष्टसामख्यं तं तथा

दानम.

॥५०॥

पुरुषसूक्तं च रुद्रसूक्तमतः परं ॥ अज्यदोहानि सामानि शोकं नारुडानि च ॥ पश्चिमे द्वारपालौ तु पवेतां सामसौ तथा
अथर्वाशिरसं नानं रुद्रं चैवापराजितं ॥ देवी च मधुसूक्तं रोदसं शान्तिका ॥ ध्यायमेव च ॥ अथर्वाणो द्वारपालौ पवे
ता उत्तराश्रितौ ॥ आसूक्तं हिरण्यवर्णं ॥ हिरण्यवित्वादि ॥ यावमानं स्वादिष्टमर्हियेत्यादि ॥ सोमसूक्तं ॥ त्वंसोमप्र
तिचिकित इत्यादि ॥ सुमंगलकनिकददित्यादि ॥ इन्द्रसूक्तं योजातरवेत्यादि ॥ रौद्रं सण्डुषयाज इत्यादि ॥ रुद्र
चमस्त इत्यादि ॥ पुरुषसूक्तं सहस्रशीर्ष इत्यादि ॥ शोका ध्यायो देवसवित ॥ प्रसुवयजमित्यादि ॥ शुक्रियं कवेवाच
मित्यादि ॥ मंडलाधो यो यदेत न्मंडलमित्यादि ॥ ज्ञात्वा ॥ चामदेवं कयानश्चित्रमित्यस्यामृचिगातं ॥ वृहत्सामत्वा
मिद्धिवामह इत्यस्यामृचिगातं ॥ ज्येष्ठसामं च नं दिव इत्यस्यां रथं तरुमश्चित्वाशूरे इत्यस्यां ॥ पुरुषसूक्तं सहस्र
शीर्षेत्यादिकसु ॥ रुद्रसूक्तमावोराजानमिति वर्गद्वयं ॥ अज्यदोहानि देवव्रतान्यात्पादिरां तिका ध्यायः ॥ अ
थर्वाशिरित्यादि ॥ नारुडसामानि इमेस्तोममित्यामृचुगातानि ॥ छंदोगाय वृहज्जायेत्यादि ॥ अजिरसं मगिरस्ते
जन्मानीत्यादि ॥ नीलरुद्रं यारुद्रयस्यावित्यादि ॥ अपराजिता देवी परिवर्त्तनीत्यादि ॥ मधुसूक्तं मधवाता ह्यतापत

रामः

॥६०३॥

इत्यादि राधसं नयं धावाण्यिवात्यादि प्ररांतिका ध्यायः ॥ शन्नं ज्ञात्री नवतामवोमीत्यादि होमकाले रु
द्रिदिनौ द्वारपालौ पूर्वे द्वार उदस्युरैवौ रात्रिसूक्तौ इंध्यावमानं सुमंगलं शन्नं इंध्या इति सूक्तानि प
वेता ॥ यशविदौ दक्षिणोशक्रं रौद्रं सौम्यं कौशं मंडं रुचं वायित्व ध्यायं च पवेतां ॥ पश्चिमे होमविदौ सु
पसंवैराजं अग्नेयं रुद्रसंहितां ज्येष्ठसामं बोधयेति च पवेत ॥ उत्तरे अथर्ववेदितोरं शक्रं नकं पौष्टिकं
सुमहाराजं शन्नं इंध्या इति रुक्त्रयं च पवेताम् ॥ तत्र गुरुः सर्वकर्माध्यक्षो नवेत ॥ अथे होममं
त्रा ॥ तत्र रुद्रवेदितां स्थापनं मंत्रारवर्षदेवतायुक्ता ॥ अथ तत्र देवत्यानि सूक्तानि तथा सिद्धयामा
त्येकादशर्चस्य सूक्तस्य हिरण्यस्य पुरुषिः सविता देवताद्याया ॥ पादत्रये मिमित्रावरुणौ रात्रिवैश्वदेव
तात्रिष्टुपुष्टं दः ॥ आदानवम् ॥ जगती सूर्यप्रज्ञये जपे विनियोगः ॥ क्रयाम्यग्निद्वं ॥ २१ ॥ त्वंसोमेति त्रयोद
शर्चस्य सूक्तस्य गौतमपुरुषिः सोमो देवता पंचम्यादि द्वादश गायत्र्याः सप्तदशुत्तिक् शेषास्त्रिष्टु नः सो
मप्रीतये जपे विनियोगः ॥ त्वंसोमगविहो ॥ समिक्षा निमित्ति त्रिशक च स्पृष्टसूक्तस्य विरूपत्रयं

शानमोस्तु देवानां कुसुमादिमन्त्रिषु प्रयता वंतश्च परमेष्ठी रुद्रो नुष्टु मरुतो यस्य गौतमो मरुतो गाय
त्री ब्रह्मन् प्रजापतिर्वद्याय जु ॥ इदं विष्णुर्मन्त्रातिथिर्युतो गायत्री मानस्तोके कुसुमं ईशो जगती ॥ चित्रं दे
वानां कुसुमं सूर्यस्त्रिष्टुप् अयं हि प्रजापतिर्वनस्पतिर्यजुः अयं हित्वा रुहे म ॥ इति होममंत्रा ॥ अथ जप्य
सूक्तानि विन्नाडिति सप्तदशर्चस्यावाकस्य आद्याया विन्नाडुरततस्तिष्ठणं प्रस्करणः पंचम्या अवत्सारग
काशपः षष्ठावेनः सप्तम्याः कुत्सोष्टम्याः अगस्त्यो नवम्याः श्रुतकक्षसुकक्षौ दशम्याः प्रस्करणबोधयोः
अथ द्योर्जमदग्निः पंचदशपातमेघा बोधोऽरुपाः कुत्सश्च त्याया हिरण्यरूपा आंगिरसः पंचम्या विश्वे देवाः ष-
ष्ठा सोमो न्यासां सूर्य आद्या पंचमी जगती द्वितीयादिति स्त्रो नवमा दशमी वगा यत्र स्रयो दशा पंचदशै पय्या वह
त्यो चतुर्दश सतो वहती शेषा सह त्रिष्टुप् सूर्य प्रातये जये विनियोगः ॥ तं विन्नाड हत पश्यन् ॥ अथ पाठपु-
स्तिकेति च तस्मिन् गौतमः सोमस्त्रिष्टुप् बुधप्रा ॥ १ ॥ ह हस्पति अति गच्छमदो ब्रह्मन्त्रिष्टुप् ह हस्प सोमप्री ॥ अ

रामः

॥ ६० ॥

पाठपुस्तिका विष्टौ ॥ अथ मिह विरूपाक्षो निर्गायत्री ॥ १ ॥ उद्धुधस्व परमिद्या मित्रिष्टुप् बुधप्रा ॥ २ ॥ ह हस्पति
अति गच्छमदो ब्रह्मन्त्रिष्टुप् ह हस्पति प्रा ॥ ३ ॥ अथ आत्यरिस्तुतः प्रजापत्यश्चि सरस्वती प्रा इं जगती शानो देवी द-
धुः अथर्वण आयोगायत्री ॥ ४ ॥ कथानश्चित्रं वामदेवोरातुः गायत्री केतुं रुगवन्म कच्छं हा अग्निर्गायत्री ॥ ५ ॥ एतमे
त्रा एव सूक्तानि ॥ अथाधिदेवतानां ॥ षट् ० षष्ठिमंत्रात्मनो रुद्रा आयास्य परमेष्ठी रुद्रिः आद्यानां षोडशाना
मेका रुद्रस्ततो बहुरुद्रो आद्या गायत्री तिस्रो नुष्टुप् नैवेज गत्यो नमो हिरण्यबाहव इत्यतन्निशायन् विज्ञायन् सु
परिष्ठा हत ॥ इमारुद्रायेति जगती याते रुद्रे सनुष्टुप् ततो द्वित्रिष्टुप् नो विकिरिजेत्याद्या द्वादशानुष्टुप् न शेषाणि त्राणि
यजुंषि रुद्ररूपा ० नमस्ते रुद्र ० दध्मा इह दधाः इत्यंताः षोडशैव रुद्रस्तु क्तमिति रूपनारायणा ये प्राणा तो दक
स्पत्रा ॥ अथ ते उन्नरनारायणो नारायणस्त्रिष्टुप् उमा प्रातये ॥ १ ॥ यदक्रंदो नार्गवजमदग्निदीर्यतम सोमस्त्रिष्टुप्
स्कंदप्री ॥ २ ॥ सहस्रशोर्षेति षोडशानां नारायणाः पुरुषो नुष्टुप् अंता त्रिष्टुप् विष्णु प्रा ॥ ३ ॥ अथ ब्रह्मन् प्रजापति
र्वस्याय जुः ब्रह्मप्रा ॥ ४ ॥ अथ शुक्रस्त्रिष्टुप् षष्ठा वामदेवो निर्जगती सप्तम्या विष्णुमित्रं प्राप्तिष्टुप् अष्टम्या

दानम.

॥५५॥

नरदाजोत्रिस्त्रिष्टुप् नवम्या नरदाजोविश्वेदेवागायत्री दशम्यामेधातिथिरग्निर्गायत्री एकादश्याः शाक्तः परा
शरो मरुतस्त्रिष्टुप् द्वादश्या अग्निदुहिताविश्ववाचामरुतस्त्रिष्टुप् त्रयोदश्या नरदाजोत्रिस्त्रिष्टुप् चतुर्दश्या
वसिष्ठश्चादित्यो वृहती षोडश्या वामदेवोत्रिष्टुप् सप्तदश्यानुशो धातरुः सविता त्रिष्टुप् अग्निमा ॥ १॥ आ
पोहिष्ठेति तिसृणां सिंधुदापश्चापोगायत्री आष्टमी ॥ स्मैना षष्ठिवीविदध्युः ॥ यवर्णाः षष्ठिवागायत्री षष्ठिवीप्री
० ॥ १॥ सहस्रशार्धनारायणः पुरुषस्त्रिष्टुप् अत्यनुष्टुप् प्रविष्टुप्री ॥ २॥ ह्यस्त्रिष्टुप् शिशानो द्वादश्याना प्रतिरथ
इंद्रं त्रिष्टुप् इंद्रप्री ॥ २॥ अदितेरास्तादध्यानु यवर्णा इंद्राणा यजुः इंद्राणा ॥ ३॥ हिरण्यगर्भ इति चतुर्णां हि
रण्यगर्भः प्रजापति प्रा ॥ नमोस्तु सपेभ्य इति च सप्तदेवाः सर्पानुष्टुप् सप्तप्रीत्यर्थः ॥ ३॥ ब्रह्मजज्ञानं प्रजापति
रादित्यस्त्रिष्टुप् ब्रह्मप्री ॥ १॥ अथ विनायकादिपंचानां ॥ गणानां त्वा प्रजापतिगणपतिर्यजुः ॥ गणपतिप्री ॥ २॥
अंबे अंबिके प्रजापतिरथोनुष्टुप् दुर्गाप्री ॥ २॥ नियुत्वा त्मैयेति षण्णामाद्या गृह्यसमदो द्वितीयाया पुरुमादीना
मादौतिरुणां प्रजापति षष्ठा अथ अंगिरसौ वायुर्द्वितीयायानुष्टुप् पंचमी त्रिष्टुप् पंचमा त्रिष्टुप् त्रयोद्यागायज्यः बाष्प

रामः
॥६०८॥

प्री ॥ ६॥ ऊर्ध्वं अस्मिन्मिध इति द्वादश्यानां प्रजापतिरग्निरुस्त्रिष्टुप् कृत्वा कात्राप्री ॥ २॥ पावांकशामेधातिथिरग्नि
नो गायत्री अग्निप्री ॥ अथ दिकपालानां ॥ आशुः शिशान इति द्वादशमैंद्राग्वत् ॥ २॥ अस्याजरा स इति सप्तद
शर्चमाग्नेयं प्राग्वत् ॥ २॥ यमायत्वादध्युयवर्णो यमो यजुः यमप्री ॥ यमा ॥ स्वाहा ॥ प्रणा तो दकस्यर्शः इमं मे वरु
णोति द्वयोः शुनः शोपो वरुणो गायत्री त्रिष्टुप् नौ वरुणा प्रा ॥ २॥ नियुत्वा त्वा विषु उर्ववायवीयं प्राग्वत् ॥ ६॥ आषाढ
मिति सौम्यं चतुर्थं पूर्ववत् ॥ ४॥ रुद्राध्यायः षड्वर्षं मंत्रारोशानं प्राग्वत् ॥ ६॥ प्रणा तो दकस्यर्शः नमोस्तु स
पेभ्य इति च मनंतस्त्रं प्राग्वत् ॥ ब्रह्मजज्ञानं प्रजापतिरादित्यस्त्रिष्टुप् ब्रह्मप्रीत्यर्थः ॥ १॥ अथ ब्रह्मादीनां
सुगावो देवा दवासवस्त्रिष्टुप् वसुप्री ॥ २॥ इमा गिरो गृह्यसमद अदित्यस्त्रिष्टुप् अदित्यप्रीत्यर्थः ॥ १॥ रुद्राध्यायो
रो इंद्राग्वत् ॥ ६॥ शुक्रज्योतिश्चेति षण्णामाद्या गृह्यसमद अदित्यस्त्रिष्टुप् शुक्रज्योतिप्रीत्यर्थः ॥ १॥ रुद्राध्यायो
ओमसत् प्रा ॥ ६॥ अथ ब्रह्म न प्रजापति ब्रह्मायजुः ॥ ब्रह्मप्री ॥ २॥ सहस्रशार्धेति वैश्वं प्राग्वत् ॥ २॥ रुद्राध्यायो रु
द्रं प्राग्वत् ॥ ६॥ विन्नाडिति सप्तदशर्चमाकं प्रा ॥ ग्वत् ॥ २॥ वनस्पतेविदग् प्रजापतिर्वनस्पतिस्त्रिष्टुप् वन

दानम०

॥५६॥

स्यतिप्री०॥ ततो व्याहृति होमादिबर्हिर्होमांतं यजुर्वेदिकं पूर्णं कृति प्राग्ना विकर्म कुर्यात् ॥ अथ सामगानां
कुशकंडिकानंतरं प्रधानदोममंत्राः ॥ उदृतं प्रस्करवः सूर्यो गी ॥ १ ॥ अग्निमूर्द्धाविरुगो नो मगायत्री ॥ अथ
येविवस्व नमो जमदग्निबुधो वृहता ॥ ४ ॥ वृहस्पते परिदायातिरथो वृहस्पतिस्त्रिष्टुप् ॥ शुक्रं ते नरदाजः शु
क्रस्त्रिष्टुप् ॥ ६ ॥ शन्नो देवाः सिंधुदिपः शनिर्गायत्री ॥ ७ ॥ कयानो वामदेवो राहुर्गायत्री ॥ ८ ॥ केतुं हरवन्मधुच्छंदो
केतवो गायत्री ॥ ९ ॥ अथाधिदेवतानां ॥ आवो राजानं वामदेवो रुद्रस्त्रिष्टुप् ॥ १० ॥ अथोहिष्ठासिंधुदिपः
मागायत्री ॥ ११ ॥ स्मोनाष्टयिवामेधातिथिः स्कंद उल्लिख्य ॥ इदं विलुर्मेधातिथिविलुर्गायत्री ॥ १२ ॥ त्वमित्सप्र
यागौ तमो ब्रह्मा वृहस्पति ॥ १३ ॥ इमिदेवता उक्तस्तु गिंस्त्रिष्टुप् ॥ १४ ॥ अथ यं गौः सर्पराजीयमप्री ॥ ब्रह्म
जज्ञानं ब्रह्माकालस्त्रिष्टुप् ॥ १५ ॥ चित्रशक्तिशोश्चित्रगुप्तो जगता ॥ १६ ॥ अथ प्रत्यधिदेवतानां ॥ अग्निदूतं नरदा
जो गिर्गायत्री ॥ १७ ॥ उदुत्तमं गौतमश्चापस्त्रिष्टुप् ॥ १८ ॥ अथियं तरिहं विलुः अथियुल्लिख्य ॥ सहस्रशोषा नाराय
णो विलु रनुष्टुप् ॥ १९ ॥ इदोषो वधाय इदो गायत्री ॥ एकाष्टकावसिष्ट इदं प्राणत्रिष्टुप् ॥ २० ॥ प्रजपतेन त्वद्विराप

रामः
॥६०॥

गर्भः प्रजापतिस्त्रिष्टुप् ॥ विदित्रावसिष्टः सर्पस्त्रिष्टुप् ॥ २१ ॥ एष ब्रह्मा प्रजापतिर्ब्रह्मादिपदा गायत्री ॥ २२ ॥ अथ
विनायकादिपंचानां ॥ आत् नो गौरी वातोर्गापति गायत्री ॥ २३ ॥ इमं स्तोमोक्तोऽदुर्गायं जगती ॥ २४ ॥ काणा
शिशुरिदो वायुरुल्लिख्य ॥ २५ ॥ अदित्यत्नस्पति धनकाशो गायत्री ॥ २६ ॥ एषोऽशा प्रस्करवोऽग्निर्नो गायत्री ॥ २७ ॥ अ
थ लोकपालाः ॥ त्वामिदं नरदाज इदो वृहता ॥ २८ ॥ अग्निर्वत्राणि श्रौतोऽग्निर्गायत्री ॥ २९ ॥ न के सुपस्मय मोयम
स्त्रिष्टुप् ॥ ३० ॥ अवेष्ठा हात्यादित्यो निरुक्तिरुक्लिख्य ॥ इमं मे पुष्कलो वरुणो गायत्री ॥ ३१ ॥ वातश्चावातु प्रतीचनेका
शतौ वायुर्गायत्री स्वादिष्टयागं नारः सोमो गायत्री ॥ ३२ ॥ तदो गाय रुद्र इदं गायत्री ॥ ३३ ॥ त्वमानोऽधोऽशनाश्च
नंतस्त्रिष्टुप् ॥ ३४ ॥ ब्रह्मजज्ञानं ब्रह्मा ब्रह्मात्रिष्टुप् ॥ ३५ ॥ अथ वस्वादिनां ॥ तमग्निमस्ते वामदेवो विराट् ॥ अदि
त्यैरिदं नरदाजदित्यो विराट् ॥ आवो राजानं वामदेवो रुद्रास्त्रिष्टुप् ॥ ३६ ॥ पवमानाश्च दत्तस्य आदारसनमरुतो
वृहता ॥ ३७ ॥ ब्रह्मजज्ञानं ब्रह्मात्रिष्टुप् ॥ ३८ ॥ इदं विलुर्मेधातिथिरसुतो गायत्री ॥ ३९ ॥ अथात्वासोमस्य सोम इदं
नो वृहता ॥ ४० ॥ इदं यन दतो गौरी वितोर्को गायत्री ॥ वनस्पते विदं गौताश्च वो वनस्पतिस्त्रिष्टुप् ॥ ४१ ॥ इति सा

मगानां होममंत्रा ॥ होममंत्रा एव जयानिस्तुक्तानि विशेषस्तु ग्रहेषु सौम्ये प्रकाशमिति द्वादशार्चस्पाद्यानां
 तिसृणां वाजस्त्रिष्टुप् शेषाणां मादित्यो गायत्री ॥ सौमो देवतासोमप्री ॥ १२ ॥ एकादशसामात्मिका योरुदसं
 हितायां च वैराजानमिति वामदेवस्त्रिष्टुप् ॥ तद्वेगायेति चतुःसामो वर्गस्परुजो गायत्री त्रयाणां माज्यदेह
 साम्नां वैश्वानरस्त्रिष्टुप् ॥ त्रयाणां देवव्रतसाम्नां पूर्वयो रुद्रो तस्य स्पवि श्वेदेवा उत्कृतिः सर्वेषां रुद्रो देवता रुद्र
 प्रात्यक्ष ॥ १३ ॥ एकादशसामात्मिकायां स्कंदसंहितायां चामुद्रैरिति त्रयाणां वा प्रश्नो विश्वामुहयमि
 ति त्रयाणां शाक्नो बृहती ॥ प्रश्नेतानीति त्रयाणां कुसस्त्रिष्टुप् ॥ पवित्रं त इति द्वयोरादित्यो जगतां सर्वेषां स्कंद
 देवता स्कंदप्री ॥ १४ ॥ नवसामात्मिकायां विष्णुसंहितायां ॥ इदं विष्णुर्गायत्री प्रहस्य वृक्षो वि
 स्तुर्जगता प्रकाशमुशने इति वाराहस्य वाजिस्त्रिष्टुप् ॥ सहस्रशार्पक्ष च गतयो ॥ पुरुषचतयोः पुरुषोप
 सवेषां विष्णुर्देवता विष्णुप्री ॥ १५ ॥ विष्णुः विनायकस्य द्वादशरिति द्वादशसामिकायां विनायकसंहितायां
 द्वादशरिति द्वयो रुद्रतस्त्रिष्टुप् सुम्याणां स इति द्वयोः ॥ १६ ॥ त्रिष्टुप् त्रयाणामुन इति चतुःसामवर्गे च चो गौरी ग

रामः

॥६१॥

वितचं सयोरयासवैरावश्चतुर्गायत्री मज्यमाणा इति द्वयोराद्यस्योद्गोरधोदितायस्य वर्गस्याग्निर्वहता सर्वे
 षां विनायको देवता विनायकप्री ॥ १७ ॥ होमस्य प्रकाशमुशने इति प्राग्वत् द्वादशार्च ॥ इ
 शानस्य रुद्राणां वा वैराजानमिति रुद्रसंहिता प्राग्वत् ॥ अमुतस्य वैश्वानरसंहिता इशस्य च रुद्रसंहिता प्रा
 ग्वत् ॥ अन्येषां होममंत्रा एवेति नृवरणमदनो मापति रूपनारायण दानसागराद्याः पेषां गतिरस्ति तै गीतिस
 हिता एव जाप्या इत्यपि एव ॥ एवं सूक्तजपानंतरं व्याहृति होमादिवर्हिर्जुटिका होमांतं पूर्णोक्तिः प्रागमावित
 शार्वोक्तं सामवेदीकुर्यात् ॥ अथाथर्वेदिनः प्रधान होममंत्रा ॥ विषासहिमयर्वादित्यो जगता ॥ होमे विनि
 योग ॥ एवं सर्वत्र ॥ १८ ॥ एकधर्ममयर्वा सोमो नुष्टुप् ॥ त्वेयाय मो ब्रह्मा नोम ॥ त्रिष्टुप् ॥ अयजानो विनजत
 विष्णु बुधः ॥ १९ ॥ बृहस्पतिर्नो ब्रह्मा बृहस्पतिस्त्रिष्टुप् ॥ शुक्रोऽस्य यर्वा शुक्रो नुष्टुप् ॥ दसहस्रवा ऊर्नारायणः शनि
 रनुष्टुप् ॥ २० ॥ दिव्यं चित्रं कौत्रिको राहुः त्रिष्टुप् ॥ २१ ॥ यस्तेष्टु पुरथर्वा कौनवस्त्रिष्टुप् ॥ २२ ॥ अथाधिदेवतानो स
 मस्त्वामे ब्रह्माग्निस्त्रिष्टुप् ॥ २३ ॥ शनो देवी ब्रह्माग्निपो गायत्री ॥ २४ ॥ नृमे मातर्ब्रह्मा नृमिरष्टुप् ॥ २५ ॥ इदं विष्णुरथर्वा

दानम.

॥५॥

बुधस्वेत्येकस्य ब्रह्मेणो नुष्टुप ॥ १ ॥ त्रैतपादावित्येकस्याथर्वेणो नुष्टुप ॥ २ ॥ प्रजापतेन त्वदिति द्वयोर्ब्राह्मणप्रजापति
स्त्रिष्टुप ॥ ३ ॥ शैलेकेत्यष्टानामथर्वसर्वाः पंक्तिः ॥ ४ ॥ ब्रह्मजज्ञानमिति सप्तवंशं प्राग्वत् ॥ ५ ॥ अथ विनायक
द्विपंचानां ॥ निर्जक्ष्यमिति चतस्रणां ॥ ६ ॥ विष्णोर्द्विविको नुष्टुप ॥ ७ ॥ ४८ जनाजितमथर्वदुर्गास्त्रिष्टुप ॥ ८ ॥ वायोः सवितु
रिद्वयोः पर्ववायुस्त्रिष्टुप ॥ ९ ॥ पुरं यो ब्रह्मणे ॥ इति चतस्रणां ब्रह्माकाशो नुष्टुप ॥ १० ॥ अश्विना ब्रह्मणो तस्य ब्रह्म
श्विनौ त्रिष्टुप ॥ अथ लोकपालानां ॥ तत्रेणं त्रिपमानां त्रयस्रच ॥ प्रागुक्तस्वयस्यासा आसनीति स्रणां ब्रह्मानि
कृतिस्त्रिष्टुप ॥ ११ ॥ उदुत्तमं ब्रह्मावरुणास्त्रिष्टुप ॥ वायोः सवितुरिति वायवीयो ह्यचः प्राग्वत् ॥ १२ ॥ शक्रधर्ममि
ति चतस्रः सोमस्य ॥ १३ ॥ नो विदन्निति चतस्रः तस्य ईशस्य शैलेकेत्यष्टावनंतस्य ॥ १४ ॥ ब्रह्मजज्ञानमिति ब्रह्मणा
ः सप्त एतानि पूर्ववत् ॥ ब्रह्मादित्यरुद्रमरुतां होममंत्रा ॥ एव ० ब्रह्मजज्ञानमिति सप्त ब्रह्मणा ॥ यत इन्द्र इति पवायु
तस्यामानो विदन्निति चतस्रः ईशस्य ॥ आहमिति षडर्कस्य ॥ एतानि पूर्ववत् ॥ वनस्पतेर्होममंत्रा एव ॥ ततः स्वस्वश
रवीयंस्त्रिष्टुप ॥ न्याजानहोमादि पूर्णाहुति प्राजाविकर्मशेषं कुर्युः ॥ ततो यजमानो मंडपं प्राग्धारकलशसमापे

रामः

॥ ६१२ ॥

वातारमिंद्रं गगं इन्द्रस्त्रिष्टुप ॥ इन्द्रात्यर्थं बलिदाने विनियोगः ॥ वातारमिंद्रं इन्द्राय गायसपरिवाराय सायुधा
यस शक्तिकायां सुसदा पंमाषनं कंबलिसमर्पयामिनम इति स होमं माषनं कंबलिसमर्पयामित्वा ना
इन्द्रादिशं रक्ष बलिं नक्षममसकुटुंबस्यायुः कर्त्तव्ये मकृत्वा शुचक नक्षत्रां तिकर्त्तव्यं पुष्टिकर्त्तव्यं पुष्टिकर्त्त
नवेति प्रार्थयेत् ॥ एवमाग्नेयादिस्पृहोमोक्तायादि मंत्रैर्बलिदानं प्रार्थनं च एवमग्निदेवता प्रत्यग्निदेवता
सहितेभ्यः सूर्यादिग्रहेभ्योऽपि होमोक्तैस्तत्तन्मंत्रैः विनायकदुर्गावाग्वाकाशाश्विवातोऽपतिक्षेत्राधिपतिभ्य
स्तत्तन्मंत्रैर्होमोक्तैरेव ॥ ततश्चाचार्यो यजमानान् चारुक्षत्रं चित्तुवेण द्वादशवारं चतुर्वारं वातारिकेलादिफ
लपुक्ता ज्यं गृह्णात्वा विनियोगः ॥ एवमग्नेपि विनियोगः ॥ मूर्धनं दिवो नरघाजो वैश्वानरस्त्रिष्टुप ॥ पुनरग्निर्वसु
रुद्रादित्यस्त्रिष्टुप ॥ पूर्णादवि विष्टे देवाः शतक्रतुरनुष्टुप ॥ सप्ततैश्चाग्नेसमवानग्निर्जगता ॥ धामं ते स्वाहेति य
जमानस्तु ॥ इदमग्नेयै वैश्वानराय वसु रूद्रादित्येभ्यः शतक्रतवे सप्तवते ययेऽन्नममेतित्यजेत् ॥ क्रातायानां तु
मूर्धनं दिव इत्येव पूर्णाहुति मंत्रः ॥ अथ य इदं नममेतित्याग ॥ सामगानां तु ॥ प्रजापतिकृषिर्गायत्री छंद इन्द्रो

दानम्.

॥६०॥

देवतायशस्का मस्य यजनाय प्रयोगे विनियोगः ॥ पूर्णहोमं यशसा तु होमियो स्पेज होति वरमस्पेदचातिवरं वृ
णो यशसानामिलोके स्वाहेत्यनेन स्तुवेणैव होमः ॥ इजाय इदं नममेति सागः ॥ ततो वसो धीरियो होष्यामातिमं
कल्पयजमानो वसो धीरां जक्रुयात् मंत्रास्तु ॥ अग्निमाल इति नवानां मधुच्छंदाश्च अग्निर्गयत्रा वसो धीयां वि
नियोगः ॥ विष्णोर्नुक मिति षण्णं दार्धतमा विष्णु स्त्रिष्टुष्टु ॥ आते पितरिति पंचदशां गृह्यमहो रुद्रस्त्रिष्टुष्टु पृश्ना
दिष्टयेति नवानां मधुच्छंदा पवमानसो मोगा यत्रा ॥ महावैश्वानरसाम्नो वैश्वानरः कृषिर्वैश्वानरो देवता पय्या
वृहता छंदः ॥ ज्येष्ठसाम्नो नरदा जनैरुति कृषिर्वैश्वानरो देवता पय्या वृहता छंदः ॥ ज्येष्ठसाम्नो नरदा जनैरुति वै
श्वानरो देवता त्रिष्टुष्टु छंदः ॥ वसो धीरां जुहोता तनुवाक मपि कंठं ति शिष्टा ॥ वसो धीरा होमस्तु महादानं जलशयो
रः सर्गदो नास्तीति बहवः ॥ ततः पूर्णपात्रविमोका दिचयया शारवं समाप्याचार्य सहिता कृत्विजः ॥ सर्वौषधा
निःरनुलिप्तां गपत्ता पुत्रा हि सहितं यजमानं स्वशारवीर्यं मंत्रैर्न वग्रहपीठसमापस्य कलशो दकेन संपा
त कलशो दकेन वानिषिंचेयुः पौराणैश्च ते च ॥ सुरास्त्वामनिषिंचंतु ब्रह्मविष्णु महेश्वरा वासुदेवो जग

रामः

॥६१॥

आपस्तथा संकर्षणे विनुः ॥ प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च नवंतु विजयायते ॥ शारवं उलोचिर्नगवान् यमो वै नैरुतिस्त
था वसुणपवनश्चैव धना धास्तथा शिवा ॥ ब्रह्मणाः सहिताः सर्वे दिक्पाला पातुते सदा ॥ कीर्तिलक्ष्मा धृति
मेधा पुष्टिश्चक्रियामति ॥ बुद्धिर्लज्जा वयुः शान्तिस्तृष्टिकांतिश्च मातरः ॥ एतास्त्वामनिषिंचंतु देवपत्न्याः समाग
ता ॥ त्वादित्यश्चंद्रमार्गौ मोबुधजावसिता कजा ॥ ग्रहास्त्वामनिषिंचंतुः राहुकेतुश्च तपिता देव दानवगंधर्वा यक्ष
सपन्नगाः ॥ ऋषयो मनवो गवो देवमातर एव च ॥ देवपत्न्योऽनुमानागो देत्याश्च सरसांगणाः ॥ अस्त्राणि सर्वशस्त्राणि
राजानो वाहनानि च ॥ श्रौषधा निचरत्नानि कालस्यावयवाश्च ये सरितः सागराः शैलास्तार्या विजलदा एते त्वाम
निषिंचंतु सर्वकामार्थसिद्धय इति त्वच्छंयोरावृणी मह इति ॥ ततः यजमानः स्वात्वाशुक्ल गंधं मात्यां वरधर
आचार्यादीन् सं पूज्यस्तेभ्यो दक्षिणां दद्यात् ॥ तत्राचार्याय धेनुः ब्रह्मणो हस्तान् दानं वै सदस्यस्विष्टारा पात्रा
दिभ्यो यथाशक्ति ॥ तथा धेनुं शरवस्तथानडां देमवासो हयः क्रमात् ॥ हस्तगोराय संछाग एता वै दक्षिणाः क्रमा
द्ब्रह्मनुद्दिश्य देयाः ॥ ततश्चात्मा ब्रह्मणा नैजये संकल्पयेद्वाऽशक्तौ ॥ ततो दानानां धेनो नूयसो दक्षिणां दत्वा मं

दानम्

॥ ६१ ॥

उपदेवतानोयहपावदेवतानां चोत्तरपूजां कृत्वा यातु देवगणां अन्त्यारमिदयः ॥ उचिष्टः ब्रह्मणस्पत इतिता उत्थाप्य
इतिविस्मृत्यमं ययादीचप्रतिमादीश्च सर्वान्मंजाराणां चार्याय प्रतिपाद्ययस्य स्मृत्या च नामोक्ता ॥ त्रिमाहाकुर्व
तामिति पश्चित्वा कर्मपुराणं कृत्वा विनाशिशोभं कृत्वा तान्मस्त्यसुहृद्युतो नुं नतितिसर्वेशिवम् ॥ इति
श्रीनदशंकरात्मजनालकं वोक्तो दानपरिभाषाप्रयोगः ॥ श्रीरविर्जयति श्रुयदानानि सांख्ये ॥ अथा
तां संप्रवक्ष्यामः ॥ आदिना षोडशमहादानान्युक्तानि यथा ॥ आद्यैतु सर्वदानां नांतु लापुरुषसंज्ञितं ॥ हिरण्य
गर्भदानं च ब्रह्मांडं तदनंतरं कल्पयादपदानं च गोसहस्रं च पंचमं ॥ हिरण्यकामधेनुश्च हिरण्यश्वस्तथैव
च ॥ हिरण्यश्वरथस्तद्वे महस्तिरथस्तथा ॥ पंचलांगलकं तद्वरादानं तथैव च ॥ द्वादशं विश्वचक्रं च ततः
कल्पलतात्मकं सप्तमागरदानं च रत्नधेनुस्तथैव च ॥ महाभूतषट्स्तद्वत्तु उशः परिकीर्तितं ॥ तस्मादारा
ध्यगोविंदमुमापतिविनायकं ॥ महादानमस्वकुप्यादिष्वैवांनुमोदिता तथा ॥ षोडशारत्निमान् च दश
दावाकरान् ॥ मंडपं कारयेद्विद्वान्चतुर्नडासनं बुधः ॥ नडासनानि द्वावराणां तिकचित् ॥ कुंडसमापगता

रामः

॥ ६१ ॥

न्यासनानीति परे तथा ॥ सप्तहस्तानवेदं दशमध्ये पंचकरा यवा ॥ तन्मध्ये तोरणं कुर्यात्सारदारुमयं शुभं ॥ षो
डशहस्तपक्षे सप्तहस्ता द्वादशहस्तयोः पंचहस्तेति ॥ साच पूर्वमेव निर्णयता ॥ तस्यामध्यगतया वस्त्रैश्च
वर्षश्चिमयोः शाकं गुंदादेवदारुश्चापणं विश्वकदंबकांचनादानामन्यत्र मतिमितं सप्तहस्तचतुरस्रं स्तं नद
यं निषेयं ॥ हस्तद्वयं चर्मौ स्तं नयोरंतरालं तु हस्तचतुष्टयतयोरुपरि हस्तमिता चूडा ॥ हस्तमित्यत्काष्ठिं वा
कायं ॥ एवमुत्तमोपि स्तं न सजातीयकाष्ठघटितः पंचहस्तोतयो वितस्तिमात्रं त्यक्त्वा कृतविलस्तं न चूडयोर्वित
स्तिमात्रं चूडान्यावास्तं न विलयोर्निवेशः ॥ तदेतन्नोरणं ॥ उत्तरंगमध्ये धोनालोदं कवकमकुं वंवाकी
लेन निवेशयेत् ॥ उत्तरंगकाष्ठात्पुंड्रं गुजालं विलुलां वमाय ॥ तुलातु पूर्वोक्तकाष्ठमयी दशांगुलसूत्रवेष्टनस्तु
लाचतुर्निःसर्गैर्वाहस्तेर्वावर्तुलाप्रतयोर्मध्ये च षडंगुलो मिता चतुरस्राकायां ॥ तस्यां चतुलावदीर्घप
दद्वयं वा निवेश्य तयोर्मध्ये च पदत्रयं षडंगुलं निवेश्य ॥ मध्ये चान्ये चतुर्विंशतिवर्धनिवेश्य ॥ सावर्णाद्या
॥ तस्याः षडंगुलयोरधो नावावडिशकृत्तिकटकद्वयं निवेश्य मध्ये बोधनागणकं ततस्तान्मपलानां दश

दानम्

॥६२॥

एषदशैः क्रमात्पंचचतुर्मासैर्विवादेशमासेवर्तुलेपंचतुरस्रगुलोद्धितप्रान्तेताम्रचतुर्वज्रयान्वितेफ
लयान्वितेफलकेलौहानिस्त्रिहस्तानिश्चतस्रनिःश्वरबलाभीरुजनिर्वातुलांतयोखलंबयेत्यथाकल
कपोर्धर्मश्चवितस्तिमितमंतरंभवति॥हेमाद्रिरूपनारायणादिनिस्तकाष्टमयेधफलकेउक्ते॥तथाकुर्या
कुंडानिचत्वारिचतुर्दिहिविवक्षण॥सुमेखलांयोनितंतुतानितानिसंपूर्णकिंजानिमहावनानि॥सुताम्रपात्रद्वय
संपुंतानिसयज्ञपात्राणिमविष्टराणि॥हस्तेप्रमाणानितिलाज्यपुष्पभूयोपहाराणिसुशोभनानि॥पूर्वोत्तरेहस्त
मितायवेदीयहादिदेवेश्वरपूजनायाविस्तारायामोद्धायेर्हस्तमितेतिकेचित्॥वतस्फुद्धायेतिहेमाद्रितदुक्तं
गर्भस्योत्तरपूर्वेणवितस्तिद्वयविस्तृतं वप्रत्रयपुतावेदिवितस्तुद्धायसंपुतामात्रे॥द्विरंगुलोद्धितोवप्राप्र
यनस्समुदाहृत॥अंगुलोद्धायसंपुक्तं वप्रद्वयमथोपरिअंगुलस्तत्रविस्तारःसर्वेषांकधितेषुधैरिति तथा॥
अनेनविधिनायस्तुलापुरुषमाचरेत्॥प्रतिलोकाधिपस्तनप्रतिमन्वतरं वसेत्॥विमानेनार्कवर्णेनकिंकि
राजालमालिना॥पूज्यधनोऽग्रेनिश्चततोविष्णुपुरं ब्रजेत्॥कल्यकोटिशतं यावत्तस्मिन्नेकेमहायते कर्मसु

रामः

॥६२५॥

यदिहपुनरुविराजराजोन्मृपालमौलिमणिरंजितपादपावश्रान्वितो नवतियज्ञसहस्रयाजादीप्तयुतायुजि
तसर्वमहायुलोकयोदीयमानमपिपशुपतिभक्तियुक्तःकालांतरेस्मरतिवाचपतीहलोकयोवाष्टणोतिप्रवता
प्रसमानलोकःप्राप्नोतिधामसपुरंदरदेवजुष्टमिति॥अथतुलापुरुषदानप्रयोगः॥तत्राधिवासनात्सर्वदिनेह
तैकनक्तादिरधिवासनदिनेयजमानोदेशकालौसंकीर्त्यब्रह्महत्यादिसर्वपापनाशपूर्वकसर्वमन्वतरकालाव
च्छिन्नसर्वलोकपालस्थानाधिकरणवसोत्तरकालोऽसुरोगणाविष्टितकलरणात्किंकिणीगरामंडितार्कवर्णवि
मानकरणकवैकुण्ठचुवनगमनानंतरकल्यकोटिशतावधिश्रुवाविष्णुपुरवासोत्तराखिलनृपालमौलिमा
णिवयुमालोपरंजितवरणपावत्वविशेषितराजत्वश्रुवाविष्णुपुरवासोत्तराखिलनृपालमौलिमा
महापालविजयकामोचाश्चस्तुलापुरुषदानमहप्रतिपादयिष्येइतिसंकाल्प॥एकस्याप्रतिमायागोवि
दमयपुरायासुमापतिविनायकौगोविंदायनमउमापतिविनायकाभ्यामनमइतिसंपूज्यविप्रत्रयंचसंपूज्य
विप्रलोकहोत्वाषोडशमाहसप्तवसोर्दशश्चसंपूज्यनांदीश्राद्धपुण्याहवाचनपूर्वकरुविष्णुपतिवर

रातदायमधुपर्कपूजनानिपूर्वाह्ने कृत्वा पराह्ने गुरुमहितो मंडपपूजां कुर्यात् तत्र रुक्मिजः प्रतिकुंडमेकैकं कलश
मपि पूर्वैकैः स्थापयेयुः कलशस्थापनं गुरुः कुर्यादिति परेति तत्र रुक्मिजः स्वकुंडं देविं स्थापयेयुः गुरुः ॥ स्तम्भ
हावेद्यां षोडशारं ग्रहवेद्यां सर्वतो नक्षत्रविलिख्य तद्देवतास्तस्यामेव वेद्यां प्रतिमां सुवासस्यार्धविनम्य तैकपंचा
शदेवताश्च संपूज्य नवग्रहवेदिकलशस्थापनदनिमंत्रणानि प्राक्कृत्य कृत्वा सर्वकर्माध्यक्षतया तिष्ठेत् रुक्मि
जस्तु तिलाज्यद्रव्येण प्रत्येकमष्टोत्तरशतसंख्ययाष्टाविंशतिसंख्यया वाग्रहादिहोमं सूक्तजपधारसूक्तन
वौ नष्ट्राग्वत्कृत्वा सिद्धिदादिपूर्णकुंतिप्राक्तनं कर्म कुर्यात् ततो गुरुः नृमि नृमिमगान्माता नृमि मातरं मषगा
नां नृयामपुत्रैः पशुनिर्योमां देहिमनिघृतामिति नृमिं स्पृशेत् ततो स्तारणस्य शौ तुलायज्ञस्य पूर्वस्यां सुप्र
भं नाम तोरणं महावीर्यं महाकायं सुवर्णं सदृशप्रभं अत्र द्वारे स्थितः शैलो मात्स्यवांश्च महाद्युतिः एहो हि सुप्र
भ तोरणं तुलायं जंरद्विघ्ननाशयन्निमील्य त्याक्त्वा नंदस्त्रिणाशागतं तस्य नीमारब्धं नाम तोरणं महा
वीर्यं महाकायं निजं जनसमप्रभं अत्र द्वारे स्थितः शैलो विधोनाम महावपुः एहो हि नाम तोरणं त्यादि पू

रामः

॥ ६१६ ॥

र्ववत् इत्येतेत्यावाहनं पश्चिमां दिशामाश्रित्य सुदं पुं नाम तोरणं द्वारितत्र स्थितः शैलो गंधमादनसंज्ञकः ए
हो हि सुदं प्र तोरणं त्यादिशान्नादेव रित्याक्त्वा नं पूर्वादिद्वारनामानि पूर्वद्वारं वितानं स्यादक्षिणं पुष्पकं नवेत्
पश्चिमाय घनं नाम कामदं चोत्तरं स्मृतमिति तत्र एहो हि वितानं द्वारे जितं तेनामनिश्चतुर्द्वारावाहनं कार्यं
अथ कुंडमपुष्पधूपदीपबलानादाय पूर्वभागे उभु नक्षत्रयुक्त्वा दक्षिणं देवत्याय मात्स्यवत्पर्वतसहिता
यवितानारव्यं पूर्वद्वाराश्रिताय द्वारपालसहिताय सुप्रभनाम् अश्वत्थ तोरणाय नम इति पूजयेद्दक्षिणं दद्या
त्तदक्षिणेशो ननाय यजुर्वेदमूर्तये यमदेवत्याय विध्वपर्वतप्रताय पुष्पकारव्यदक्षिणं द्वारमाश्रिताय रक्षो
पालसहिताय नीमनाम् शैले बुध तोरणाय नम इति पश्चिमसुधर्माय सामवेदमूर्तये वरुणदेवत्याय गं
धमादनसहिताय घननाम पश्चिमद्वारमाश्रिताय द्वारपालसहिताय विकटारव्य तोरणाय नम इति उत्तरे पू
जयेत् मंडपं तत्रैषु सर्वेभ्यो देवेभ्यो नम इति पूजयेत् वैशेषु किं नरेभ्यो नमः पृष्टे पन्नगेभ्यो नमः ततः क्षेत्रया
लाय मंडपाधः पूजयेद्दक्षिणं दद्यात् कुमुदः कुमुदाक्षश्च पुंडराको यवामनः शंकुकर्षः सर्वनेत्रसुखरवः सुप्र

दानम०

॥६५॥

तिष्ठति॥ ब्रह्मानागश्च पूर्वादिदशैते ध्वजनायकाः॥ कुमुदसहिताय पूर्वध्वजाय नम इति गंधादिदद्यात्॥ एवं
कुमुदाक्षसहितायेत्यादिदश ध्वजास्तदेवान् पूजयेत्॥ गुरुयजमानसहितः पुष्पध्वजपदीपौ माषनक्तबलि
वात्स्यनादंकारयन् मंडपपूर्वद्वारदेशे॥ उरैर्ह्येहि सर्वमिरसिद्धसाधैरनिष्टतो वज्रधरामरेश संवाज्यमा
नोत्तरसागणेन रक्षाध्वरं वो नगवन्नमस्ते इति दंभावाद्ये जायनम इति संपूज्ये जायनम इति सांगायसपरि
वारयसायुधा यसायसशक्तिकायैष पुष्पादिसहितो माषनक्तबलिनममेति च बलिनममेति च बलिदद्यात्
एवमात्रेयादिभ्यश्चामादिभ्यः मंत्रास्त॥ एह्ये सर्वामरहयवाहमुनिप्रवारैरनितो निजुष्टा तेजो वता लोकग
णेन सार्द्धममाध्वरं रक्षकवेनमस्ते॥ एह्ये हि वैवस्वत धर्मराजसर्वामरो रचितदिव्यमूर्ते शुभाशुभानंदशुचाम
धात्राशिवायमः पाहि मखं नमस्ते॥ एह्ये हि रक्षोगणनायकस्त्वं विशालवेतालपिशाचसंघैः॥ ममाध्वरं पाहि शु
भाधिनायलोकेश्वरस्त्वं नगवन्नमस्ते॥ एह्ये हियादोगणवारिधानां गणेन यजन्महासरो नि॥ विद्याधरं ज
मरगायमानपरिहित्वमस्मान्मगन्नमस्ते॥ एह्ये हियज्ञे मम रक्षणाय मृगाधिरुडः सह सिद्धसंघैः॥ नागाधिपका

रामः

॥६१७॥

लकवेः महायगृहाण पूजां नगवन्नमस्ते॥ एह्ये हियज्ञेश्वरयज्ञरक्षाविधत्स्वनक्षत्रगणेन सार्द्धसर्वौषधानि
पिष्टनिः सहैव गृहाण पूजां नगवन्नमस्ते॥ एह्ये हि विष्णुश्चरन् त्रिशूलकपालखट्वांगणेन सार्द्धलोकैर्नृते
श्वरयज्ञसिद्धैर्गृहाण पूजां नगवन्नमस्ते॥ एह्ये हियातालधरामरं जनांगना किं न रगायमानयक्षोरगै
जामरलोकसार्द्धं नंतरक्षाध्वरमस्मदायं॥ तु एह्ये ध्वजविष्वाधिपते मुनाइलोकन सार्द्धपितृदेवतानिः॥
सर्वस्य धाता स्य नितप्रनावो विष्वाधारं नः सततं शिवाय॥ एतत्तत्पूर्वस्यादिशिकिं चिह्नमिदुपलिप्य तत्र त्रैलो
कोयानि नृतानि चराणि स्थावराणि च॥ ब्रह्मविष्णुशिवायैः सार्द्धं रक्षां कुर्वंतु ताति मे देव दानवगंधर्वायक्षराक्ष
सपन्नगाः॥ कृषयो मनवो गवो देवमातर एव च॥ एते ममाध्वरे रक्षां प्रकुर्वंतु मुदाम्बिता॥ ब्रह्माविष्णुश्च रुद्रश्च दे
वपालगणैः सह रक्षंतु मंडपं सर्वे घंतु रक्षां मिसर्वता॥ तु त्रैलोक्ये न्यः स्थावरेभ्यो नृतेभ्यो नमस्ते कास्तेभ्यश्च
रेभ्यो नृतेभ्यो नमः देवेभ्यः दानवेभ्यः गंधर्वेभ्यो यक्षेभ्यः॥ राक्षसेभ्यः पन्नगेभ्यः कृषिभ्यः मनुष्येभ्यः देवमातरभ्यः ब्रह्म
णे॥ विस्रवे० रुद्रायक्षेत्रपालाया गणेभ्यो नम इति संपूज्य माषनक्तबलिदद्यात् ततः साचार्यकृतिवैकौ यजम

नक्षत्राणां प्रज्ञास्य वेद्यामुपविश्य षोडशारे तुलां संस्थाप्य तस्यां दक्षिण प्रांतादहम्भुवर्णमिदं धातुबंधेषु सत्रवं
 धेषु वाचतुर्विंशतिदेवतायावाह्यं पूजयेत् ॥ ताश्च ईशः शक्रः ॥ मारुतः रुद्रः सूर्यः विश्वकर्मा गुरुः अंगिराया
 प्रजापतिः विश्वेदेवाः ॥ जगद्धिधाता पर्जन्यशंभुः पित्र्यदेवताः सौम्यः धर्मः अमरराजः अश्विनौ ॥ जलेशः मित्राव
 रुणौ मरुद्गणाः ॥ धनेशः गंधर्वः जलेशः गंधर्वः विष्णुरितिततस्मिन् पुत्रिमागोविंदसूर्यधर्मराजानां वाह्यं
 पूज्य गोविंद प्रतिमा द्वादशांगुलमुक्तादाम्रासुवर्णं शंखलाया वा तुलामध्ये बलंबयेत् ॥ सूर्यधर्मराजौ तुलाम
 सा परास्थाप्ये ॥ ततः सर्वे कृत्विजः शान्तिं पठेयुः ॥ ततो यजमानः कृताधिवासनस्य संगता सिद्धये पुर्वं त्रिक्र
 पकेभ्यो उमां दक्षिणां संप्रददति रात्र्या दक्षिणां कुंडलोपवीतकटकांगुलीपवासां सिचदद्यात् ॥ द्विगुणं
 पुरवे ॥ तद्दिने यजमानपुर्वं त्रिंशत्पालानामुपवासां शकौ नक्तं जागरश्च तत्परादिना एव पूर्वेषु रात्रि
 कौ सद्यो वाधिवासनं कृत्वा परेद्युः कृतनित्यकर्माय जमानः स्वस्ति वाचयेत् ॥ कृत्विजः पूर्ववत्स्वकुंडे पूर्णा
 कुंतिं - - शारवया जुहुयुः ॥ कर्मशेषं समापयेयुश्च ॥ अत्र ब्रह्म दक्षिणा पूर्णा पात्ररूपानास्ति ॥ अधिवास

रामः

॥६२६॥

न दक्षिणा तुलाद्वयदानेनानसिद्धेरिति पितामहचरणमाश्रयः ॥ ततो यजमानं प्राप्नुयुः खं वा कुंडलं दक्षिणां दत्त्वा
 मायस्त्वकलशोदकैरजिषिचैयुश्च स्वस्ति शारव्यैर्मन्त्रैः पौराणैश्च ते तु प्राग्दर्शिताः ॥ सुरास्त्वामित्यादयः यजमा
 नसु सवौषध्यनुलिप्तः स्नात्वा शुक्लमाभ्यावरः पुष्पजलिगृहीत्वा सफलकांतोरणावलंबितो विप्रदक्षिणां कृत्वा नुमे
 त्रयेत् ॥ उं नमस्ते सर्वदेवानां शक्तित्वं सत्यमाश्रिताः साक्षिभूता जगद्वात्रा निर्मिता विश्वयोनिना ॥ एकतः सर्वस
 त्यानितथानृतशतानि च ॥ धर्माधर्मकृतां मध्ये स्थापिता सिजगद्विते ॥ त्वंतु ले सर्वभूतानां प्रमाणमिदं कीर्त्ति
 ता ॥ मां तो लयंती संसारादुद्धरस्वनमोस्तुते ॥ यो सौ तत्त्वाधिपो देवः पुरुषः पंचविंशकः स एषो धिष्ठितो देवित्वधि
 तस्मानमोनमः ॥ ततो नमोनमस्ते गोविंद तुला पुरुषसंज्ञकः ॥ त्वेहरे तावत्सात्मानं स्मात्संसारसागरादिति तस्य
 तिमा मनुमंत्रसतु ले गोव्यं दं संपूज्य पुनस्तं प्रदक्षिणां कृत्वा सरवद्रुचर्मकवचालं कृतौ हैमो धर्मराजसूर्यौ
 वामदक्षिणकराभ्यामादाय तुलामध्यावलंबितो गोविंदं पश्यतु लोत्ररश्मिश्च आरुह्योपविशेत्तत्र प्राप्नुयुः ॥ मा
 त्रेयो ॥ ततो परेतुलानागेन्यसेयुर्दिजपुंगवाः ॥ समादेन्यधिकं यावत्तं च न वाति निर्मलं ॥ सुष्टिकामस्तु कुर्वीत नमि

दानम०

॥६६॥

संस्थं न राधिपायतु पूर्वं प्रव्यन्यासा यश्चात्र दारो हणमिति गोपयेत्तन्नाना पुराणलवनविरोधादथर्वशास्त्ररथा यवि
षयमिति दानसौख्यादौ गोदोहेयावस्थितैतदु दारयेत् नमस्ते सर्वं नृतानां साक्षिन् त्वेनातमि पितामहे न देवित्वं
निर्मिता परमेष्ठिना त्वया धृतं जगत्सर्वं सहस्रावरजंगमं सर्वं नृतात्मन् तेन नमस्ते सर्वं धारिणं तिवर्द्धि पुराणो
तु मूर्तत्वं मात्रावस्थानं उक्ता जपेन मंत्रांस्तु पौराणानुनंतु मेति चरुचा यथापवित्रमुतुलं च पश्यं जात वेदसः
तथास्वेन पवित्रेण सुवर्णं हि पुनातु मां यथाग्निर्देवताः सुवाः सुवर्णं च तदात्मकं तथा पततत्वे स्वयेन मसावच
सा तथा दुःतय सुवर्णं संयातु मुक्तिं वराशुनामिति सतो वती र्यगुरवे मर्द्धं निवेदयेत् रुत्विये परमर्द्धं च दद्या
दुदक पूर्वकं गुरवे ग्रामरत्ना निरुत्वियश्च निवेदयेत् अत्रेळु प्रयोगः चेदि पश्चिमत उपविश्य सुवर्णं दिक्
शोदकेन प्रोक्ष्य तिलाक्षत कुशनादाय मास पक्षति प्याद्युक्षिरमयैकैक मन्त्रं तत्काले त्याज्यं राजराजत्व कामो
हमित्यंतं प्रायुक्तं महा प्रयोगमुक्ता यः पश्य कामावा विस्तु प्रातिकामो वेत्याद्युक्षिरमयामुक सगोत्राया मुक
शर्मणो गुरवेऽमुक शर्मो इदं तुला पुरुष सुवर्णं मर्द्धं मन्त्रिदेवतं संप्रददेन मम गुरवेर्द्धं सुवर्णं दद्यात् एवमपराद्धं

रामः

॥६७॥

रुत्वियं दानसागरादि मते तु वराणक्रमेण चार्यकराधः स्थितो ज्ञानकरेभ्यः सर्वेभ्यो युगपदेव गोत्राद्युच्चार
पूर्वकमुज्ज्याचार्यादिभ्यो यथा विनागं प्रतिपादयेत् अदत्त दक्षिणं तु यद्दानं तत्सर्वं निष्फलं न वेदिति उक्तं
त्वादत्त दक्षिणपेक्षायां गुरवे ग्रामरत्नादाति श्रुतं दक्षिणत्वेनात्वेति ग्रामरत्न दक्षिणा पिशा त्रिपकं तैकेदा
ने अन्ध कर्तृकै तु सुवर्णं दक्षिणेति हे माद्रि ततः पुनर्मासाद्युक्षिरमयैकैक तत्तुला पुरुष महा दान प्रतिष्ठा सिध
धं त्रातं सुवर्णं दक्षिणा ग्रामरत्ना निगुर्वतिभ्यो हं संप्रदद इति दत्ते तलं क्षिपेत् पश्चादाचार्यादिभ्यो नाग
शः प्रतिपादयेत् रूपनारायणादयस्तु गुरवेऽर्द्धदानानंतरं सुवर्णमात्रं दक्षिणां दत्वा पुनस्तेभ्योष्टकं लि
प्योऽर्द्धदानानंतरं मैकैकं सुवर्णं दक्षिणां दद्यादित्याहुः अने तु अन्येषामपि तुला दद्यात् दाना तु जार्धं ग्रामरत्नानिति
वेदयेत् दक्षिणा तु सर्वेषामेव दानानां इति समान्यन्यायेन सुवर्णं तत्रापि संख्या कांक्षायां गोपयेत् कसहस्र
संख्या न्वय सोपि कललादिभिर्निर्वाह्य इत्याहुः अत्र दानसागरोत्र यः पश्चात् आद्ये धं गुरवेऽर्द्धं रुत्विय इति
तत्र अदक्षिणं तु यद्दानं तत्सर्वं निष्फलं न वेदिति वचनादक्षिणा पेक्षायां गुरवे ग्रामरत्नादा तु कं जापकेभ्यः

दानम्:

115911

नरन्मयं देयं तेषु कृत्वा जावात् ॥ द्वितीयस्तु प्राप्य तेषामनुज्ञां तु तथा न्येन्योपि ह पयेदिति ॥ तत्र गुरवे तु ला
ज्याऽर्धश्चतुर्थे शिवा ॥ तुला विवृतिभूते धरादाने ॥ धरा र्धं तु चतुर्भागं गुरवे तु निवेदयेदिति श्रुतमपि प
रिमाणायै ह्येते तत्रैकै चार्धं यादव्यवस्था न्योतिष्ठे मेयेन वा तु यते गुरुरिति सामान्योक्तं वा ॥ दीनानाथविशि
ष्टा हान्मृजयेद्वा स्नौ ॥ स ह्येत्यनेन तत्ता य पक्षस्तत्रापि गुरवे दाने द्वितीयपक्षे कै व स्थेति शिष्टा ब्राह्मणाश्च पितृ
नयोऽपक्षयोर्जाकादिन्योपेतं नम्रस्य सुवर्णदानेन क्षतिरिति ॥ अत्र पक्षत्रयेऽपि गुरवे दानमरत्नादि सर्वेषामेव दाना
नां सुवर्णदक्षिणोपेत इत्यादिनोक्तं सुवर्णप्रत्येकं समुदायेन वा देयमिति मदनरत्ने गुर्वित्तिगनुज्ञयान्येन्योपि देय
मिति द्वितीयपक्षे तु लाज्यं त्रैधा विभज्यैकोंशो गुरवे देयो न्योक्तं त्विमापरोक्षरपालो न्यो दीनानाथे न्यश्च तृतीय
क्षेत्रे तु एतत्तुलितसुवर्णं गुरवे कृत्विमोक्षरपालजापके न्येन्येन्यश्च दीनानाथे न्यो ब्राह्मणे न्यश्च दानमुत्सृज्य द
द्यात् ॥ सर्वपक्षे दक्षिणा गुर्वित्तिमरव नान्येन्यस्तुक्तं अत्र प्रतियुक्ते ब्राह्मणे यजमाने सप्रणवस्वती शष्टमुच्चैः ॥ प
वेद्युः ॥ इति त्रयेति रोकारमंत्रं ॥ वे श्ये ३ पांशु शूडे मनसा ततोऽयं स्पृष्ट्वा स्वशारे वा क्का कामस्तुतिं पठेदितिरूपना ॥

रामः
॥६२॥

रायणीये॥ अथर्वणां सुकइदं कस्माद्भदात्कामः कामायादात्कामोदाताकस्मा॥ प्रतिग्रहीताकामं समुद्रमावि
शकामेनत्वा प्रतिगृह्णामि कामैतन्नेह मिस्त्वा प्रतिगृह्णामि त्वं तस्मिन् देज गतः॥ माहं प्राणेन मात्मना प्रजया प्रति
गृह्य विराधिषायेति॥ ततः सहस्रं विप्रान् भोजयेत् संकल्पयेद्वा ततः॥ पुण्याहवाचनं कृत्वा स्थापितदेवतां पूजने॥
कुर्याद्यजमानः॥ गुरुस्तु यो तु देवगणाः सर्वे पूजामाहाय पार्थिव॥ इष्टकामप्रसिद्धं पुनरागमनाय चेत्याद्यु
क्ता पावाहि देवताः विसर्जयेत्॥ ततो मंडपादि सामग्राश्च आचार्या यप्रतिपादयामासुक्ता गुरुमा कुर्यात्॥ मास्त्रे न
चिरं धारयेद्देहे सुवर्णे प्रोक्षितं बुधः॥ तिष्ठद्वावहं यस्माद्धोक व्याधिकरेत्तराणां॥ श्राद्धं परस्वाकरणाद्येयः प्राप्नोति
षुक्लमिति॥ इति तुला पुरुषदानविधिः॥ अथ रजतादितुलाविधिः॥ तत्र न विष्येतिरे॥ अनेनैव विधानेन केचि
दूप्यमयं पुनः॥ कर्पूरेण तथेच्छंति केचिद्वास्त्राणां गुणवाः॥ अनेनेति मुरव्य तुला पुरुषदानं न कथितेनेत्यर्थः॥ २
जतादितुला पुरुषफलं च पत्न्या पंस्वकुले जातं त्रिः सप्त पुरुषदत्तं॥ तसं वनत्रपतिक्षिप्रं च यौहलं यया तथेत्यादि
ना गोपथवास्त्राणां दौ पापविशेषक्षयस्य जौका वास्यादिरूपमुक्तं॥ तथा सिततुला वायां नार्यसौभाग्यहाकुला

कुसुमेन प्रयच्छेत्तिलवणेन गुडेन यः॥ स तत्र मंत्राहो मा वा एवमेव प्रदापयेत्॥ विष्णुमित्रः आदिसेराङ्गायते सु
वर्णसिलयेत्तनुं॥ सोमयदेतुरौप्येण यथा दानं तथा शृणु॥ धवर्गस्य सुखे युक्त उत्पन्नपत्रिदेहितः सर्वपाप
हरायैतद्दामि प्रायतां विभुः॥ इत्युच्चार्य जलं तस्मिन्निक्षिपेद्विजसत्रम्॥ प्रायतां पितरः कां स्पेता मे चैव पितामह
॥ लवणे सिंधुजे लक्ष्मी प्रियतां पार्वती गुडे॥ गंधैर्गुडे वा वासोभिः सौभाग्यं लवणे परं॥ प्रायतां विष्णु धात्रीति दानं मंत्रो
निधायते॥ तुला पुरुषतौराज्याति तत्परमं पदे॥ सर्वपापविशुद्धात्मा मुक्तिया तत्पुनर्नवां॥ अत्र सर्वपापहरायैत
द्दामि प्रायतां विधुरितिरूपे॥ आत्मतुल्यं सुवर्णं वारजतं तत्र मेव वा॥ यो ददाति द्विजाये स्य सत्याप्येतत्फलं न
वेदितुं क्त्वा दूजतल तुलायामपि सुवर्णं तुलाफलमेव इति कर्तव्यतापि मेवेति केचित्॥ इति रूप्यादितुलापु
रुषः॥ अथ नाना रोगघ्नास्तुलाः॥ गारुडे॥ तुला पुरुषदानस्य शृणु मृत्युं जयोदकं॥ अथ लोहं प्रदातव्यं सर्वरोगोप
शान्तये॥ कांस्यं च यस्मिन् केदेयं त्रयुचाशौ विकारके॥ अपस्मारे च सीसं स्यातां मृकुष्टे सुदारुणे॥ पित्तलं रक्तपि
त्रे रूप्यं प्रहरमेहयो॥ सौवर्णं सर्षपे रोगेषु प्रदद्यात्तु नोदतं॥ फलोद्भवं तथा देयं ग्रहणी दारुणे रुजौ गौडे न

रामः

॥ स्मक रोगे च पौगंडु गंडमालके जांगल अग्निमांसे च रोगोत्पाते तु पौष्पकं॥ जागलं काष्ठजं॥ मन्त्रं द्रवं तथा देयं
कासघ्ना मज्जोदरे॥ धृतो द्रवं तथा देयं छर्दि रोगोपशान्तये॥ क्षारं पित्तविनाशाय दधिकं नगवारणे॥ लावणं वे
पनाशाय पैष्ठदुविनाशने॥ अन्तं च सर्वरोगस्य नाशने स्मृतमेव च॥ अत्र न तु लादाने सा साधि देवता पूज्या
ताश्च गारुडे लोहे महा नैरव॥ कांस्यं पूर्णं श्विनौ वा सासके वायु॥ ताम्रं सूर्यः पित्तले कुंजः रौप्ये पितरः॥ सुवर्णं सर्व
देवता फले सोमः गुडे आपः॥ तांबूलं लेविनायकः॥ कुसुमेषु गंधर्वा जांगलेभिः सुधनियद्वा॥ घृते मृत्संजय
ः क्षारे तारागणः॥ दधिः सर्पाः॥ पिष्टे प्रजापतिः॥ अन्ते सर्वदेवता इति॥ अथ घृतादितुला विधिः॥ विष्णु धमेति
रो॥ पुण्यं दिनमथासा घृततीयायां विशेषतः॥ गोमये नानुलिप्तायां नूमे ऊर्या ध्वं द्रव्यं॥ दारवं शुभं द्रव्यं
चतुर्दशं प्रमाणतः॥ सुवर्णं तत्र बध्नायात्स्वरात्पाद्यत्तद्वितं घटे॥ सौवर्णं स्थापयेत्तत्र वासुदेवं चतुर्भुजं॥ शिवा
द्वयं तु बध्नायात्स्वरात्पाद्यत्तद्वितं घटे॥ सौवर्णं स्थापयेत्तत्र वासुदेवं चतुर्भुजं॥ शिवा द्वयं तु बध्नायात्स्वरात्पाद्यत्तद्वितं
मिथकेततः॥ तत्राह हे स्वस्त्रस्तु॥ पुष्पांकारं नृषिता॥ अनां देवतां गृह्णात्पापयित्वा घृतादिभिः तु

दानम-

॥६॥

लादानस्य सर्वस्य विधिरेष प्रकीर्तितः॥ प्रथमतः घृतस्योक्ता तेजोवृद्धिकरतुला॥ मासिकेण तु सौभाग्यं ते ते
च वृद्ध्या प्रजाः वत्स्यस्य दिव्यवस्त्राणां प्राप्ताति तुलया ध्रुवं॥ लवणस्य तु लावणं अरोगित्वं गुडस्य तु असाप
त्पत्रार्कस्य तु रूपां चंदनं च॥ अविद्युत्कान्वेज्जतौ त्रातुलया कुंकुमस्य च॥ न संतापो हृदि भवेत् द्वारस्य तु लया
सदा सर्वकामयदाः सर्वाः सर्वाः संपादयंकराः॥ यो ह द्याति तुला सर्वस्य गौर्यालयनियमा मुयात्॥ मंत्रेण द
द्याद निमंत्रितां तु स तनुला मे कतमां द्विजेभ्यः॥ सयाति गौर्याः सदनं सुपुण्यं वशो वैदोर्गत्पुपा श्रुते पुमान् त्वं तु म
र्वन्तानां प्रमाणं परिकीर्तिता॥ मां तोलयंती संसाराद्दुःखं स्व नमोस्तु त इत्याजस्व दद्यात् स्थित्वा चित्तं यित्वा
हरिप्रियां॥ अवतु ह्यजतो दद्याद् धर्मपात्रमथोपि वा॥ गुरुत्वं पूज्यविधि वस्त्रवल्लिंकार नृषणैः॥ विसर्जयेन्म
त्कृत्य नोजयित्वा विधानतः॥ शेष द्विजेभ्यो दातव्यं स्त्रीभ्यो न्येभ्यस्तथैव च॥ इष्टं बंधु विशिष्टानां आर्षितानां
तथैव च॥ कदला दलसंस्थं तु पंचपिंडं हिमां द्विजां कर्पूरस्य तु तां पूज्य कुंकुमेना लनेत्तुतां गुडं वा यद्विवा
खंडं लवणं चापि तोलितं॥ यो ह द्यादात्मना तुल्यं नारावापुरुषोपि वा॥ पुमान् शुभं वस्त्रं स्यान्नारी वापुरु

रामः

॥६॥

षोपि वा॥ पुमान् शुभं वस्त्रं स्यान्नारी स्यात्पार्वती स मेति॥ तुला दानस्य सर्वस्य विधिरेष उदाहृतः॥ इति रू
प्यादितुला दानविधिः॥ अथ रूपादितुला दानप्रयोगः॥ तत्र रूपाय कर्पूरतुलयोः सुवर्णतुलाफलमेवाशति
कर्त्तव्यतापि पक्षे सैव रूतु जायामपि तदेव फलं॥ फलेषु च तेषु वितेषु विशेषाः केचित् तत्र गंधे वस्त्रे कुंकुमे
लवणे गुडे मधुनि वसौ नाग्यं वस्त्रेषु पत्राणि लवणे लावणं कुंकुमे चूर्णं वियोगश्च सर्वरोगेषु लोहं
पुष्पं लोकां स्पृशेत्॥ अथ सत्रेषु अपस्मारे मांसं कुष्ठेताम्रं रक्तपित्तं पित्रं॥ प्रदक्षमे हयोः रूपं सर्वरोगेषु म
त्सु निवारणार्थं च सुवर्णं ग्रहणं फलं॥ नमस्ते सर्वरोगेषु गुडं गुंडमाला तु पूगफलं अग्निमां वेकाष्टं वा
युजैरो मनाशेषु॥ कस्य सज्जलेदरेषु मधु छर्त्तुं हतं तेजो वृध्यर्थं चापि त्रैलोक्यं संतापनिवृत्तं च॥ नगंदरे द
धि कं ये लवणं ददुर्गि पिष्टं सर्वरोगेषु अन्नं॥ शर्करया सापत्न्यं चंदने सौंदर्यं सर्वा सुवातुजा सुसर्वाणि फलानि
अत्र तत्फलकामस्य तत्तद्गो निवृत्तिकामस्य वा तत्तद् व्यतुला ज्ञेया अथ तत्रेषु देवताः॥ लोहे सहे महा नै
रवः कांसे पूषा धिनौ चा सोमो वायुः॥ ताम्रैः सूर्यः पितृले कुजः॥ रूपे पितरः सुवर्णं सर्वदेवताः॥ फले सोमः॥ ग

उत्रासः॥ तं बले विनायकः॥ पुष्पे गंधर्वाः काष्ठेषु निः। मधुनियं। दृते मत्तजया। सारे तारा गणा। दधिमर्षाः पि
ष्टे प्रजापतिः॥ अने सर्वताः॥ तुला तु शाकें गुहा देव हारु आ पण। बिल्व कंदं व कां चना दिका घमयी चतुर्दसा द
शां गुल्लसूत्र वेष्टन म्प्लावतुला प्रातये॥ मध्ये च षडंगुल मित चतुरस्रा कार्या॥ तस्या षडंगुल योरधो नांगे
च उत्रा कृत्तिकटक दयं निवेश्य॥ मध्ये बोधं नांग एकं॥ तस्या तयोतर श्रुतु विंशति व धातु मया निवेश्यः॥
एवं फल कद्वय मपि पंचतुः सार्धं त्रिपादेश मितं व्यास दत्त चतुरस्रं वा पंच चतुस्रं गुलौ छित प्रांते बंधनार्थं त्रि
निश्रुतु निर्वाकर कैर्लुतं कार्यं॥ अथ सांप्रदायिक प्रयोगः॥ कर्त्ता मास पक्षाद्युत्तिर व्यासु क फल कामे मु
करो गग निवृत्तिकामा सर्वत्र गौरा स दर सु पुण्य प्राप्ति शोक दुर्गति निवृत्तिकाम ईश्वर प्रातिकामो क वा मु
क तुला दाने करिष्ये तिसं कल्प गणेशा पूजा चार्य वर एतत् पूजना निकुर्यात्॥ स्वस्ति वाचन मातृ पूजा मुदयि
कश्चा द्वा न्यपाति केचित्॥ ततश्चाचार्योपि दत्तं यं संस्थित मिति सर्व पात्रिकी र्यमु चो बो हव्येति च चेन एतो न्वि
दमिति च चेना पोहि ष्टे त्यादि नि। कर्म मुवं संशो द्य स्वस्त्ययनं ता द्य मिति मंत्र दयं ज स्वा पू र्वा क्त माहा भैर वादिनां

रामः
॥६२३॥

तत्र द्रव्य देव तांगे विंदं सूर्य धर्म राजं च प्रतिमा चतुष्टये पूज्य तुला गंध पुष्पादि निरलंकृत्य तस्यां धातु मयेषु स्त
त्र मयेषु वा चतुर्विंशति बंधेषु देवता आवा ह्य पूजयेत्॥ ताम् ईशः शशा मारुतः रुद्रः सूर्यः विश्वकर्मा गुरु
ः अग्निरो ग्रा प्रजापतिः॥ विष्णु देवाः जगदि धाता पर्जन्य शंभुः पितृ देवताः सौम्यः धर्मा अमर राजा अश्विनौ ज
लेशः मित्रावरुणौ मरु जणाः निधेशः गंधर्वा जलेशः विष्णुरिति २४ ततस्तुलां उन्नरं गादिषु बंधा फल
कद्वयं तथा वलं बेपया भूमेर्वितस्ति मात्र मुचं नव तिगो विद प्रतिमा च हेम शंख वलय मुक्ता द्य आभूषणानि तरेण वा क
दशां गुले न तुलामध्ये बलं बनीया॥ ततो यजमानः पुष्पांजलिं गृहीत्वा तुलां त्रिः प्रदक्षिणा कृत्वा नुमंत्रयेत्॥ उं नम
स्ते सर्व देवानां शक्ति स्त्वं सत्य माश्रिता साक्षि नूता जगद्वा त्री निर्मिता विश्व यो निना एकतः सर्व सत्पानि तया न
त शतानि च॥ धर्मा धर्म कृतो मध्ये स्थापिता सिजग दिते॥ त्वं तु ले सर्व नूतानां प्रमाण मिह कीर्तिता मां तो लयंती सं
सारा दुष्ट रस्वन मोस्तु ते॥ यो सौ तत्वा धिपो देवः पुरुषः पंच विंशकः॥ स एषो धिष्ठितो देवित्वयित स्मा न्नमो नम इति
ततो नमो नमस्ते गोविंद तुला पुरुष संज्ञक त्वं हरे तार यस्व॥ स्यात्तस्मात्संसागरादिति गोविंद मनु सं अ पुनः स्तु

दानम्.

॥७१॥

लांगोविंदं संपूज्य पुनः प्रदक्षिणाकृत्य दक्षिण करे धर्मराजं सूर्यसूर्यं च वामे आदाय तु लावलांबितं गोविंदं पश्य
सुतरश्चिवो प्राप्नु रवउपविशेत् ॥ ततः परे शिवो आचार्यादयोऽयं न्यसेयुः ॥ ततो मुरुर्गो दोहमात्रं वा स्थित्वा
पवेत् ॥ उैनमस्ते सर्वभूतानां साक्षिभूते सनातनि पितामहे देवित्वं निर्मिता परमेष्ठिना ॥ त्वया धृतं जगत्सर्वं
सहस्रावरजं गमं सर्वभूतात्मभूतैर्शनमस्ते सर्वधारिणाति ॥ ततो वतोर्यदेशकालौ स्मृत्वा सुकफलकामो
मुकरो गनिवृत्तिकाम् ॥ सर्वत्र गौरा सदनपुण्यप्राप्तिशो कदुर्गतिनिवृत्तिकामश्चरप्राप्तिकामो वाईदमात्म
सुमतोलितमुमुक इव मुमुकदैवतमाचार्यादिविप्रेभ्यो नानानाम गोत्रेभ्यो दातुमहमुश्न्येनममेतिजलं
क्षिपेत् ॥ तत्र कां स्पेतिरः प्रियतामिति वदेत् ॥ ताम्रे सूर्यः प्रायतामिति ॥ लवणे लक्ष्मीः प्रा ॥ गंधगुडवस्त्रेषु
विश्वधात्रा प्रा ॥ गुडे पार्वता प्रा ॥ वातत आचार्या यशस्वादि दक्षिणां दद्यात् ॥ आचार्यस्तु तत्र इव देवतां गो
विंदं सूर्यं धर्मराजमाशांश्च संपूज्य उन्निष्ठं वस्त्राण्यत इत्युत्थाप्य यंतु देवगणा इति विस्तृजेत् ॥ ततो यज
मानः प्रतिमादिसर्वमाचार्यादिकरे प्रतिपाद्य त्रिचविप्रांसं नो ज्य नूयसी दक्षिणां दद्यात् ॥ इति श्रीमामं

रामः

॥ ६२४ ॥

साकशं करचहात्मजचट्टनालकं व कृते संनमस्यैवैरुप्याहितु ला दानप्रयोगः ॥ अथ दक्षिणपुगर्जदानं सांख्ये
अथातः संप्रवक्ष्यामि हेमदानं मुमुक्षुसं ॥ नाम्ना हिरण्यगर्जरं वं महापातकनाशनं ॥ पुण्यं दिनमथास्ता
घटुला पुरुषदानवत् ॥ कृत्वि कं उपसं नारक्षणा छादनादिकं ॥ कुर्यादुपोषितस्तद्वत् श्री केना वाहने
ततः ॥ उपोषित उपक्रांतो पवासः ॥ पुण्या ॥ हवाचनं कृत्वा तद्वत्त्वा धिवासनं ॥ ब्राह्मणैरुचये कृतं तप
नीयमयं शुचं दासप्रसंगुलो छाये हेमपंकजगर्जवत् ॥ विनागहीनविस्तारं प्रसस्तमुरजाहति ॥ ब्रह्मणैर्बु
त्विभिः सह यजमान इति रूपनारायण ॥ इक्षुरश्च तैरेवानयेदिति मदनरत्नी दोकुंडं हिरण्यगर्जं हेमपंकजेति ॥
अधो नागे मध्यस्थिता ददलहेमकमलयुतं ॥ त्रिभागेति अष्टचत्वारिंशदंगुलविस्तारः ॥ मुरजो मृदंगः ॥ तहाह
ति मध्ये किंचित्कुलमिति वक्कुरः ॥ मूलमध्याग्रेषु समानमिति वाचस्पतिमिश्राः ॥ दामसागरे तु विस्तारमित्यस्याये
आज्यद्वाराभिर्हरितमिति पाठः ॥ तत्र तुल्याभ्यामाज्यक्षीरन्या एकदेशो हरितमित्यर्थः ॥ अत्रिनाग इत्यमरैक
देशवाचित्वात् ॥ दशान्त्राणि सस्मानि दानं स्वीतथैव च हेमनालं सपिटकं वहिरादित्यसंयुतं ॥ तथैवावरां

नानेकपवीतं चक्राचने॥ पार्श्वतः स्थापयेत्तद्वदेमदंडं कर्मंडलु॥ अत्राणि दशखंडानि अत्राणीति वाच॥ तत्र अत्राका
राणि सुवर्णखंडानि तिहेमादि॥ अत्राणीति दामोदर॥ तानि चतुर्वैव खड्ग॥ चक्रं त्रिकं दंडपाशध्वजगदाशूलपर
शुक्लशिखारम्यानि दशरत्नानि पंचप्रसिद्धानि॥ पिटकं मंडुपेति हेमादि॥ स्थालाकार उपवेशनपट्ट इति दामोदर॥
दात्रं नालछेदनायं स्त्रीकरणवेधार्थं॥ नानेरावरणं वस्त्राकारं वपवीतमुपनयनार्थं दंडकर्मंडलुसमावर्त
नायै॥ एतानि दशखंडादीनि हेमानातिहेमादि॥ नालोपवीतदंडा एव हेमा॥ अन्यत्रुप्रकृतमेव प्राप्तमिति तु
क्तं॥ लेखुसर्वैर्यहै मत्वांगा कारात्॥ अत्राणात्पनेन रत्नादि दशकमेवोच्यत इति दानसागर॥ दशाश्चात्राणि
चेति रूपनारायण॥ दशांतानीति नृपाल॥ दशाद्विनिपावेरत्नविशेषणं वेदं॥ पंचरत्नानात्यर्थ इति विधाधर
॥ अ॥ हिसंयुतं अहिस्यप्रतिमायुतं॥ तथा पद्माकारं पिधानं स्यात्संतादंडलाधिकं मुक्तावलीसमोयेतं प
ररागद्वान्वितं॥ तिलद्रोणोपरि गतं वैशम्ये ततोर्चयेत्॥ पात्रसुखावहेकां गुलेन समंतादधिकमष्ट
लकमलाकारं पिधानं स्यात्॥ द्रोणः परिभाषायां ज्ञेया॥ कुंडहेममानंतुयावता तादुक्तप्रमाणं संपद्यते तावद्

रामः

॥६२५॥

ह्यं लैगेतु॥ कुर्यात्सहस्रकर्षणधः पात्रं हिरण्यत॥ तदर्थे नोर्ध्वपात्रं तु सहस्रेण द्ययंतुवा॥ त्रिपादं वा द्विपादं वा
सपादे सादमेव वा॥ द्विगुणं वा प्रकर्तव्यं आधालानंतुवानवेत्॥ सहस्रजं वा तत्कृत्वा स्वर्णपादौ स्तवेष्टयेदि
ति हेममानमुक्तं॥ ततो मंगलशस्त्रेन वस्त्रघोषेरवेण च॥ सर्वौषधदकेनैव स्नापितो वेदपुंगवैः शुक्ल
माल्यांबरधरः सर्वानरण्यभूषितः॥ इममुच्चारयेन्मंत्रं गृहीतकुसुमांजलिः॥ उच्चार्या मंत्रं मंत्राः प्रयो
गे ज्ञेयौ॥ एवमामंत्रातन्मध्ये अविश्यात्त उद्विष्टुरवमुष्टिभ्यां संपरिगृह्य धर्मराजचतुर्मुखैः॥ जातु मध्ये
शिरः कृत्वा तिष्ठेदुच्छासपंचके॥ तथा॥ गर्जाधानं पुंसवनं सीमंतोन्नयनं तथा॥ कुसुं हिरण्यगर्भं स्पृशतस्ते
द्विजपुंगवा॥ गर्जाधानादियद्गणमनवलो॥ जनस्योपलक्षणं॥ प्रजावज्जीवपुत्रं न्यासे वनं तत्र आचरेत्॥
दूर्वारसेन कर्तव्यं व्याकृत्यावद्यजाकृतिरिति हेमाद्रौ वामनोक्ते॥ गतं तमंगलशस्त्रेन गुरुह स्थापयेत्ततः॥
जातकर्मादिकाः कुर्यात्क्रियाषोडशवापरा॥ जातकर्मादिकाः पराश्चक्रियाः कुर्यान्नवोडशसंपद्यंते इत्यर्थः
॥ एवमेव हेमाद्रिरूपनारायणदीनामाश्रया॥ तेन गर्जाधानं पुंसवनं सीमंतोन्नयनं वलोचनानि गुर्वीद्यम

रामः

॥७३॥

तमः उर्याव ततो गुरु र्यजमानसुखापयेत तो जा कर्म नाम करणानि क्रमेणान्न प्राशन चडा करणोपनयनवेद
वतचतुष्टयसमावर्तनोदाहाकार्या॥ हेमाद्रौ तु जात कर्मादिषु प्राजापत्ये जात्रेयसौम्यवतचतुष्टयगोदान
साहित्येनोदाहत्यागेन दादशत्वमुक्तं॥ जातकर्मादिषु विवाहपिष्टयज्ञनिक्षेपंचयज्ञप्रवेशेन च दशवा
राश्रित्यथाश्रुतमेव योजयामिति मुहूर्तमोदरो॥ एते च जातकर्माद्याः संस्काराय जमानशारवयेति तयोराद्य
पुरोः कर्तृत्वात्तच्छारवयेति परयुक्तं तु समावर्तनोदाहृत्यंचयं च यज्ञाय जमाने चैव स्वशाखय्या॥ इतरं तु गुरुणा
यजमानशारवये चेति॥ फलिशारवेति कर्तव्यतयेव तेषां फलजनकत्वस्य त्रयत्वात्कामंतिरेत्वे तु जातक
र्मादीनां मानाभावः॥ सर्वेभ्यः कामेभ्यो दर्शपूर्णमासाक्षिपुत्रे व्याख्याता नावेन प्रकरणांतरायोगात्॥ त्रैधात
वीयादाहारायेति चतुस्तमेव जातकर्मादीनि दानांगतया विनियुज्यंते॥ कामंतिरेत्वेपि वै तेषां जातकर्मादि
विकृतित्वेन फलिशारवयैवेति कर्तव्याता प्राप्नोति न गुरुशारवीया॥ तेन गुरुरेव यजमानशारवीयो न व
त्प्राप्तिर्याने॥ त्र्यध्वयनसिद्धिस्तानवत्वात्॥ त्र्यध्वे गुरुपायासत्र इव समानकल्यायजमाना ते च संस्कारास्त

रामः

॥६२६॥

जातकर्मा तु ध्यानपूर्वतत्र त्वधानमंत्रपाठमात्रेण कार्या॥ त्वाश्रय कर्तृके मंत्रवर्जमुध्यासात्रा॥ तत्र स्त्रिया जात
कर्म नाम करणानि क्रमेणान्न प्राशन चडा कर्म विवाहारय संस्कार षड्वा तत्रापि विवाहः सर्वमंत्रक॥ श्रद्धाणां तु
एते षट्पंचमहायज्ञाश्चेत्वेकादशानुधानरूपा एवेति सर्वे निबंधकृतः॥ शिष्टास्तु त्रैवर्णिक कर्तृकेऽप्यमंत्रका
नुधानमेवाचरंति॥ युक्तमिव चेदं॥ सर्वपदार्थत्यागे मंत्रमात्रपाठे माना नावात्॥ त्याग्यं तु स्वरूपत एवानु
ष्ठानसर्वेषां॥ यत्तु दामोदरगर्भाध्यानादानां कुंडे विवाहस्य त्वाजे संभवात्समंत्रकानुधानमेव कार्यमि
ति॥ तत्र दूर्वारसेन कर्तव्यं मेचनंदक्षिणे पुटे॥ त्रैहं बरफलैः सार्धमेकविंशत्कुशान्सदा शक्तेः पितावदे
वान्न कुयात्सीमंतकर्मणि॥ अन्नप्राशनके विद्वान्ने जयेत्यायसादिभिः॥ एवं विश्वजिदंताश्च गर्भाध्यानादिका
ः क्रियाः॥ शक्तिर्वाग्नेन कर्तव्या ब्राह्मणैर्वेदपादरौ रिति विगुणरागात्॥ दक्षिणपुटे अधः पात्रगतं ध्रुवो
र्मध्ये दक्षिणं ध्रुवत्तु हेमाद्रौ उरानंदे च॥ उपरि पात्रगतं ध्रुवरिति तत्र॥ अधः पात्रे स्मरेद्विद्यां गुणत्रय
समन्विता चतुर्विश्रुतिकां देवीं ब्रह्मविष्णुशिवरूपिणीं॥ उर्ध्वपात्रे स्पृश्या रूपतोक्ते॥ तावदेवेत्येवकारेणाग

दानमः

॥७४॥

तरपरिसंख्या॥ अत्र ये वाचयंतातिवत्तानेन गृह्यामेरपि॥ निवृत्ति॥ उद्धहेत्कन्यकां कृत्वा त्रिंशन्निष्केणशो ननां
अलं हस्त्यर्प्यत्वा शिवाय विनिवेदयेत्॥ अत्र चतुः सौवर्णिको निष्क इति केचित्॥ षट्पंचाशदधिशतपणमि
त इति नास्कराचार्या॥ दीनारे पिचसुवर्णे निष्क इत्यमरः॥ सुवर्णपर्याय इत्यन्ये॥ तेषां शतपायवस्था॥ द्वारि सप्त
कोयजमानस्य पितरौ तस्या पितरौ नीयं वा मियुनमानायत योरत्यतरेण कारयेज्जुहू॥ कर्त्तारं नार्पयानुक्तं स
र्वलं शो नितं॥ श्रान्तीयकुर्यात्ततस्तस्यास्य गर्नाधानादिकाः क्रियाः॥ नार्थादशपुटे ह्वारससेवनमाचरेत्॥ एकविं
शतिसंख्याता तु दुर्बर फलान्वितान्॥ कुशानानां त्राक्षा यकुर्यात्समं कर्म चेति कामिकोक्तेः॥ प्रजावज्जीवपुत्रा
भ्यां सेवनं ततश्चाचरेत्॥ द्वारसेन कर्त्तव्यं वा रुत्या च घृता ऊतिरिति हेमाद्रौ बातुलोक्तेः॥ प्रजावत्प्राते ग
र्ज इत्यादि जावपुत्रं अग्निरेतु प्रथम इत्यादि सत्यपि वाकेषां विदसं न वेन सर्वेषां मनुष्यान्मात्रं युक्तं यत्तु अत्र
प्राशने उक्तवतः कर्मानुष्ठानविरोध इति सोऽपि हविः शेषे नैव न वद्विहितत्वादपास्तः॥ किंच सर्वैरेपि प्रयोगेन
सर्वसंस्कारमंत्रा उक्ताः॥ चौलादौ होममंत्रानुक्तेः॥ अथ प्रधानकरणं चूता एव मंत्रा अग्निप्रेतास्तोगर्नाध

रामः

॥६२७॥

नेयन॥ शोभुचदं घमिति मूर्धनि मर्शतार्थसूक्ता॥ घंगमंत्रस्य समावर्तने होमसाधनस्य त्ममानैव च इति सूक्त
स्य तत्रैव स्मृतं च मइत्यादेः लिखनं॥ विवाहीदौ च नार्थात्वेत्यादक प्रधानं नूत होमसमसप्तपदी मंत्राणां मनि
खनमिति कथमिदं पूर्वापरविहङ्गप्रमाणस्य त्वमेतेषां लिखनमादर्त्तव्यं॥ अतः स्वरूपत एव कार्याः सर्वे॥ तत्र
पूर्वादि कुंडे धेकक्रमादगादिशारवाय यजमानसंस्कारप्रधान होमाः कामाः॥ उद्देरव नौपलेखने ध्माधाना
घाराज्यन्तागाः॥ स्विष्टकृदा धुत्तरागो निचनकार्याणि तदुपकाराणां सिद्धत्वात्॥ पशुतंत्रातः पातिनिपुरोडाशो
मया जानुयाजननु याजानुष्टावत्॥ मासुकैरेव तैरुपकारसिद्धेः॥ अत्र गर्नाधानादि त्रय निष्क्रमणश्चाह सहि
तषोडशसंस्कारपक्षे निष्क्रमणश्चाह त्यागेन यंच यज्ञसाहित्येनो न विंशतिपक्षे वा गर्नाधानसमं तैतावत्क
र्मतिरेयावदुक्तेः॥ कामिकलैंगादिष्वनेकगुणश्रुतेः॥ प्रधानवाधाच्च पुं सवनंतु ध्यानमात्रेण कार्यः स्वरूपानु
ष्ठानवाधात्मन्त्रपावेमानावाचतया कृकृशारवाद्यैश्चो ल एवाते आधूषात्याद्या ऊतिचतुष्टयं कार्यं नोपनय
नत्रतचतुष्टयसमावर्तनविवाहेषु चौलापैरेवा दृष्टैरुपकारसिद्धेः॥ उपनयने विशेषमाहात्म्यलायनः॥ अथो

पेतपूर्वस्य कृता कृतं केशवपुनं मेधाजननं वा निरुक्तं। पारिदानका जम्भतत्सवितुर्दृणामह इति सावित्री। पूर्वउपे
तउपेत पूर्वस्य पुनरुपनायमानस्येतियावत्। कृता कृतं वैकल्पिकं अनिरुक्तं वर्जितं। पारिदानका लावाप्यनि
रुक्तौ पारिदानमादित्यायवतपतयेवदुतेददामीति मायसास्थानेतसवितुर्दृणामह इति कचउपदेवा। मनुश्वा
न्यजिनं मेखलादंजै नैश्चर्यावतानिच। निवर्तं ते द्विजातीनां पुनः संस्कारकर्मणाति। त्वत्पत्न्या यं विवाहे सप्तपदा
क्रमणपरिणयनयोनिवृत्तिः प्रतिमायाश्च संभवत्। त्वमेषापिसंस्कारेषु बाधितुं न्यत इति द्विकृषोऽत्राक्रियाना
वात्स्विष्ट्युयोर्हिरण्यगर्भदानश्चनधिकार इति केचित्। तत्र नरो वायुदिवानाराणवंबलात्संभवः। यः करो
ति महापुण्यं तस्यापि शुण्यत्फलमिति हेमाद्रिहिरण्यगर्भप्रकरणे विष्णुधर्मोक्ते। स्त्राणामधिकारावगमात्।
आत्मसंभवं हिरण्यगर्भं। स्त्रीश्च ज्ञासधर्माणा इति। वाकाश्च श्रुत्येति तथा। सूच्यादिकं च गुरवे दत्त्वा मंत्रमिमं
जपेत्। मंत्रः प्रयोगे ज्ञेयः। चतुर्भिः कलशैर्नयसतस्ते द्विजपुंगवाः। स्त्रानंकुर्युः प्रसन्नं ग। दिव्या नरणा नृषिताः देव
स्यत्वेति मंत्रेण स्तितस्य कनकासनो चतुर्भिः कुंडसमापस्तैः कुर्युः कारयेयुः। मंत्रः प्रयोगे ततो हिरण्यगर्भं ततो

रामः
॥६२८॥

न्योदद्याद्विचक्षणः। अत्रापि सर्वाचार्याणां दानद्वयविनागस्तुलापुरुषवदावगंतव्य। तपूज्याः सर्वजावेन
बहवो वाततदाज्ञया तत्रोपकरणं सर्वगुरवे विविधैर्दयेत्। पादुकोपानहस्तत्र चामरासनं जाजनं। यामं वा
विषयं वापि यच्चान्यदपि संभवत्। विषयो ग्रासममहः। अन्यदत्तादि ग्रामादिकं च तुलापुरुषवत् अत्रापि द
क्षिणात्वेति। अत्राप्योत्सालकारादिदं गुरवे दद्यात्। इति हिरण्यगर्भदानविधिः। तथैतत्प्रयोगः देशकालौ
संकीर्त्य सकल कलुषनिवृत्तिं चावितनरकनिमग्नपित्रादिपुरुषशतत्रिविधबंधपुत्रपौत्रप्रपौत्रादिसमु
द्धरणं पूर्वकस्मिन्संघर्षे वितत्वा फुरोगणकरकलितचामरमालावीज्यमानत्वे कैंकमन्त्रं तस्मिन्समयावच्छिन्न
सर्वलोकपालापुरनिवासोत्तरकल्मकोटिशतावच्छिन्नवसलोकमहिमत्वकामो हंश्चो हिरण्यगर्भदानं प्रति
धाहयिष्ये इति प्रतिज्ञाय। तुलापुरुषवत् गोविंदो मायति विनायक पूजाविप्राज्ञाय दणमात् पूजाऽप्युदधिकश्चाद्य
पुण्याहवाचनगुर्वादि वरणासधयर्कदानमंडपपूजागुर्वादि विनियोगां तं कुर्यात्। अत्र गुरुयं जमानशास्त्रीय एव
ततो गुरुवैद्या षोडशारोपरिस्थापिततिलद्रोणे परिप्रागुक्तहिरण्यगर्भपात्रकृत्विजिः सहानीय स्यपयेत्। त

ताकुंडमधेहेमं पयं निधाय कुंडैकदेशं घृतक्षाराभ्यां पूरयित्वा कुंडं स्पृशति। पाम्बुयोर्दशारवं डा निरत्नानि छुरि
कां सुचोहेमनालं उपवेशनं यद्व्यादित्यप्रतिमां नानैरावरणवस्त्रं हेमोपवीतदंडौ कमंडलुमिति स्थापयेत्
ततः कुंडं हिरण्यगर्भयै निसिद्धिधानं हिरण्यगर्भं पूजयेत्। कुंडं समाप्य कुंडं न स्थापनं ग्रहस्थापनादिपूर्णा कृत्य नि
षेको तंतुलायुष्यवत् एवमनिषिक्तो यजमानः स्नातः शुक्लवस्त्राजो कारादियुक्तो गृहीतकुसुमांजलिः प्रादुरवः पा
त्रमामंत्रयेत्। नमो हिरण्यगर्भय हिरण्यकवचाय च सप्तलोकसुराध्वजगद्वात्रे नमो नमः। नृलोकप्रसुरवालोका
स्तवगर्भयवस्थिताः। ब्रह्मादयस्तथा देवानमस्ते विश्वधारणो नमस्ते नुवनाधारनमस्ते नुवनाश्रय नमो हिर
ण्यगर्भयगर्भयस्य पितामहः। यतस्त्वमेदं नृतात्मा नृते न ये व्यवस्थिताः तस्मान्मासु दराशेषदुःखससारसग
रात्। ततः पात्रेषु षण्णजलिं प्रक्षिप्य समंगलयोषंतत्र प्रविश्य गुर्विजस्तपात्रे पिधानेनाच्छादयेत्। यजमानः
स्ततश्चोदश्चुरोदक्षिणवाममुष्टयोः क्रमात् धर्मराजचतुर्मुखैर्गृहीत्वा जानो शिरः कृत्वोच्छासपंचकावच्छि
न्नसमयमासीत्। ततो गुर्वीर्यं जमानस्य धितरोतस्त्वनायमन्यदामि युनमानी पतद्वारा ध्यापानगतं रं ध

रामः

॥६२॥

योर्मध्ये दक्षिणरंध्रेण शक्तिवाजेन हर्वारसंसे वयेदिति गर्भो धानां पुसवनं स्पृश्या नमात्रं। सीमंते युर्वीर्यं न्यत
मासो दुंबरफलैरेकविंशतिकुशैरधा पात्रे कात्यनिकं सीमंतं शक्तिवाजेनोच्चायतुं चाते गजेयो निमिति प्रजा
वनास्तुक्तेन अग्निरे त्विति जावपुत्रेण व हर्वारसं सर्वोक्ते रंध्रे अचक्रकशरवायादियजमानः तमेण प्रागादिकुं
डे समस्तव्याहृतिनिरेकमाज्याकृतिजुहुयादिति। इदमेवानवे लोचनं। सीमंतोत्तरं यत्पुस्तयुक्ते एव सुतरसंस्का
रेषु पितृकुंडे होमाः। ततो गुरुः शुचलये यजमानमुच्चाप्या श्वलायनयजमानस्य जातकर्मनामकरणं प्रशस्तचौ
लोपनयनं चतुष्टया निरुयात्। तत्रात्र प्राज्ञने पायसं नोजने। चौलेमातुरुसंगोपवेशनाभाव इति नाराय
णः। उपनयने अयं अयं यथा ह्युक्ता च कृतिचाष्टयवपनमेधाजननादित्वा यवतपये बटुं ते परिदहामाति परिह
नाजिनमेखजादंडं नैक्षर्यावता चरणभावः। एवं महानाम्यादिव तसमावर्तनविवाहे धाकृतिचतुष्टाभावः। गाय
त्रास्थाने तत्सवितुर्देवा महेवयं देवस्य नोजनं। अष्टसत्वे धातमृतुरमगस्य धीमहि इति क्रव उपदेशः। अथ नृ
लोकं समावृत्तं विवाहोस्वेत्ययं यजमानः कुर्यात्। विवाहस्तु त्रिशक्तिं हर्मस्य सुवर्णघटितप्रतिमया सह तत्र

अपरिणयनसमपदीक्रमणा भवति सवती दर्शनं निवर्तते ॥ जालो हो मस्तु वै वचन्युत्तु स्यं श्राद्धं तु यजमान एव च
 कुर्यात् ॥ मदनरा मोदरादयस्तु ये च महायज्ञाः कार्याः न श्राद्धान्वलो न नेऽत्याहुः ॥ यजुः श्राद्धायां तु जातकर्मो
 हि पुत्रा जापत्यमैऽमायेयं सौम्यं च त्वारवेदव्रतानि निःक्रमणं चोक्तं ॥ नामकरणं नो क्रमिति विशेषः ॥ छंदोगानां
 तु नामकरणमस्ति ॥ अत्र प्राशनं नास्ति गोदानं वै तं केशोतव्रतं च त्वारिवेदव्रतानि चेति ॥ अथ वेदे जातकर्म
 निष्क्रमात् प्राशने गोदानोपनयनसावित्रव्रतवेदव्रतसावित्राव्रतविसर्गसमवर्त्तनविवाहपंचयज्ञा उक्ताः ॥
 एतेषामनुष्ठानप्रकारास्तत्स्वया बोध्याः ॥ शिष्टास्तु सर्वेषां संस्काराणामनुष्ठानमात्रं कुर्वति ततो यजमानो द
 शस्वंदादिगुरवेर्पथेत् ॥ तमो हिरण्यगर्भपात्रं प्रागुन्नमं नयेत् नमस्कुर्यात् ॥ ततः कुंडसमीपस्थकलशज
 ले देवस्य त्वेत्यादिना च यजमानस्य तं गानि अन्निषेक्ष्यति हे वयं दिव्ये नानेन वपुषा चिरं जीवसुखी नवेति वसं त्रे
 ण कनकासनस्थयजमानमन्निषेचयेत् ॥ ततो देशकालौ संकार्यं सकलेत्यादिमहिते त्वकामद्वयं तमुत्कृतिज
 ज्ञेयोपरिष्ठमिदं हिरण्यगर्भपात्रं सविता न कं विष्णु देवतं युष्मभ्यं यथोक्तं नागवत्स्थपासं प्रदेहेनममेत्फला

रामः
॥६३॥

पुनस्तथैव देशकालाद्युक्तैस्तद्दानप्रतिष्ठासिद्धिर्धर्मसिद्धिं सुवर्णादिदक्षिणं गुर्वादिभ्यः सं प्रददइत्फलादीनां
 येभ्योऽपि यथाशक्ति दत्त्वा पुण्यपाहवाचनं ग्रहपूजा ॥ विसर्जनीं तं तु ज्ञापुरुषवत्सर्वं कृत्वा त्मा लंकारादि
 गुखे दद्यात् ॥ इति हिरण्यगर्भपूजा ॥ अथ ब्रह्मं ॥ अथातः सं प्रवक्ष्यामि ब्रह्मं उं विधिपूर्वकं ॥ यद्वै स
 दनानां महापातकनाशनं ॥ पुण्यदिनमयासाद्य तु ज्ञापुरुषदानवत् ॥ कृत्वा कुंडपसंनारधुषणं दना
 दिनं लोकेशावाहनं तद्वदधिवासनं कंतथा ॥ कुर्याद्विशालाहं धृष्टिमाहसाच्च शक्तिः ॥ सकलद्वयसंयुक्तं
 स्नां कं च नं बुधाशकलः खड्गः ॥ उक्तं चैकनछायो न वेदादकप्रताच्यादिशि चं दमा उदितः सुक्तपदादौ वपुरं
 स्पतादशः ॥ कुं न छायो नाम ग्रीवाहानं कुं ना न इत्यर्थः ॥ दिगाजष्टकसंयुक्तं षड्दो गसमन्वितं ॥ लोकपालाष्टको
 पे तं ॥ मध्यस्थितचतुर्भुजः ॥ शिवायुतार्कशिवरमुमालक्ष्मीसमन्वितं ॥ वितस्तेरं गुलशतं यावदायामविस्त
 रं कौशेयवस्त्रसंवातं तिलज्योपरि न्यसेत् ॥ तथा द्वादशध्यानानि मन्त्रांस्तस्मिन् लिखयेत् ॥ दिगाजयेरावतपुंड्रा
 कवामनकुमुदं जनपुष्पदंतसार्वभौमसुप्रतीका ॥ एतच्च द्वाणमादि सपुराणेषु सुचानं चतुर्दश ॥ श्रीमानेरा

दानम.

॥७४॥

बतोगजः पुष्पदंतो बृहन्नामाः षडंतः पुष्पदंतवान् सामान्यगजरूपेण शेषादिक्रिणः स्मृताः षडंगानि शिक्षा
कल्पे व्याकरणं निरुक्तं छंदो ज्योतिषमिति तत्र द्वाणाम् त्रानिब्रह्मणि लोके साक्षस्त्राणि तानि तु द्विचुनानि
शुभास्पानि वामे दधति कुंडिका ॥ कुंडिकाः कमंडलुश्च अर्धात्मा अक्षस्त्राणि दक्षिणकरे पूकानि च ॥ पश्चिमे
चैतुरो वेदा अंगानि वेदस्त्रने प्रधानं तीर्थं मानं हितं त्रंगा स य कर्षताति न्यायात् स्थाप्यानि लोकपालरूपाणां
हविष् कर्म चतुर्दंतगजारूढो वज्रपाणि पुरंदरः प्राचीपतिः प्रकर्तयोनाना नरणा नृपणा ॥ पिङ्गन्त्रमश्रुकेश
क्षपिङ्गाक्षजवरो हरा ॥ छागस्तु साक्षस्त्रश्च सप्तार्चिः शक्तिधारकः ॥ इषत्या तोयमकार्यो दंड हस्तो विजानता
रक्तहृत् कपाशा नृत्तकंदो निर्कृतिर्विकृताननः ॥ पुंस्थितः रवइहस्तश्च नूतवानराक्षसैर्हतः ॥ वरुणा यात्रादृक्
सैम्यप्रतीच्यामकराश्रयः ॥ धावनहरिणश्च सुष्ठो ध्वजध्वं धारी समीरणः ॥ दशाश्वरयुगसोमोगदापाणिर्व
रप्रदः ॥ पूर्वोत्तरे त्रिनेत्रश्च वृषभस्तु त्रिभुजधृक् कपालपाणिश्च जर्कः नृपणाप्रमेश्वरः ॥ उमास्तु पेदे वीरु
राणे चतुर्भुजाद्विबाहुर्बोद्धिनेत्रावात्रिलोचना कुंडला लंकृता र्द्धेदुशेषा नरणा निता ॥ गौराचनानि नागैरा

रामः

॥६३॥

स्वस्तिकानवयौवना स्वस्तिकावकुल्यां कुचौ पिहितुं कृतस्वस्तिकाकारेत्पथः ॥ गौराचशिववा नागे रूपनारा
यणा येतु अक्षस्त्रकमंडलुधरा नयहस्ते त्फक्तं लक्ष्मीरूपं ॥ पाशाक्षमालिकां नेजस्तु निर्याम्य सौ
म्ययो ॥ पश्चात्सनस्था कुवातश्चिथे त्रैलोक्यमातरं ॥ गौरवर्णं रूपं च सर्वालंकारनूषितं ॥ शैवप्रभकरवशां
वरहो दक्षिणे नतु ॥ उर्ध्वं दक्षिणे करे पाशाक्षमाले ॥ उर्ध्ववामे पद्मे कुशौ ॥ अधोवामे दक्षिणे योर्हं स पश्चात्
नस्था द्विभुजा कर्तव्या वरदा सदा दामोदरी निगमे ॥ आपो ध्रुवश्च सौम्यश्च धरश्चैवानलोनल ॥ प्रद्युम्नश्च प्रजाप
त्यश्च सवो नाम निःस्मृत इति पश्चात्सनस्था द्विभुजा पद्मगर्भकांतयः ॥ करादिस्त्वं धपयंते नीलपंकजधारि
णः ॥ अधः संस्थितमेषादिराशयः ॥ प्रभृतां धिकां मेषादिराशिरूपं दामोदरीये ॥ मेषवृषककटसिंहवृश्चिक
मीनाः स्वनामानुरूपाः ॥ बाणाधरो देवती मिथुने करदया धृतसम्यमंजरी कन्या तुला हस्तो नरस्तुला मृगा
स्योश्च जघने मकरः ॥ घटशिरानरः कुंभः ॥ प्रावृतां धिकां मोजाया छिन्नचरण इति दामोदरः ॥ इंद्राद्या द्वादशादि
त्यास्ते जेमंडलमध्यगा ॥ इंद्रादिनामानि हरिवंशे इंद्रो विष्णुर्नृगस्तु शिवरुणे शौर्यमारविः ॥ पूषामित्रो यमश्चैव पज

दानम.

७९॥

सोदादशम्यता इति मरुतस्तु धावत्सु मरु गाढावरद ध्वजधारिणा ॥ उ न पंचाशत् शिवादिप्रतिमाया प्रागु-
क्ताः ॥ अष्टादशधा न्यानि प्रत्येकं शोणपरिमितानाति केचित् ॥ पूर्वोणानंतशयनं प्रद्युम्नं पूर्वदक्षिणे ॥ प्रकृतिदि-
क्षिणे देशे संकर्षणमतः परं ॥ पश्चिमे चतुरो वेदान निरुद्धमतः परं ॥ अग्निउत्तरतो हैमं वासुदेवमतः परं ॥ समंता-
ॐ उपायस्तान् चयेकां च नानुबुधः स्थापयेत्संवातान् पूर्येकं नानु दशौ वतु ॥ अनंतशयनस्वरूपं वि-
स्तुधमेतिरे ॥ देवदेवस्तु कर्तव्यः शेषसु मश्चतुर्ज ॥ एकः पादोऽस्य कर्तव्यो लक्ष्म्यसंगगतः प्रभो ॥ तथा परश्च
कर्तव्यः शेषभोगं कसंस्थित ॥ एकः करोम्य कर्तव्यस्तत्र जा नौ प्रसादत ॥ कर्तव्यो नान्निदेशास्तस्या परः क-
कर ॥ नानी सं नृत कमले सुरवासानः पितामह ॥ नाललमौठ कर्तव्यो पयस्य मधुकैठ नौ शरवचक्रगदादनि-
मूर्त्तानि परितो न्यसेत् ॥ प्रद्युम्नलक्षणं पंचरात्रादिषु दक्षिणे ध्वजो पयै दद्याच्छंखमधः करो ॥ चक्रमध-
तथा वामे गदा दद्यात्तथा बुधः चापेषु ध्रुवा प्रद्युम्नो रूपवान् विश्वमोहक इति प्रकृतिर्यद्यथ्यवक्ररूपिणी
तथा पितृस्तु तिलक्ष्मी प्रतिमानि वेद्यात दुक्तं माकंडीयपुराणे ॥ सर्वस्याद्याम हालक्ष्मी त्रिगुणा परमेश्वरी ॥

राम

॥ ६३२ ॥

मातुलिंगगदां रेवटं पानपात्रं च विन्नत ॥ नागं सिंहं च विन्नत ॥ नृपमूर्धनि संकर्षणरूपं विस्तुधमेतिरे ॥ वासुदे-
वस्य रूपेणः कार्यः संकर्षणः प्रभुः स तु शुक्लवपुः कार्ये नीलवासाय दूत म ॥ गदास्ताने च सुसलं चकृष्ठा
ने च लांगलं वेदलक्षणं महा नृत घटे वक्ष्यते ॥ तथा ललंचतुर्जं दक्षैशरस्वज्ञो तथोत्तरे धनुः रेवट धरं वी-
रं च निरुद्ध प्रवक्ष्यते इति इ नारदीये ॥ अग्निप्रतिमा प्रागुक्ता ॥ वासुदेव प्रतिमा पितारदीये ॥ वासुदेवः शिवः शां-
तः सिताञ्जल चतुर्जः योगमूर्धा दिशंश्च रुद्देशार्थित हस्तक ॥ धारयेदुत्तरे चक्रं करे वै दक्षिणे गदामिति
एताश्च प्रतिमाः प्रकृत दानपरिमाणस्तथा कार्यः ॥ एता मगुउपी वस्तान् चयेत् ॥ पूर्येकं नान्नापयेदित्यत्र समंता-
दित्यनुषंजनीयं ॥ तथा दशैव धेनवो देयाः सहैमां वरदो हना ॥ पादुको पातद छत्रं चामरासनदर्पणैः ॥ नक्षत्रो-
न्या नदीये सुफलमास्तु लेपनैः ॥ हो मा धिवासनां ते च स्नापितो वेदपुंगवैः ॥ इममुच्चारयेन्मंत्रं त्रिः कृत्वाथ
प्रदक्षिणा ॥ सहैमां वरेति हैमं मृग्यः स वस्त्राः कां स्पृशे हना ॥ एताश्च दक्षिणार्थमुपकल्प्याः ॥ न विष्णु सुवर्णमे-
व दक्षिणार्थमुपकल्प्य मपि उक्तं ॥ इममुच्चारयेदिति वस्त्रां उन्निः प्रदक्षिणा कृत्य मंत्रं पवेत् ॥ तत्र मंत्रं ॥ प्रयो

दानम्

॥८०॥

गोत्रेयः। एवं प्रणम्या सरविष्णुर्नदद्याद्विजेभ्यो दशधा विनम्यः। नागद्वयं तत्रः गुरोः प्रकल्प्य संनजेष्ठेषामनुक
मेण समं नजेष्ठेषामनुकमेण। समं नजेष्ठेषामिति॥ गुरोर्नागद्वयं प्रकल्प्यावमिष्टाष्टनागानामेकैकं नागं त्रेधा
विनम्य चतुर्विंशति संख्येभ्यः कृतिगादिभ्यः समं दद्यात्तदानवाक्यं तु लावदेव ज्ञेयं। तन्म्या। स्वल्पे च होमं गुरुरे
कण्वकुयादियैकाग्रिविधानयुक्ता सरवसंप्रप्यतमो ल्यवित्तैय योक्तवस्त्राभरणदिकेन। अत्र महत्त्वापलप
स उन्नमस्तदर्थे नमः धमस्तदर्थे नमः पक्षस्वल्पत्वं ज्ञेयं। विंशतिपलनिमित्तैस्वल्पत्वमित्येके। एकाग्रिविधाने
प्रताच्यां वृत्तं कुंशमिति परिनाषाया सुक्तं। एकरवकृत्विग धकं विनित्यर्थः। इच्छंय एतदखिलं पुरुषोन्नकुयात्रि
स्तां दानमधिगम्य महद्दिमानं। निधूतकल्मषविशुद्धतनुसुरारैरानंदकृत्यदमुपैतिसहस्रोत्ति। संतारये
त्पितृपितामहपुत्रबंधुप्रियातिथिकलत्रशताष्टके च। त्रिस्तां दानसकला कृतपातकोष्ठं श्रानंदयेच्च जनना
कुलमप्यशेषं। इति ब्रह्मा उवाच। अथ प्रयोगः। यजमानो देशकालौ सकीर्त्य सकलपातकक्षयपितामहप्र
पितामहपुत्रपौत्रबंधुप्रियातिथिकलत्रपुरुषशताष्टकतारणाविलीनसंकलपातकाशेषमावृक्तुं लापा

रामः

॥६३॥

तकौ घशकला करणसंतारणा नंदपूर्वकाभरः संघसहितविमानकरणकसुरारिपदप्राप्तिकामो हंश्चो ब्रह्मा
उमहादानं प्रतिपादयिष्ये इति संकल्प्य तु लापुरुषदानवत्प्रारब्धोपवासो गोविंदादिपूजादिमंडपपूजावर्षादि
विनियोगांतं विदधात्। ततश्चाचार्यो वेदिरचितषोडशारचक्रोपरिष्ठितलज्जोपरिब्रह्मांडं स्थापयेत्। ए
तत्मागदिदिक्षु दिग्नाष्टकलोकपालाकप्रतिमा। स्थापयित्वा पश्चिमायां वेदचतुष्टयतदंगषट्कप्रतिमा
। स्थापयेत्। ब्रह्मांडोपरिशिबो मायुतलक्ष्मीसूर्यप्रतिमां मध्ये चतुर्मुखप्रतिमां मध्यरवसंमंतादष्टवस्तुवादि
शादित्यमरुद्गणप्रतिमां नवरत्नानि चै। तिष्ठाय पयित्वा ज्जोपरिमिताष्टदश धान्यानि परितो निधाय प्रा
च्यादिदिक्षु गुडपावेषु अनंतरं शयनप्रद्युम्नप्रदूतिसंकर्षणवेदचतुष्टया निरुद्धाग्निवासुदेवप्रतिमाष्टके च
निधाय स्थापयित्वा ब्रह्मांडादिप्रतिमा। क्रमेण नाम संतैरावाह्यार्चयित्वा परितो दशपूरुषकुंजानुसवस्त्रान् स्था
पयेत्। ततः पादुके पानत्रचामरासनदरपणभक्षनोत्पलमाल्यदीपानुलेपनसंतैः सह कोम्यदोहनादियु
क्तदशधैरुपकल्प्य ब्रह्मांडोपरिविताने बध्नायात्। कुंडसमापस्तु कुंजं स्थापनवग्रस्थापनादिपूर्णा कृतिश्च नि

दानमः

॥६१॥

वेकांततुलापुरुषवत्॥ एवमभिषिक्तो यजमानः शुक्लवेषोजलिव धावन्नां त्रिषदक्षिणा कृत्यनयामोक्तविधे
श्वरविश्वधामजगत्सर्वत्रै नगवन्नमस्ते॥ सप्तर्षिलोकामरन्तलेशगर्भेण साध्वितराभिनिज्ञां येदुःखिता
स्ते सुखिनो नवंतु प्रयांतु यायेयाति चराचराणां॥ त्वहानशस्त्रीहतकानां वृत्तां उद्वेषाप्रलयं व्रजति तिपवेत्
ततो यजमानः पश्चिमत उपविश्य गोदशके नमद्वृत्तां उद्वेषाविभज्याचार्याय नागद्वयं नागाष्टकमृत्वि
र्योदद्यात्॥ अथामुककाले सकलपावैतकक्षायकाम इत्यंतं संकल्प्य वाक्यमुक्त्वा वृत्तां उमेतावत्समिति
सुवर्णरिणि गोपरिष्ठापितमेतत्सर्वोपस्करयुतं पुष्पभ्यं गुर्वित्तिम्॥ संप्रददति गुर्वोद्विहस्तेषु जलं हि
पेत्॥ वृत्तां श्ववृत्तां उद्वेषाप्रतिगृह्णायुः॥ ततश्च तैतत् वृत्तां उदानप्रतिष्ठाप्य मिदं हिरण्यमाग्रेयं
ग्रामाक्षिदिचगुरवे संप्रददति दद्यात्॥ कृत्विगादिभ्योऽपि यथाशक्ति हिरण्यं दद्यात्॥ अल्पदेय इत्येव गुरवे
स्वशाखायापश्चिमायां वृत्तं उद्वेषनादिकुर्यात्॥ वृत्तजायकादयोऽपि प्रयोगांतरवत्कार्यनिर्विजः॥ त
तो ग्रहवेद्यां ग्रहादिपूजनादिविसर्जनं तं गुरुः कुर्यात् इत्येकाध्वर्युपहः॥ इति वृत्तां उदानप्रयोगः॥ अ

रामः

॥६३॥

य कल्पतरुदानं॥ माश्रये॥ कल्पपादपदानारयमतः॥ परममुत्तमं॥ महादानं प्रवक्ष्यामि सर्वपातकनाशनं॥ पुराणं हि
नमथासायतुलापुरुषदानवत्॥ पुराणं ह वाचनं कुर्यात्त्रोक्ते शावाहनं तथा॥ कृत्विजं उपसंभारक्ष
णा छादनादिकं॥ कांचनात्कारयेद्दद्यान्नानाफलसमन्वितां॥ नानाविहंगवस्त्राणि भूषणानि च का
रयेत्॥ नानाफलानि त्वीपुरुषगोगजवाजिमणिकनकरजतनक्षत्रफलादीनितिके - तः॥ फलान्येवेत्यनेन
कृतित्विपलाद् धर्मासद्वत्त्वात् कल्पयेत्॥ अर्धक्षिसुवर्णस्य कारयेत्कल्पपादपं॥ कल्पपादपदानार्थमुप
हृतसुवर्णस्यार्धेन वृत्तादिप्रतिमासहितं कल्पपादपं कुर्यात् द्वितीयां हतुं वा विभज्य कैक नागेन स्वस्वदे
वता प्रतिमासहिताच संतानादीन् कुर्यादित्यर्थः॥ गुडप्रस्ते परिष्ठाप्य सितवज्रयुगाभृतं॥ वृत्तविभूतिवोपेतं
पंचशास्त्रसनात्करं॥ प्रस्तेष्वग्निशयलः परिभाषायां दर्शितः॥ योऽशपलो वा वृत्तादिप्रमाः प्राग्दर्शिताः॥ का
मदेवमधस्ताच्च सकलवंप्रकल्पयेत्॥ विष्णुधर्मोत्तरे॥ कामदेवस्तु कर्तव्यो रूपेण प्रतिमोऽपि विष्णुबाहुः
प्रकर्तव्यः शंखपद्मविभूषितः चापबाणकरश्चैव मंदोदंचितलोचनः रतिः प्रातिस्तथाशक्तिर्नंदशक्तिस्तथा

दानम्.

॥८२॥

ज्वलाचतस्रस्यकर्तव्याः पत्न्योरूपमनोहराः चत्वारश्चकरास्तस्यकार्यानां चितोपगाः केतोश्चमकराः का
र्यपंचबाणसुरवो महानिति। दामोदरीयेतु। चापेपुष्पकमदेवो रूपवान् विश्वमोहन इति वीरः। अधस्तादि
तिब्रह्मादिनिरप्यन्वेति। सतानं पूर्वतस्तदतुरीयांशेन कल्पयेत्। तुरीयांशो परार्धस्य वतिनगुडप्रसोप
रिगतत्वसितवत्पुष्पगमशाखापंचकफलान्वितत्वं चोक्तं मंदारदिष्वपि वत्पुष्पमद्यन्वेति। मंदारं दक्षिणे पाश्वे
श्रिया सहस्रतोपरिपश्चिमे पारिजातं तु सावित्र्या सहजरीके। सुरभी संयुतं तदक्षिलेषु हरिचंदनं तुरीयांशे
नकुर्वीत सौम्येन फलसंयुतं। तुरीयांशेनेति मंदारपरिजाताभ्यामप्यन्वेति। पंचाप्येते वृक्षाः क्रमादप्युक्ता नि
वार्कपारिचद्रविल्वतल्लतुल्याः कार्याः शिष्टा चारादिति दामोदरः। स्वाप्रतिमोक्ता ब्रह्मांडे। पत्न्यासना च सावित्री
साक्षस्त्रकमंडलुरिति। सवस्मा सुरभीधेनु रागता प्राक्ततस्तनीति। सुरभी लक्षणं। घृतादिकमपि प्रमथ्य रामः
परिमितं ग्राह्यं। कौशेयवस्त्रसंवीतानि कुमाल्यफलान्वितान्। तथाष्टौ पूर्य कलशान् पादुकाशननाज
नं दायिकोपानहच्छत्रचामरासनसंयुतं। फलमाल्ययुतं तदुपरिष्ठादितानकं। तथाष्टौ दशधान्या ॥८३॥

निसमं तादुपकल्पयेत्। अश्वशाननाजनं नो ज्यपूरितनाजनं। धन्यानि प्रत्येकं शोणपरिमितानि। होमाधिवा
सनां ते च स्नापितो वेदपुंगवौ। त्रिः प्रदक्षिणमाष्टस्य मंत्रमेतमुच्चारयेत्। अथिवासनां तेषां पूर्णा कृत्यादिक
मीत्रं पुराणाहवाचने कृते कुंडाभ्यां शकलशैः स्नापित इत्यर्थः। मंत्रा प्रायोगे ज्ञेयः। रावमासं अतंदद्यात्। पुरवेक
त्यपादपं चतुर्भिश्चापिकृत्विस्रः संतानादीन् प्रकल्पयेत्। कुंडचतुष्टयसंबन्धिनोष्टम्यरुत्विस्रः संतानादीन्
चतुरोदद्यादिति मदनः। चतुर्णामेव। कृत्वितो अत्रवरणमिति हेमाद्र्यादयः। जपकादिभ्यो चैव दक्षिणा देया
स्वत्येत्वकाग्निवत्कुर्यात्। पुरोरेवाग्निपूजनं। नववित्रशां कुर्वीत नवविस्मयवान्नवेत। अनेन विधिनायस्त
महादानं निवेशयेत्। सर्वपापविनिर्मुक्तसौम्यमेधफलं लभेत्। अक्षरोभिः। परिहृतः सिद्धचारण किं नरैः
भूतान्न नद्यांश्च मनुजान् तारयेद्गोमसंमितान्। स्त्र्यमानो दिवः पृष्ठे पुत्रपौत्रपुत्रपौत्रवान्। विमानेना कर्कशो
नविष्टुलो कंसगच्छति। दिविकल्पशतं तिष्ठेज्जराजो नवेत्ततः। नारायणबलोपेतो नारायणपरायण
। नारायणयथासक्तो नारायणपुरं व्रजेदिकल्पपादपहनविधिः। अथ प्रयोगः। यजमानो देशकालौ च

दानमः

॥६३॥

रणांतेसर्वपापक्षयपूर्वकाश्चमेधफलप्रसिपिनुत्रादित्वरोमसंमितभूतनयस्वकीयपुरुषसंतारणाश्चपर
सिद्धचारणकिंनरसेवितत्वसर्वस्वयमाननैवविशिष्टार्कवर्णविमानकरणकविष्णुपुरगमनपूर्वककल्पशता
वृद्धिभकाजवैभवस्वर्गलोकनिवासपूर्वकनारायणपरापणवनाराणतुल्यवज्रत्वनारायणकथामक्तव
विशिष्टभूलोकराजराजत्वानंतरनारायणपुरप्राप्तिकामः श्वः कल्पपादपमहाहंनप्रतिपादयिष्यइति
संकल्पप्रारब्धोपवासो गेविंहादिमंडपपूजाचार्यादिविनियोगोतंकुर्यात्॥ ततो गुरुः षोडशारचक्रवद्धेद्युप
रिगुडप्रस्थेनिधायतदुपरिब्रह्मविष्णुशिवनास्करप्रतिमानि॥ सहपंचचारवंसितवस्त्रयुगान्वितंकल्पवृक्षम
ध्येष्ठापयित्वागुडप्रस्थेसदारकामप्रतिमयासहनिर्मितंसितवस्त्रयुगान्वितंसंतानं पूर्वतः॥ स्थापयित्वात
थैवधृतप्रस्थोपरिश्चाप्रतिमान्वितंमंदारंदक्षिणतः॥ स्थापयित्वायश्मिमेजरकप्रस्थोपरिमावित्रीप्रतिमान्वि
तं पूर्ववत्पारिजातं स्थापयित्वात्तरेतिलप्रस्थोपरिस्त्रिप्रतिमान्वितं हरिचंदनं स्थापयित्वा प्रत्येकंदोण
मितभान्यान्पि विधाय वेद्यां वितानं च बध्नामंत्रेण पंचपादयान् क्रमेण प्रतिष्ठाप्य ब्रह्मविष्णुशिवार्कस-

रामः

॥६३॥

हिताय कल्पपादपायनमः॥ सदारकामसहिताय संतानाय श्रीसहिताय मंदोराय सावित्रीसहिताय पारि
जाताय० सुरनिसहिताय हरिचंदनाय त्वेवं प्रकारेण यथासंभवमावाह्निवाद्युपचारैः पूजयेत्॥ ततः
कुंडसमीपकुंभस्थापनग्रहादिम्यापनप्रभृतिपूजां कृत्वा निषेकांते तुलापुरुषवत्कुर्यात्॥ एवमनि
षिकौयजमानः शुद्धवेष्टो धृतः पुष्पांजलिः कल्पपादपात्रिः प्रदक्षिणी कृत्यः तत्पश्चिमतः उपविश्य न
मस्ते कल्पवृक्षाय चिंतितार्थं प्रदायिने॥ विश्वं नरायदेवाय नमस्ते विश्वमूर्तये॥ यस्मात्त्वमेव विश्वात्मा ब्रह्मा
स्थाणुर्दिवाकरः॥ पूजां भूतं परं बीजं अतः पादिसनातन॥ त्वमेवाहं तत्सर्वस्वमनंतं॥ पुरुषो व्यया संतानाद्यैरुपे
तामन्याहिसंसासागत॥ इत्थं क्त्वा पुष्पांजलिं क्षिप्तानवेदिपश्चिमतः॥ प्राञ्चुरेवः॥ येत्याद्युक्त्वा सर्वपातकक्ष
र्वपातकक्षयेत्यादि नारायणपुरप्राप्तिकाम इत्येतदुच्चारिते सुकगोत्रेत्यादिविशेषणविशिष्टमुच्चार्य तु
अंगुरवडमंकल्पपादपं मूलदेशस्थापितब्रह्मविष्णुशिवनास्करप्रतिमं गुडप्रस्थोपरिस्थितं सिते
वस्त्रयुगान्वितं कौशेयसंबातंकलशाष्टकेक्षुमाल्यफलपादुकामनजाजनदपिकोर्पनछत्रादिसहितं सविता

दानमः

॥ ४५ ॥

नंसंप्रददति गुरुहस्ते जलं क्षिपेत् ॥ गुरुश्च स्वस्ति शब्दपूर्वकं देवस्य वेति प्रतिगृह्य कामस्तुति पठेत् ॥ तत ए
तत्प्रतिष्ठार्थं मिदं हिरण्यं ग्रामरत्नादिकं च दक्षिणं तु न्यंगुरवे संप्रददति ॥ इति तानि दद्यात् ॥ एवं पूर्वतो गुडप्र
स्थोपरि स्थितं सारकाम् प्रतिमान्वितं मिहु मास्य फलाक्षुपकरणं निसंता नंतु न्यंबहु चायत्ति जे संप्रददति
ततो दक्षिणो वृह प्रस्थोपरि संधारं श्रायुतं यजुर्विदे विजे यश्चिमायां जीरकसंसावित्रा प्रतिमान्वितं पारिजातं
सामवेदाध्यायिनं उत्तरे तिल प्रस्थोपरि स्थितं मूले सुरजा प्रतिमान्वितं हरिचंदनमयर्व विदे दत्वा चतुस्रो
पि सुवर्णग्रामरत्नादि रत्ना दक्षिणं दद्यात् ॥ यद्वा गुर्वादी न संतोष्यत दनुजयान्ये सोपि दद्यात् ॥ ततश्चाचार्यः
सु एषा ह वाच नो ते पुनर्ग्रहादि पूजां कारयित्वा पावादि देवता विसर्जनं कुर्यात् ॥ इति कल्पपादपदानविधिः ॥ अ
थ गोसहस्रं ॥ मात्रेयं अथातः संप्रवक्ष्यामि महादानमनुव्रतं ॥ गोसहस्रं प्रदानं नारयणं सर्वपापहरं शुभं ॥ पुण्याति
थिमया साद्युगमन्वंतरादिकं ॥ यो ब्रूतं त्रिरात्रं स्यादेकरात्रमथापि वा ॥ लोकेशा बाहने कुर्यात्तुलापुरुषदा
नवत् ॥ पुण्या ह वाचनं कुर्यादोमः कार्यस्तथैव च ॥ कृत्विज उपसंभार नृषणा छादनादिकं ॥ वृषं लक्षणां

रामः

॥ ६३७ ॥

युक्तं वेदिमध्ये धिवासयेत् ॥ गोसहस्रादिति क्रम्य गवां दशकमेव चेत्पादि ॥ यो ब्रूतं दानात्पूर्वं वृषश्च पुष्टः सु
रूपो तारुक्रयाद्य ॥ यत्तु कैश्चित् उन्नतस्कंधक कुदसुज्जला पतकं बलमित्यादीनि वृषोऽसर्गप्रकरणे मात्रेय उ
क्तानि लणानि ग्राह्याण्युक्तं तत्र मूलं मृगं गोसहस्रादिति क्रम्येति दशोत्तर गोसहस्रादित्यर्थः ॥ तथा च दशा
धिकं गोसहस्रं ज्ञेयं ॥ तत्राप्यधिवासनीयं गोदशकं ॥ सहस्रगोषु तु नावश्यं धेनुत्वदरविवेक इति केचित् गो
सहस्रं बह्वि कुर्यादित्त्र मास्य विनूषितं ॥ सुवर्णं शृंगान्तरां रौप्यं पादसमन्वितं ॥ बहिः कुर्यान्मंडपाद्बहिरासा
दयेत् ॥ अतः प्रवेश्य दशकं वस्त्रमासेः प्रपूजयेत् ॥ सुवर्णघंटिका युक्तं ताम्रदोहनिका न्वितं ॥ सुवर्णतिलको
पेतं हेमयै हेरलं कृतं ॥ कौशेयवस्त्रसंवाजं मास्यगंधविनूषितं ॥ हेमरक्तयुतैः शृंगैश्चामरैश्चापिशोभितं ॥ पा
दुकोपानहध्वजचामरासयुतं ॥ सुवर्णघंटिकेत्यत्र सुवर्णशब्दः दशमापपरिमितहेमपरः ॥ सहस्रयुक्तसुवर्ण
शब्दात्तथैव प्रसिद्धे ॥ अत्र शृंगे दश सुवर्णिके ॥ खुराः पंचपलाः ॥ पंचाशत्यलं दोहनपात्रमित्यत्र त्रैलोक्यं
ह्यमितिकेचित् ॥ यथा शक्तीति परे ॥ पादुको नहादिपंचकं गोदशकं समीपे स्थाप्य ॥ गवां दशकमधोस्था

दामने०

॥६५॥

कांचनो नंदिकेश्वरः कौशेयवस्त्रसंबीतो नृनरणा नृषितः ॥ लवणशोणशिरवरे मात्येक्षफलसंयुतः ॥ उर्ध्वं त्रि
नेत्रं त्रिभुजः सौम्यास्यो नंदिकेश्वरः ॥ वामे त्रिशूलः चक्षुः चाक्षमाला समन्वितः ॥ उर्ध्वं इति स्थित इत्यर्थः ॥ कुर्या
स्येलशतादूर्ध्वं सर्वमंतदशेषतः ॥ शक्तिः पलसाहसं त्रितयं देवतुः ॥ सानरणनंदिकेश्वर निर्माणार्थमेतस्य
मानमिति हेमाद्रौ ॥ गौतमपुत्राद्यैतन्मध्य इति दानसागरादौ ॥ गौतमैवैदं शोभनं सर्वमेतत्कल्पयेत् ॥ गोश
तारव्यमहादानं सप्तदशमिति दानसौख्यापुण्यं दिनमथासाद्य गतमंगलं तत्त्वैः ॥ सर्वेषां धुदकस्तान्नापिता
वेदपुंगवैः ॥ इममुच्चारयेन्मंत्रं गृहातकुसुमं जलिः ॥ मंत्रप्रयोगे ज्ञेयः ॥ इत्यमंत्रततो दद्याद्गुरवे नंदिकेश्वरं ॥ सर्व
पकरणेपेतं गोपुंगवविचक्षणः ॥ कृत्विभ्यो धेनुमेकैकां दशकादिनिवेदयेत् ॥ गवां शतमथैकैकं तदूर्ध्वं वाद्य
विंशतिः दशपंचाथ वा दद्यादप्येकस्तनुजया ॥ अन्ये कृत्विज उदासीनश्च विप्राः सर्वपक्षेषु द्विगुणा गुरवे दद्यात् ॥
नैका बह्वृक्षो दातव्या यतो दोषकरा नवेत् ॥ बकास्ते कम्पदातव्याः श्रामदारोग्यवृद्धयः ॥ आवयेच्छृणु यावत्पिमहा
दानानुकीर्तनं ॥ तद्दिने ब्रह्मचाराया द्यदि ० छेद्विपुलांश्रियः ॥ अनेन विधिना यस्तु गोसहस्रप्रदो नवेत् ॥ सर्वपापः

रामः

॥६३६॥

विनिर्मुक्तः सिद्धचारणसेवितः ॥ विमानेनार्कवर्णेन किंकिणीतालमालिना ॥ सर्वेषां लोकपालानां लोके सं पूज्यते न
रे ॥ प्रतिमन्त्रं तं तिष्ठेत्पुत्रपौत्रसमन्वितः ॥ सप्तलोकावतिक्रम्य ततः शिवपुरं व्रजेत् ॥ शतमेकोत्तरं तद्वत्सिद्धराणां
रये बुधः ॥ मातामहानां तद्वत्पुत्रपौत्रसमन्वितः ॥ यावत्कल्पशतं तिष्ठेत् राजराजो नवेत्ततः ॥ अथ मेधशतं
कुर्याच्छिवध्यानपरायणः ॥ वैष्णवं योगमास्थाय ततो मुच्येत बंधनादिति ॥ अथ प्रयोगः ॥ यजमानो धिवास
नदिनात्पूर्वं अहमेकाहं वायुधमात्राहारो धिवासनदिने त्याज्युक्ता सकलपापक्षयानंतरं सिद्धचारणसेवि
तत्त्वाकर्कवर्णसवर्णकिंकिणीतालमालिविमानारोहणोत्तरं कैकमन्त्रं तद्वत्सिद्धराणां तद्वत्पुत्रसमन्वितः शिवालयगम
नैकोत्तरशतपिष्टपितामहकुलतारणकल्परातावच्छिन्नशिवपुरनिवासानंतरं राजराजो नवेत्ततः ॥ अथ मेधशतं
कुर्यात्तत्त्वशिवध्यानपरत्वं विष्णुमादृशपावनयोगछानहेतुकं संसारमोचनकामोहं गोहं सदानं श्रुतिपादयि
ष्य इति संकल्प उपवास गोविदादि पूजादि सं उपपूजाचार्यादिविनियोगांतं कुर्यात्ततो गुरुर्वेदिमध्ये षोडश

दानम०

॥८६॥

रं बिलिख्य पुष्पै रवकी र्यपूर्वेति वंधेनु दशकं च वस्त्रमाभ्यसुवर्णघंटासुवर्णतिलकसुवर्णशृंगरौ पुरुरदोहन
पात्रकौशयवस्त्रपादुकोपानहस्तत्रचामरासनान्युपस्करसहितं वेद्यां परितः स्थापयेत् ॥ मंडपाद्वहिगोसहस्रं सुवर्ण-
शृंगासहितं चाधिवासयेत् ॥ ततः सवर्षगोदशकं मध्येषोऽंशं रस्तुलवर्णशृंगोपरिकौशेयवस्त्रसंवीतं माभ्यसुफल
दिसंयुतं प्रागुक्तं नदिकेश्वरं स्थापयेत् ॥ पूजयेद्दपरिवितानं वध्नीयाच्च ॥ ततः कुंडसमीपत्तु न स्थापनग्रहस्थाप
नग्रहस्थानपूराङ्गित्यभिषेकांतं तुलापुरुषवत् ॥ ततो यजमानः पश्चात्स्तेत्वा पुष्पाण्यादाय सवर्षगोदशकं नमो वै
विश्वमूर्तिभ्यो विश्वमावभ्यएव च ॥ लोकाधिवासिनीं नमश्च रोहिणीं नमो नमो नमः ॥ गवामंगेषु तिष्ठंति तु वनाभ्ये क
विशति ॥ ब्रह्मादयस्तथा देवरोहिण्यः पातु मातराणां गोमेधं यतः ॥ संतु गावो मे संतु घृष्टतः ॥ गावो मे हृदये नि-
संगवां मध्ये वसाम्यहं ॥ यस्मात्त्वं वृषरूपेण धर्मवसना तनः ॥ अष्टमूर्ते रधिष्ठानमतः पाहिसनातन इत्या वा
हयेत् ॥ ततो वैदिपश्चिमे नागे उपविश्य कुशतिलजलान्यादाय देशकालोच्चरणं ते सकलपापक्षयानंतरं त्य
क्षिं सारमोचनकाम इत्यतै संकल्प्य उच्चारिते एताः सुवर्णशृंगाद्यंतं कृताः सवर्षलवर्णशृंगोपरिस्थितं

रामः

॥६३॥

दिकेश्वरसहिताः पादुकोपानहस्तत्रचामरासनसंयुतसवस्त्रसुवर्णजंकृतधेनुदशकसहिताः सहस्रांगाः वित
नाद्युपस्करसहिताः अमुका मुकशर्मभ्योऽर्च्यो हं संप्रददमि इत्यादि ॥ ते पितृतीर्त्तका पुष्टेषु प्रतिगृह्य
रुद्राय गमित्याद्युक्ता स्वस्वकामस्तुतिं प्रवेयुः ॥ दातादानप्रतिष्ठापयंते पुदक्षिणां दद्यात् ॥ सोपकरणं नदिके
श्वरं प्रत्यक्षवर्षनं धेनुदशका सोपकरणं धेनुद्वयं गोसहस्रा दशत द्वयं गृहे दद्यात् ॥ कृत्विष्मश्च दशकांतर्गता
नामे कांगंगोसहस्राच्च प्रत्येकं शतमित्येकः पक्षः ॥ जापकादीनामभ्येव दक्षिणा देया ग्रामाः ॥ दिनासंतोष्य पे
छं विनाग इति प्रागुक्तं ॥ ततः पुण्याहवाचनांते ग्रहपूजनतद्विसर्जनादिसर्वं प्रकृतिवद्भवेत् ॥ श्रीकामस्तस्मिन्
दिने दुग्धमात्राहारो ब्रह्मचारी च न वेत् ॥ कर्मसाधु एषार्थययाशक्तिश्चास्मान् ॥ ॥ इति गोसहस्रदानप्रयो
गः ॥ अथ हिरण्यकामधेनुमात्रे ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि कामधेनुविधिपरं सर्वकामप्रदं नृणां सर्वपातकनाश
नं लोकेशावाहनं तद्वक्ष्यामि ॥ कार्योधिवासनं तुलापुरुषवत् कुर्यात् कुंडमंडपवेदिका ॥ त्वम्येधेकाशिवत् कुर्यात् गुरुरे
व समाहितः ॥ कुंडमंडपेति गोविंदपूजाविधानेन जनांत धर्माणां उपलक्षणं ॥ गुरुरेवेत्येति विधिः ॥ वेधो न जाप

कानां कांचनस्यातिष्ठस्ये धेनुं वत्सं च कारयेत् उन्नमाफलसाहस्रैस्तदर्थे न तु मध्यमा कनीयसा तदर्थे न॥
कामधेनु॥ प्रकीर्तिता॥ यद्यपि यो वतादिवत्स हस्त्राणां गण॥ साहस्रं बद्धवचनेन चत बद्ध त्वे उक्तेन वसहस्रं पला
नीति नाति तस्यापि कलातर्वाद्य पकर्ष बहु त्वर्षो पितृस्य रवे चित॥ उपनायनमिति बन्धुसाहस्रैरिति वत्सा
नुरोधेन दैर्घ्यं पलपदस्यापि पूर्वनिपातश्चाप्यतेन पलसहस्रेणैत्यर्थ॥ स्सनारायणदामोदरयोप्येवं पलसा
हस्त्रातिष्ठावित्कामपादादरे प्यमुमेवार्थसंबन्धेति॥ शक्तिस्त्रियलाहृद्धं शक्रोपि हि कारयेत्॥ गुडधेन्यादि
षु चतुर्ष्वंशेन वत्साः स्यादित्यनिधानात्॥ अत्रापि क्लृप्तसु वत्सं चतुर्ष्वंशेन वत्सः कार्य इति निबन्धकृत॥ वेद्या
रुक्ताजिनं न्यस्य गुडरप्रस्तु समन्वितं॥ तथाष्टादधान्यानि समं तात्परिकल्पयेत्॥ इक्षुदं डाष्टकं तं दन्तानां फ
लसमन्वितं नाजनं चासनं तद्वत्सादौ हनके तथा॥ नाजने नौ जनपात्रां कौशेयवस्त्रद्वयसं हतांगी दी पातपत्रां
रणानिरामं॥ कुंडालिनी सघंठो गणितिका पादुकरौ प्यपादां॥ रमैश्च सवैः परतो निजुष्टं हरिद्रया पुष्पफलै
रनेकैः॥ कुंडलनी कर्णयोः कुंडलयुतां॥ अजाजिकुस्तु बुरुशकरा निवितानकंचोपरि पंचवर्णं गणितिकाश्च

रामः

॥६४॥

हमाला॥ दामोदराये तु गोलनिकेति पादु॥ पादकिंकिणा तितदर्थः॥ पादुकेति पादुकाः काष्ठमप्य॥ रौप्यं रौप्यालं
कार॥ तद्वयमपि पादेषु यस्याः सा॥ अजाजारकं॥ कस्तुं बरुधर्न्याकां॥ रमैर्मधराक्षतैस्तैः कषायकटुलवणरस
युतैर्द्रव्यैः॥ स्नातस्ततो मंगलवेदघोषैः प्रदक्षिणी कृत्य सपुष्पहस्ता॥ आवाहनं गुडधेनुं त्रैद्विजायदद्या
दयुर्धनपाणि॥ अमं अशीलं कुलरूपगुणान्विताय विप्राय यः कनकधेनुमिमं प्रहृद्यात्॥ प्राप्नोति धामस
पुरंदरदेवजुष्टं कन्या गणैः परिहृतं पदमिदं मौले॥ विप्रायेत्येकवचनमेकाग्रिपक्षे जायकादिभ्यो नैबदक्षि
णा॥ अनेकाग्रिपक्षे तु लापुषवत्यक्षत्रयुमितिकेचित्॥ पक्षद्वयेप्येकस्मिन् विप्रायेति तु युक्तं॥ अमंत्रणमं
त्रास्तु प्रयोगे ज्ञेया इति॥ इति हिरण्यकामधेनुदानविधिः॥ अथ प्रयोगः॥ तत्र यजमानोऽद्येत्याद्युक्ता सर्वपाप
क्षयपूर्वकं रुद्रकन्यागणैः प्रदक्षिणी कृत्य शिवं पदप्राप्तिकामः श्रोत्रिण्यर्चनकामधेनुमहादानमहं प्रतिपादयिष्ये
इति सकल्यगोविंदादिपूजादिमंडपपूजादिगुवादिनियोगांतं तुलादानबलकुर्यात्॥ गुरुर्वेद्याषोडशारं विरच्य तदुप
रि रुक्ताजिनं प्राद्याव गुप्तरलो मकन्यस्य तदुपरि मंडपस्य च न्यतदुपरि यत्र याधिक याशक्तिर्येमां कामधे

दानम्.

॥ ८६ ॥

नुमालंकारं निर्माय युक्तराजागतिर्मितं वसुस्तननिमुखदक्षिणादिगवस्थितं विधाय पंचरत्नालं कृतां कौशेयव
स्त्रसंवातो मौवर्णवत् पुरद्वयैवेवं यकसौवर्णकुंडलद्वयं दण्डपादकिकिणीकाष्टपादुकद्वयरोष्याद्वचतु
ष्टयाभरणयुतोताम्रदोहनाम्बितांतवामतुस्थाययित्वा तत्समेतादरिप्रणकुंभाष्टकं नानाफलातिश्रष्टदश
धानिश्चुदंशष्टकं नोजनपावदीपछत्रषड्मड्याणिहरिजंपुष्पाणिज्वरकंधान्याकंशर्करादिस्थापयेत्॥
ततो वितानं बद्धा प्रतिष्ठा पूर्वकंताममंत्रेण यथाशक्तुपचारैः पूजयेत्॥ ततः कुंडलसमीपस्थकुंभस्थापनपूर्णाङ्क
स्यंतं च निषेकांतं तु लापुरुषवत्॥ एवमभिषिक्तो यजमानो गृहीतकुसुमं जलिः तां प्रदक्षिणा कृत्योपविश्य॥ उवा
च लक्ष्मीः सर्वभूतानां याच देवेभ्य वसिष्ठा॥ धेनुरूपा सा देवा मम शांतिप्रयच्छतु देहस्थाया च रुद्राणां शंकरस्य स
हा प्रिया॥ धेनुरूपा सा देवा मम पापं व्यपोहति॥ विष्णोर्वसुमिया लक्ष्मी॥ स्वाहा याच विभावसो चं शर्कराक
राक्षिया धेनुरूपा सुमा प्रिये॥ चतुर्मुखस्य या लक्ष्मीर्या लक्ष्मीर्धनदस्पच॥ लक्ष्मीर्या लोकपालानां सा धेनुर्वरंदा
स्तु मे स्वध्याया पित्रुमुरव्यानां स्वाहा यज्ञपजा च या सर्वपाहं पेरो धेनुतस्माच्छांतिप्रयच्छतु॥ इति पुण्ड्रधेनुमंत्रैरावाह्य

रामः

॥ ६४ ॥

उत्सर्वदेवगणमंदिरमंगनूताविश्वेश्वरिनिपथगे दधिपर्वतानां॥ त्वदानं शस्त्रशकला कृतयाजकौघः प्रा
प्तोऽस्मिनिर्जतिमतीव परांतमाप्ति॥ लोके यथेप्सितफला तु विधीयान्त्वामासाद्य कोहि भवदुःखमुपैति म
र्त्यः॥ संसारदुःखशमनाय यतस्वकामधेनुरिति देवगणा वदंति॥ इत्यसंभ्राद्येत्यादिकीर्तनात्वे सर्वपापक्षयपूर्व
करुडकन्यागणेशदिसेवितशिवपदशक्तिकामः स्वर्गकाम ईश्वरप्राप्तिकामो वागुरवे पूर्वोक्तवत्स पंचरत्नालं का
राद्युपेतामिमं कामधेनुतुभ्यं संप्रददमिति दद्यात्ततः॥ कृतैतद्दानं प्रतिष्ठार्थं यामरत्नादिहिरण्यं वा संप्रददे
नममेति वदेत्॥ ततः पुण्याहवाचनं नंतरं यजमानो ग्रहादिमं पूजयंति सादिन॥ विसर्जयेत्॥ मंडपाद्युपक
रणं गुरवे निवेदयेत्॥ कर्मसांगता सिध्यर्थं ब्राह्मणान् नोजयेत्॥ इति हिरण्यकामधेनुप्रयोगः॥ अथ हिरण्या
श्वरयदानं मास्ये॥ त्रयातः संप्रवक्ष्यामि हिरण्याश्वविधिपरं यस्य प्रसादाद्भुवनमनंतं फलमश्रुते॥ पुण्यातिथि
मयासीद्यत्कृता ब्राह्मणवाचनं॥ लोकेशावाहनं कुर्यात्तु लापुरुषदानवत्॥ कृत्विज्मंडपसंभारं नृपणाच्छादना
दिकं॥ स्वत्येवैधेकात्रिवत्कुर्यादमवाजिमरवंततः॥ स्थापयेद्देहिमध्ये तु कृत्वा जिनतिलोपरि कौशेयवस्त्र

सर्वांतकारयेद्देमवाजिनं॥ शक्तिविधुफलाद्ध्यासहस्रपलाद्धुध॥ पादुकोपापनहृत्त्रचामरासननाजनं पूर्ण
कुंभाष्टकोपेतंमाल्येक्षफलसंयुतं सव्यासोपस्करांतद्वेसमाकंडसंयुतं॥ मार्तंडसंयुतामितिदीर्घः पादुकाया
विशेषां चेतिदामोदराद्या॥ इत्थपाटेनाश्वमेतिहेमाद्रिमदनो॥ ततः सर्वेषधित्थानस्तापितोवेदगुगवे॥ इममुच्चर
येन्मंत्रं गृहीतकुसुमांजलिं॥ मंत्रः प्रयोगेज्येय॥ गुरवएवेतिवाचस्पतिमिश्रा॥ युक्तचेदंउपलक्षणेमानाभावात्
दत्वापापक्षयाज्ञानोलोकमभ्येतिशाश्वतं॥ गोनिर्वैभवतस्मार्द्धेकत्विजपरिपूजयेत्॥ सर्वधान्योपकरणंगु
रवेविनिवेदयेत्॥ इमंहिरण्यश्वविधिकरोतिसंप्रज्यमानोदिविदेवतेऽं॥ विमुक्तपापः संप्रसुरारेः प्राप्नोतिसिद्धैर
निपूजितः सन्निति॥ अथप्रयोगः॥ यजमानः अद्येत्याद्युक्तासकलदुरितवृत्तिसमन्तरशाश्वतसूर्यलोकप्राप्तिपू
र्वकदेवेऽं प्रज्यमानताविशिष्टस्वर्गलोकमनोत्तरसिद्धाप्रजितत्वविशिष्टविल्लुलोकप्राप्तिकामाश्वोहिरण्य
श्वमहादानमर्हप्रतिष्ठादधिष्ठातृसंकल्प्यगोविंदादिमंडपपूजनादिविनिर्योगांतं सर्वप्रकृतिवत्कुर्यात्॥ ततो
गुरुषोऽं चक्रंवेद्यां विलिख्यतदुपलाधिकमहस्रपलपर्यंतं वाकनुसारमुवर्णघटितं नास्करप्रति

रामः

॥६॥

मायुतं हेमवाजिनं कौशेयवस्त्रसंवीतं प्रादुर्गच्छ॥ पयित्वा समंताच्च पूर्णकुंभाष्टकं पादुकोपापनहृत्त्रचाम
रासननाजनमाल्येक्षुफलान्यष्टादशधान्यानिबल्लापयित्वा सोपस्कराणां शय्यां च संनिधाययेत्॥ शय्या
पकराणां निचुतुलिकोपधानप्रच्छदपटफलपुष्पकुंकुमकर्पूरगुरुचंदनतांछूलदर्पणकंकटिकाचाम
रचंजनामनासिपुत्रिकारूपिकोपापनतान्नघटिकाजलपात्रवितानाद्यानि॥ ततो नास्कराधिष्ठितापहिरण्यश्व
यनमइतिप्रतिष्ठापूर्वकं यथासंभवोपचारैरभ्यर्च्य परिचितानंबध्यायात् ततः कुंडसमापस्तु कुंभस्थ
पन पूर्णाकृत्य निषेकांत प्रकृतिवत्॥ एवमनिषिक्तो यजमानो गृहीतकुसुमांजलिहिरण्यश्वं॥ प्रदक्षि
कृत्योपविश्य नमस्ते सर्वदेवेशवेदाहरणलंपटवाजिरूपेण मामस्मात्पाहिसंसारसागरात्॥ त्वमेव स म
धान्त्वा छिंदो रूपेण नास्कर॥ यस्माद्भावयसे लोकानतापाहिसनातनेति॥ अमंत्रयनमस्तुत्याद्येत्याद्यंते सक
लेत्यादिप्रागुक्तसंकस्यांते इमंहिरण्यश्वरुद्राजिनापरिन्यस्ततिलद्रोणे परिस्त्रितं कौशेयवस्त्रसंवीतं उप
र्यारुढमार्तंडप्रतिमं शय्यामाल्येक्षफलदिपूर्य कुंभाष्टकसर्वोपस्करयुतममुकगोत्राय गुरवे संप्रददइ

दानम्

॥ १०॥

तितद्वत्तेजलंक्षिपेत् ॥ एतद्वा नप्रतिष्ठा र्थं सुवर्णं दक्षिणं संप्रदत्तं ॥ क्षेदत्वा कृत्वा दिव्यो गाः शय्यामुपकरणं दत्वा
पुण्याहवाचनादिग्रहविसर्जनाद्यंतं कृत्वा ब्राह्मणान् भोजयेत् ॥ इति हिरण्यमश्वप्रयोगः ॥ अथ हिरण्यमश्वप्रय
दानं ॥ मास्ये ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि महादानमनुत्रमं ॥ पुण्यमश्वप्रयं नाम महापातकनाशनं ॥ पुण्यदिनमथा
साद्य कृत्वा ब्राह्मणवाचनं ॥ लोकेनावाहनं तदनुलायुरुषदानवत् ॥ कृत्वा इत उपसंभारं नृषणाच्छादनादिकं
कृत्वा जिनेति जान कृत्वा कारयेत् ॥ अथ चतुरश्रं वा चतुश्रं कंसकूवरं ॥ रौप्यनीलेन कृत्वा नैव धनरूपेण सं
युतं ॥ लोकपालाष्टकोपेतं पद्मरागदलान्वितं तिलद्रोणमिति ॥ अनागात्रिलाहर्ध्वशक्तिः कारयेद्बुधः ॥ भारप
लसहस्रद्वयं स्त्रियां तु लापलशतं भारः ॥ स्पाहिंशतिस्तु तेति अग्निधानात् ॥ एतच्च सुवर्णमानं कूवरध्वजलोकप
लाश्च चक्ररत्नकसहितं स्पृतिनिबंधस्त ॥ कूवरोयुगाधारकाष्टं ॥ लोकपाललक्षणं वृत्तां ३३ कं ॥ चत्वारः पूर्ण
कलशा ध्याम्यान्पष्टादशैव तु ॥ कौशेयवस्त्रसवातं उपरिषादितानकं ॥ मास्ये तु फलसंयुक्तं पुरुषेण समन्वितं
पुरुषेणैव देवताप्रतिमाया समन्वितमधिष्ठितं ॥ छत्रचामरकौशेयवस्त्रोपानहपाहुकागोनिर्विभवजः सा

रामः

॥ ६४३ ॥

वर्द्ध्या च शयनादिकं ॥ अथैकेन संयुक्तं चतुर्निरयवाजिनि ॥ दान्यामययुता दद्याद्वैमसिंहध्वजान्वितं
अथैकेन चतुरश्रं वेतिकां चनामपरा ॥ अथैकेन त्यादितु प्रत्यक्षाश्च परमिति नेदातनाथश्च दयपक्षेदे
ममयसिंहं कित ध्वजयुक्तता ॥ अथैकेन पक्षद्वयैकां चनाम्योक्तै इनां कं नो कित ध्वजयुक्तारथ इति व्यव
स्था ॥ यस्तु हेमाद्रौ सप्ताश्वकेन संयुक्तमिति क्वचित्वा ॥ ससर्वपुस्तकविसंवादादुपेक्षा ॥ एतेन यत्केन चिदंत
त्या वा लेबने नोक्तमथाश्च मित्यनेन पौनरुक्ता जावादु नयनापि हेमा एवाश्वाद्याधानं क्वचिदपि स्वाभाविकार
तितदथयास्तं चतुरथवाजिनि रिति अस्पचतुरश्रं वेत्सनेन पौनरुक्ता स्या परिहारः ॥ चक्ररदातु नोतस्पतुरग
स्थावथा श्विनौ चक्ररदौ चक्रसमापस्थाव श्विनौ कार्या ॥ लक्षणं मुक्तं तु लायां ॥ पुण्यकालंततः प्राथम्यं पूर्ववत्स्वापि
तो द्विजैः त्रि। प्रदक्षिणमावृत्त्य गृह्णातु सुसंजलि ॥ मुक्तमास्ये च रौद्र्यादिमंत्रमुदाहरयन् ॥ मंत्रः प्रयोगे ज्ञेयः ॥ इ
ति चतुरथगरथप्रदानमेतद्भव नयस्तदनमत्रयः करोति ॥ सल्लुकेष पटलैर्विमुक्तदेहपरममुपैति पदं पिना
कपाणो ॥ देदीप्यमानवपुषा विजितप्रजावमाक्रम्य संतलमखंडप्रचंडरश्मे ॥ सिद्धांगनानयनं षट्पदपाय

दानम्.

॥ ११ ॥

मानवक्रां बुजो बुज नवेन चिरं सहास्ते ॥ इति हिरण्यध्वरयदानविधिः ॥ अथ प्रयोगः ॥ यजमानो धेत्याद्युक्तासकलकु
षयटले विमुक्तिनवनया नावपूर्वकपिना कपाणि परमपद प्राप्ति कामः ॥ देदीप्यमानस्ववपुः प्रजावितचं प्रमंडलाक्र
मणसिद्धांगनानयनषट्पे पायमान वदनं बुजत् पूर्वकचिरकाल ब्रह्मसहवासकामः ॥ हिरण्यध्वरयमहा
दानमहं प्रतिपादयिष्यति संकल्प्य गोविंदादि पूजादि मंडप पूजागुर्वादि विनियोगांतं प्रत्ययति वक्तुं याति ॥ ततो गु
रुर्वधो षोडशारचक्रादिविरच्य तन्मस्तकस्मा जिनिजोणपरिमितान् तिलाक्छुपयित्वा तदुपरि प्रागुक्त कूबर
ध्वजपताकादि निरष्ट निश्चतुर्निर्वाश्वैः सह यथासु वर्णघटितं चतुश्चक्रमिदं नीलमयं कुंभं कितं हेमध्वजयुतं प्र
त्यक्षाश्च द्रव्यपक्षे हेमंतं सिंहां कितं ध्वजसंयुतं प्रागादि दिगष्टकलितलोकपालाष्टकं प्रतिमायुतं सपद्मरागद
लसौ वर्णचिह्नदेवता प्रतिमा धिष्ठितं सवितानकं यथाशक्ति क्लृप्तं गवत्र समीपस्था श्वारूढा चक्ररसाश्विनकु
मार प्रतिमा द्रव्युतं प्रागुक्तं न भ्रात्याद्युपेतं सवितानकं यथाशक्ति क्लृप्तं गवानिर्गुतं प्रत्यक्षैरष्ट निश्चतुर्निवा
श्वैर्वाभ्यां वा प्रत्यक्षाभ्यां युतरथं स्थापयेत् ॥ ततो हिरण्यध्वरयदानमइति सं पूज्योपरिवितानं बध्नायात्

रामः

॥ ६४४ ॥

ततः कुंडलसमीपस्थं कुंभं न स्थापनं पूर्णकुंभं तं अविषेकं च प्रकृतिवत् ॥ एवमभिषिक्तो यजमानो गृहात् कुसुमं
जलिस्तन्निः प्रक्षिप्य कृत्य नमो नमः पापविनाशाय विश्वात्मने वेदतुरंगमाय धाम्नाम धात्राय नवाय पापौघदा
वानलदेहि शांति ॥ न स्वष्टकादि मरुज्जणानां त्वमेव धाता परमं निधानं ॥ यतस्ततो मेरुदये प्रयातु धर्मैकता
नत्वमघौघनाशादिति मंत्रमुक्त्वा युष्मांजलिं प्रदोष्य नमस्तुभ्योपविश्या धेत्याद्युक्तासकलकुषेत्यादिसंकल्प्यते
गुर्वित्त्रिंशो ब्राह्मणो न्युत्तमं हिरण्यध्वरयं हेमाष्टाश्वं हेमचतुरश्वं वा सर्वोपस्करसहितं संप्रददे नममेतित
इत्येष्टुजलं क्षिपेत् ॥ कृतं तद्दानं प्रतिशार्थं एतान् सुवर्णान् युष्मन्महं संप्रदद इति वदेत् ॥ अत्राप्यल्पद्रव्यत्वे
एकाग्रिविधानादिकं ज्ञेयं ॥ ततः पुण्याहवाचनं देवता विसर्जनं तं कृत्य प्रकृतिवत् ब्राह्मणान् नोजयेत् ॥ इति हि
रण्यध्वरयदानप्रयोगः ॥ अथ हेमहस्तिरयदानं ॥ मांसे ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि हेमहस्तिरयदानं ॥ यस्य प्रदा
नात् नवनवैस्सर्वं यांति मानवा पुण्यांति यिमप्यासाद्यतुला पुरुषदानवत् ॥ विप्रवाचनिकं कुर्यात् ॥ केशवाह
नं बुधा ॥ कृत्वि अउ पसे नार नृपणा द्वा दनादिकं ॥ अत्रासुपोषितस्त द्वा स्रगौः सह नोजनं ॥ कुर्यात्सुष्यं रथा

दानम.

॥२॥

कारं काचनं मणिमंडलं॥ बलनाभिर्विचित्रानि श्रुतश्रुतसमन्वितं॥ लोकपालाष्टकोपेतं शिवकंबलसंयुतं॥ मध्येना
रायणेपेतं लक्ष्मीपुष्टिसमन्वितं॥ कृष्णाजिनेति लङ्कोणं कृत्वा संस्थापयेत्तथा॥ तथाष्टादशधा न्यानि नाजनासनचं
दनैः॥ द्वापिकोपानहस्तद्वर्णपादुकां न्वितं॥ ध्वजेतुगरुडं कुर्यात्कंबरात्रे विनायकं॥ नानाफलसामायुक्तमुपरि
द्वितानकं कौशेयं पंचवर्णचक्षुःश्लानकुसुमान्वितं॥ चतुर्भिः कलशैः साधुगोभिरष्टाभिरन्वितं॥ चतुर्भिर्हिमसांतंगैर्मु
क्ताक्षमसमन्वितैः स्वस्त्युतः करिभ्यां च युक्तं कृत्वा निवेदयेत्॥ कुर्यात्पंचपलाहध्वं नारादपिशक्तिः॥ तथामं
गलशङ्खेन स्नापितो वेदपुंगवैः॥ त्रिप्रदक्षिणमावृत्य गृहात्कुसुमांजलिः॥ इममुच्चारयेन्मंत्रं ब्राह्मणेभ्यो निवे
दयेत्॥ इच्छं प्राणम्य कनकेन रथः पृथगेन यः कारयेत्स कपापविमुक्तदेहः॥ विद्याधरामरमुनीन्द्रगणानि जुष्टं प्रा
प्तोत्पसौ पदमंती प्रियमिदुमौ लेखति॥ पुष्परथः क्रीडारथः सवोपयांछादितो नवति॥ बलम्यो लोकपालाश्रया
॥ उपरितनलघुगृहाणातिदामोदरा॥ लोकपालशिवकंबललक्षणा निप्रायुक्तानि नारायणप्रतिमा
रदपंचरात्रे नारायणचतुर्बाहुंशं चक्रोत्थोत्तरे॥ दक्षिणे तु गदायमं नीलजामृतसंनिभं॥ वामे श्रीवध्नकीह

रामः

॥६४५॥

स्तापुष्टिः पद्मकरा परे॥ उत्तरे शंखवमध्व॥ उपरिचक्रं दक्षिणे उपरिगदायममध्व इति वामभागो॥ गरुडस्तु उपेक्षया
तः पक्षागुडाकेशः कृतांजलिः॥ सव्यजानुगतीभूतो मूर्ध्नि च फणमंडितः॥ पक्षिं संघो मर्यावस्तुगं नासीनरांगक
द्विबाहुपक्षयुक्तश्चक्रवर्त्यो विनतास्तुत इति॥ विनायकोपि चतुर्भुजस्त्रिनेत्रश्चक्रवर्त्यो नृगजानना॥ नागयज्ञोपवी
तश्च शंखककुतशो रवरः॥ दक्षे दंतं करे दद्याद्विनायके वा दत्तसूत्रकं॥ तृतीये परशुं दद्याच्चतुर्थे मोदकं तथेत्कृत इत्य
र्थः॥ पंचपलाहिसुवर्णपरिमाणं॥ ध्वजगरुडविनायकादिप्रतिमादिसहितस्य रथस्य अत्राधिवासनं हेमहस्ति
रथस्यैव स्वरूपं हस्तिनोस्तु बहिरेव स्थापनं॥ अथ प्रयोगः॥ यजमानो देवका लौ संकीर्त्य सर्वपापक्षयानेतरसंजा
वितनरकनिवासयातनाच्चित्तप्रपुत्रादिसकलबंधरक्षणपूर्वकं विष्णुमदनयनसमनंतरं स्वविष्णुपदप्राप्तिपू
र्वकं विद्याधरामरैरेन्द्रादिसेवितनिद्रयेदुमौ लिपदप्राप्तिकामः॥ श्वो हेमहस्तिमहादानमहं प्रतिपादयिष्ये
ति संकल्प्य प्रहृतिवद्देविं द्वाद्विंशगुर्वद्विनि यो गंतं सर्वं कुर्यात्॥ ततो गुरुर्वेद्यां षोडशारचक्रं विस्थित
दस्तां रत्नस्माजिनन्यस्ततिलङ्कोणपरिपलपंचकादौ नारां तयथा शक्तिमुवर्णेन गजध्वजलोकपाल

दानम्.

॥३॥

शिवार्कवस्तनारायणादिप्रतिमानि। महनिर्मितं हेमहस्तिचतुष्टययुतंगरुडाधिष्ठितध्वजाग्रं विनायका
धिष्ठितकवरं पतितः स्थापित धान्याद्युपस्करं प्रत्यक्षगजद्वयोपेतं सवितानकं रथस्थापयित्वा उं हेम
हस्तिरथायनम्। इति संपूज्योपरिवितानं बध्नीयात्। ततः कुंडसमापत्तौ नस्थापनं दिपूष्णं कुत्तु निषेकं
प्रकृतिवत्। एवमग्निषिको यजमानः सपुष्पांजलिस्त्रि। प्रदक्षिणं प्रक्रम्य नमो नमः शंकरपद्मताकलोकेश
विद्याधरपद्मताकलोकेशविद्याधरवासुदैवै। त्वं मे यमेवेकपुराणयज्ञतेजो मय्यस्यंदनपाहितस्मात्। यज्ञ
तु दंगुह्यतमं सुरोरा नंदहेतुगुणरूपविमुक्तं मत। योगैकमानसदशैः मुनयः समाधौ पश्यन्ति तत्त्वमसि नाथर
थेतु कृता तस्मात्त्वमेव नवसागरसंघुतानां मानं दनी उच्यते मधरायारमात्रं। तस्मादधौ घशमनेन कुरु प्रसा
चामाकरे भरथमाधवसंप्रदानात्। इति मंत्रैरावाह्यपुष्पाणि प्रक्षिप्य नमस्कृत्य वेदिपश्चिममार्गे उपविश्य प्राय
क्तदानसंकल्पमुच्चार्य गुर्वविष्म इमं हेमहस्तिरथं प्रायुक्त सकलोपस्करसहितप्रत्यक्षगजद्वययुक्तं युष्मभ्यं
संप्रददे इति गुर्वादिभ्यो दत्त्वा सुवर्णदक्षिणं दद्यात् विनागः प्राकृतः स्वस्त्यादिवाचनादिविप्रभोजनार्ते प्राह

रामः

॥६॥

तं प्राकृतं। अथाप्यत्रेकाग्रिविधानमिति केचित्। इति हेमहस्तिरथदानं। अथ पंचलंगलदानं। अथातः संप्र
वक्ष्यामि महादानमुत्तमं। पंचलंगलकं नाम महापातकनाशनं। पुराणातिथिमायासाद्ययुगादियहणा
दिकं। इमिदानेन रोदद्यापंचलंगलकान्वितं। खर्वटं रेवटकं वापि ग्रामं वा सस्यशालिनं। निवर्तनशतं वापि तदर्थं
वापिशक्तिः सारदारुमययान् कृत्वा हलान्यं च विचक्षणान्। सर्वोयं करणैर्युक्तान् तथा न्यान्यं च कांचनात्। कु
र्यात्पंचलाहर्धमासहस्रपलावधि। दृष्टान् लक्षणयुक्तं। अदशैव च धुरंधरात् सुवर्णशृंगान् रणवसुक्ता लंगलच
षितान्। रौप्यपादायति लका नरक्तकौशेयनूषणान्। स्तग्दामचंदनयुतान् शालायामधिवासयेत्। पर्जन्यादि
त्पुरुं ज्ञेयः पायसं निर्वपेच्च। एकस्मिन्नेव कुंडे तु गुरुयस्मै निवेदयेत्। र्यलाशमिधस्तद्वर्ज्यं कृत्वा लोत्तथा।
तुलापुरुषवत्कुर्याद्भैरवकेशावाहनं ततः। ततो मंगलशब्देन शुक्लमांसां वरो बुधः। आहूय द्विजपत्यं हेमसूत्रां गु
लायकैः। कौशेयवस्त्रकटुकैर्मणिभिश्चापि पूजयेत्। ततः प्रदक्षिणं कुर्याद्ब्रह्मतकुसुमांजलिः। इममुच्चारयेन्मं
त्रं मय्यसर्वं निवेदयेत्। मंत्रः प्रयोगे ज्ञेयः। सप्तहस्तेन दंडेन त्रिशङ्कानिवर्तनं। त्रिनागहानं गोचर्म मानमाह

दानम.

॥ १५५ ॥

प्रजापति॥ मानेनानेनयो दद्यानि वर्जनशतं नर॥ विधिनानेन तस्या सुज्ञायते पापसाहति॥ सदं धर्मपियो दद्यादपि
गोचर्ममात्रका॥ नवनस्तानमात्रं वासोषिप्रापैः प्रसुच्यते॥ सर्वदादिसङ्गरां माकंडेये॥ सोऽप्येधुवप्राकारं सर्व
तः रवानकादृतं॥ योजनाद्वाध्विष्टं नमष्टनागायुतं पुरं॥ तदर्थेन तथा खेटं तस्योदेन च खर्ववं॥ तथा शूद्रजन
प्रायं सुसमृद्धवर्षा बलं॥ क्षेत्रेयज्ञो गन्धर्वसतिर्यातियामसंज्ञिता॥ यावंतिलो गलकमार्गसुखाति नृमे नृमा
पतेर्दुहितुरंगजरोमकाणि॥ तावन्तिशंकपुरे स समाहिष्टे नृमिप्रदानमिहयुक्ततरुते मनुष्यइति॥ अथ प्रयोगः॥
यजमानोद्येत्यादिसकलपातकक्षयानंतरं गंधर्वकिंनरसुरासुरसिद्धसंघसेविता धृतवामरविमानाधिष्ठान
वर्कस्वीयामरनायकत्वपूर्वकपिटृपिता महादिवं धसहितशंभुपुरगमनानंतरं तत्पुच्छलांग समुखात्कीर्ण
रजसहितहलसंबद्धवृषरोमसमसंख्यावर्षावच्छिन्नशंभुपुरनिवासकामः॥ अथः पंचलांगलमहादानं प्रतिपाद
यिष्यइति कृतसंकल्पः प्रकृतिवत्तु गोविंदादि पूजादि मंडपपूजादिगुर्वादि विनियोगांतं सर्वं कुर्यात्॥ ततो युक्तः षो
डशारेसारदारुमयानि पंचहलानि पुगयोक्तरक्षुफालतोदाद्युपकरणयुतानि कांचनोपकरणसहितानि कां

रामः

॥ ६ ॥

चननिर्मिता निपंचहलानि तल्लालां बूजाद्युपकरणसहिता शय्यां गमेकादो गद्गापरितोष्ठादशधन्यानि मंडला
द्विगोमिह त्रैलोक्यलक्षणान् वृषान्मापस्करान् त्रिधिवामवेद्युपरिविता नंब धा हस्तेभ्यो नमश्ति मंत्रेण संपूज्य कं
डाभ्यां ज्यकुंडाभ्यां शकस्थापनादिव न स्यति पर्यंत प्रधानहोमांतं संपादयेत्॥ ततो गुर्वाजया चतुर्णामन्यतमस्य
विक्रस्वकीये कुंडपुष्पान्यादित्येभ्यो रुद्राय जुष्टं निर्वपामाति तत्र देवतायै प्रत्येकं चतुर्निरूप्य पयसि अथ यि
त्यातेन पलाशसमिद्धि॥ श्रौवेण ज्येन च श्याम तिलैश्च पर्जन्यादित्य रुद्रेभ्यः॥ तद्विगं के मंत्रैः प्रत्येकमष्टाविंश
तिजुहुयात्॥ तत्राकृते दिनां अष्टावदेति पर्जन्यमंत्रा॥ एवं यजुर्वेदिनां शनौ वातः पवतां वसामगानां पर्जन्या
तामहिष्यति मज्जिकंदतानया ज्योदधीति॥ त्र्यादित्य रुद्रयोस्तमंत्रास्तत्र छारवीयाः सामान्यप्रयोगे पूर्वमुक्ताः॥
तस्विष्टकृदाद्यनिषेको ते ततो यजमानाः सपुष्पोलांगलानि त्रिप्रदक्षिणकृत्य स्मादेव गणां सर्वं दद्यात्॥
चाधुरंधरांगेतिष्टं तितस्माद्वक्ति॥ शिवास्तु मे॥ यस्माच्च नृमिदानस्य कलौ नाहं तिषोडशं॥ दानान्यन्यानि ते
धर्मणैर्वदता न वेदित्स्का पुष्पाणि हस्तेषु क्षिप्तान् त्वाचवेदि पश्चिमत उपाविश पत्नीकं गुरुहस्तौ

दानमः ॥ ५ ॥ रथाद्येत्यादिप्रधानसंकल्पकीर्तनांतेऽमुकउरवेतु म्यं नृमिसंहितानिधुरंधरवृषशय्यादिसर्वापस्करसहिग्राहपि
 सुवस्मिन्नारदारुमयानि उ नयविधानिहलानिसुवर्णसारदारुमयानि उ नयविधानिहलानिसंप्रद दशंसर्व
 द्वात् दक्षिणांचक्रत्विश्वो न्यादक्षिणांचक्रत्विश्वो न्यादक्षिणां स्वत्ये स्वेकादग्निविधानमिति केचित् पुण्यन
 हवाचनं तपसा देवता विसर्जनविप्रभोजनानि इति पंचलांगलदानप्रयोगः अथ धरादानं मांसे अथातः पं
 संप्रवक्ष्यामि धरा दानमनुत्रमं पापक्षयकरं नृणां समंगल्यविनाशनं कारयेत् पृथिवी हैमां जंबूद्वीपालुकारिणीम
 र्यादापर्वतवता मध्ये मेरुसमन्वितां लोकपालाष्टकोपेतां नववर्षसमन्वितां नदीनदसमेपितामंतेमागरवेष्टितां
 महारत्नसमाकीर्णविभूतशर्कसंयुतां हेमः पलसहस्रेण तद्वेनाथशक्तिं शतत्रयेण वा कुर्याद्विशतेन शतेन
 वा कुर्यात्पंचपलाहूर्ध्वमशक्तेपि विचक्षणां पलसहस्रादिमानं प्रतिमादिसहितया पृथिव्या तुलापुरुषवत्
 कुर्यान्नौकेशावाहनं ततः कृत्विज्जपसंभारनृषणाछादनादिकं वेद्यां कृत्वा जिने कृत्वा तिलानामुपरि न्यसे
 त् तया द्वादशधाम्या निरसांश्च लवणादिकान् तथाष्टौ पूर्णकलशान् समंतात्परिकल्पयेत् वितानकंचकौशेयक

रामः
 ॥ ६ ॥

लानिविधानि च इत्येवं रचयित्वा तामधिवासनपूर्वकं पुण्यं कालमया साधमंत्रानेतानुदाहरेत् मंत्राः प्रयो
 गे श्रेयाः एवमुच्चार्यतां देवां ब्राह्मणेभ्यो निवेदयेत् धरादेवा चतुर्नागपुरवे विनिवेदयेत् शेषं चैवाप्यकृत्वि
 यः प्रणिपत्य विसर्जयेदिति एकहस्तेन कर्तव्या चतुरस्रासु शौभितेति हेमद्विरूपनारायणादिनिश्चतुरस्रो
 क्ता त्रिकोणा दानसौख्ये दामोदरा ये च परिसंउलेत्पन्मे त्रनेन विधिना यस्तु दद्याद्देमधराश्रुनां पुण्यकाले
 तु संप्राप्ते संपदेयाति वैष्णवं विमानेनार्कवर्णेन किंकिणा जातमालिना नारायणपुरंगत्वा कल्पत्रयप्रसौरने
 त् पितृपौत्रांश्च तारयेदेकविंशतिमिति पृथिवी हैमां कुर्यादित्फक्तैः सप्त द्वीपवत्सा करणप्रसंगे जंबूद्वीपालुका
 राणामिति शेषं जंबूद्वीपालुसाहस्रेपिना प्नापर्वतसरोवराद्यनुकारप्रसंगे मर्यादापर्वतवतिमितु कंता
 वतामेरोरेव करणप्रसंगे मध्ये मेरुसमन्वितामित्फक्तं जंबूद्वीपक्षणां विष्णुपुराणे नववर्षतुमैत्रेयवक्ष्या
 कारः स्थिताः क्षारोदधिबहिः जंबूद्वीपसत्तानां द्वीपानां मध्यतः स्थिताः तस्यामेरुमैत्रेयमध्ये कनकनिर्मितः
 चतुराश्रतिसाहस्रे योजयेज्जैनैरस्य चोद्भूयः पविष्टः षोडशाधस्ता द्वात्रिंशन्मूर्ध्नि विसृतः मूले षोडशाहस्रे

दानम्

॥६॥

विस्तारस्तस्य पर्वतः ॥ तथा मेराश्चतुर्दिशं तत्र नवसाहस्रं विस्तृतं ॥ इलाहृतं महा-नागचत्वारश्चात्र पर्वताः विक्रान्ता
रचिता मेरो ये जिनायत विस्तृताः ॥ पूर्वेण मंदरो नाम दक्षिणे गंधमादतः ॥ वै-त्राजः पश्चिमे पार्श्वे सुपार्श्वे चोत्तरे स्मृत
तः ॥ मयादि पर्वतास्तु ब्रह्मांडे ॥ जावरो देवकूटश्च पूर्वस्यां दिशि पर्वतौ ॥ तैदक्षिणे च रायामावा नालनिषधायतौ
कैलासो हिमवाश्चैव दक्षिणे वर्ष पर्वतौ ॥ पूर्वपश्चायता वेतावर्णां तर्क्यं स्थितौ ॥ वियदाः पारिपात्राश्च पश्चिमेव
वर्ष पर्वतौ ॥ तौ दक्षिणे च रायामावा नालनिषधायतौ ॥ इलाहृतस्यो नप पार्श्वे वत्तिनौ नालनिषधौ द्वौ पर्वतौ दैर्घ्येण
लक्षयोजनौ वर्षाण्युक्ता निब्रह्मांडे ॥ उत्तरं यत्पुण्ड्रस्य हिमाद्रिश्चैव दक्षिणे एतद्वै नारतं नाय नारताय त्रसंतति ॥
नारतं त्रयमं वर्षं ततः किंपुरुषं स्मृतं ॥ हरिवर्षं वयं चान्यं मेरोर्दक्षिणतो द्विजः ॥ रम्यं कंचोत्तरे वर्षे तस्य चातुर्हि
रामयो ॥ उत्तराः कुरवश्चैव यथा वै नारतं तथा वै नारतं तथा ॥ मेरो पूर्वेण नडाश्च केतुमालं तु पश्चिमे वर्षे केतुसमाख्या
रैते तयोर्मध्यमिलाहृतं ॥ नवसाहस्रमेतेषां एकैकं द्विजसत्तमाः ॥ अथ प्रयोगः ॥ कर्त्तव्येत्याद्युक्ता सर्वपापमंगल
निवृत्तिपिष्टपुत्राद्येकविंशतिस्त्वपुरुषो द्धारणपूर्वकं किंकिंणजालमालिसौवर्णविमानकरणकनारायणपुरा

रामः

॥६॥

मानानंतरं कल्पत्रयावच्छिन्न नारायणपुरनिवासकामः ॥ श्योधरामहादानमहं प्रतिपादयिष्ये इति प्रधानसंकल्पदि
षोडशारखिरवनांतं प्रकृतिवत् ॥ तदुपरि कृत्वा जिनमात्मा र्यन्त्रोणमितं स्तिलानासाद्य तदुपरि प्रायुक्ता लक्ष-
णां मेरोरुपरि पूर्वादि क्रमेण लोकयालाष्टकोपेतां महारत्नयुतां वसुरुद्रादित्यप्रतिमोपेतां धरां स्थापयेत् ॥ तस्याश्च
परितः प्रायुक्ता ॥ अन्यकुं नाष्टकोपेतानां विधफलवासः प्रचृतीन् स्थापयेत् ॥ धरायै नम इति पूजयेदुपरिवि
तानं बध्नायाच्च ॥ ततः कुंडसमीपस्थ कुंजं स्थापनादि पूर्णां कृत्य निषेकांतं प्रकृतिवत् ॥ एवमभिषिक्तो यजमानः ॥ तोत्रि
ः प्रदक्षिणां कृत्य पुराणदाय ॥ नमस्ते सर्वभूतानां त्वमेव नवनयतः ॥ धात्री च सर्वभूतानां मतः पाहिवसुं धरो वसुधारय
सेयस्मादसुवाती च निर्मलं ॥ वसुंधरा ततो जाता तस्मात्पाहिनयादलं ॥ चमुरवोपिनो गच्छेद्यस्मादेतं तवाचले
अनंतायै नमस्तस्मात्पाहिसंसारकर्दमात् ॥ स्वमेव लक्ष्मीर्गोविंदे शिवे गौरातिसंस्थिता ॥ गायत्री ब्रह्मणः पार्श्वे
ज्योक्ता वैदौ रवौ प्रजा ॥ बुधिर्दहस्यतौ स्यातामेधा मुनिषु संस्थिताः ॥ विश्वं प्राप्य स्थिता यस्मात्तो विश्वं नरास्म
ताः ॥ धृतिः स्थितिः क्षमा क्षोणी ॥ दृष्ट्वा वसु मतीरसाः ॥ एतानि पूर्वनिपाहि देवि संसारसागरादित्यनिमंत्र्य पु

षाणि प्रक्षिप्य तस्योदस्तुवान्वास्तान् न उपवेश्य दद्यात् त्वा सर्वपापेभ्यो दिनारायणपुरनिवासकाम
 इत्यंतं प्रतिज्ञावत् उच्चार्य सं कृत्वा जिनमस्तु तिलोपरिविन्मस्तं पंचपलाधिकव्याशक्ति हेमसपरिकरनि
 मितं जंबूद्वीपानुकारिणं मर्यादापर्वतमभ्येकनववर्षं लोकपालाष्टकनदीनदशतापुतंतप्रसागरवेष्टितं फ
 लधान्यवस्त्रादिप्रतिमाद्युपेतं धरां विस्तु दैवतां युष्मन्महं संप्रददं इति दद्यात् ॥ अर्द्धतुरीयां शंवाचार्याय
 शिष्टं कृत्वा प्रच्छति वक्षिना गइतिकेचित् ॥ नृपकेर्ददाने यामादिदक्षिणा ॥ अन्यकर्तृके नृपयाशक्ति सुव
 रं स्वल्पेति कामिविधानमिति केचित् ॥ ब्राह्मणचाचनदेवता पूजनविमर्जनविप्रभोजनानि प्रकृतिवत् ॥ इति
 धरादानप्रयोगः ॥ अथ विश्वचक्रदानं ॥ मास्ये ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि महादानमुत्तमं ॥ विश्वचक्रमिति ॥
 रव्यातंसर्वपापप्रणाशनं ॥ तपनीयस्य शुद्धस्य बुद्धिवादिषु कारयेत् ॥ श्रेष्ठपलसहस्रेण तदर्थे न तु म
 ध्यमं ॥ तस्यार्थेन कनिष्ठस्यादि श्वचक्रमुदाहृतं ॥ अन्यदिशपलाहर्धं अशक्तोऽपि निवेदयेत् ॥ वक्ष्यमा
 णविष्वादिप्रतिमासहितस्य विश्वचक्रमेदं मानं ॥ षोडशारंततश्चक्रं नमते स्वष्टकान्तं ॥ त्तरानानि स्पष्टम्

रामः

॥ ६५० ॥

जानेमिः स्पष्टायाः बालकाः ॥ अमंतीनां वज्रयाकर्णं नेमीनां चक्रवयवानां अष्टकेनाष्टतं वेष्टितमित्यर्थ
 ॥ नानिपमे स्थितं विष्णुयोगारूढं चतुर्जं ॥ नानिपमेना निरुपाष्टदलपद्मकर्णिकायामित्यर्थः ॥ अष्टसु
 दलेषु आवरणरूपदेवताष्टकस्य संनिवेशात् शंखचक्रे स्पृष्टुं देवष्टकसमायुतं ॥ योगारूढं हृत्पदे
 शावस्थितं संपुटाकारहस्तद्वयं ॥ अष्टौ देवोऽपि पंचरात्रे ॥ विमलौ तर्षिणौ ज्ञानाक्रियायोगातयैव च ॥ प्र
 कीसत्याताः दक्षिणोदरा ॥ आयुधं चक्रमिति दामोदरः ॥ द्वितीयावरणे तद्वत् पूर्वतोजलशायितं ॥ अत्रिच्यु
 वसिष्ठश्च ब्रह्माक्षयपरावच ॥ मत्स्यकर्मच वाराहनरसिंहौ ॥ यवामन ॥ रामो रामश्च ब्रह्माश्च बुधः ॥ कर्क
 चते क्रमात् ॥ तृतीयावरणे गौरीमातृमिर्वसुभिर्युता ॥ चतुर्थे द्वादशादित्यावेदाश्चत्वारणवच ॥ पंचमे पंच
 भूतानि रुद्राश्चैकादशैव तु ॥ लोकपालाष्टके षष्ठे हिमातंगास्तयैव च ॥ सप्तमे त्वाणि पूर्वाणि मंगलानि च
 रयेत् ॥ अंतरांतरतो देवान् विन्मसे दष्टमे पुनः ॥ तुलासुरपवष्टे षंसंतात् परिकल्पयेत् ॥ कृत्वा जिनतिला
 दीनि धान्यवासफलानि च ॥ होमाधिवासनांते तु गृहीतकुसुमं जलि ॥ होमइत्यादि चक्राधिष्ठितविष्वा

दानम.

॥ १०८ ॥

दिदेवतहोमविधानार्थसचहोमः तन्नमंत्रैनाममंत्रैर्वा प्राकृतग्रहामोक्षरं कार्यं ॥ आगंतुनामंतेनिवेशइति-
न्यायात् ॥ इतिकेचित् ॥ तन्न ॥ एतस्य प्राकृतहोमानुवादकतया विधायकत्वान्नावात् ॥ इममुच्चारयेन्मंत्रं त्रिः
कृत्वा पृथग्दक्षिणं मंत्रं प्रयोग - यः ॥ इत्यामन्त्रतु यो ह द्यादिश्चक्रविमर्शः ॥ विमुक्तः सर्वपापेभ्यो विमुक्तो
के महायुते ॥ वैकुण्ठलोकमासाद्य चतुर्बाहुसनातन ॥ सेवते स्मरं संसद्यैस्तिष्ठत्कल्पव्रतत्रयं ॥ पुरा मेधा
स्वयं कृत्वा विश्वचक्रं दिनेदिने ॥ तस्यायुर्वर्द्धते नित्यं लक्ष्मीश्च विपुला भवेत् ॥ इति सकलसुराधियाधिवा
संवितरतियुक्तपुनीयवो उशारः ॥ हरिश्च नवनमुपागतः स सिद्धेश्विरमधिगम्य नमस्यते शिरो निरिति ॥ जलशायी
ब्रह्मांडे उक्तः ॥ कषिरूपं पंचरात्रं ॥ जटिलाः शमश्रुलाः शोताः कृशाधमनिसंतताः ॥ कुंडिकाक्षधराः कार्याकृषि
यो द्विजुजाः सदाधमनिः शिराः कुंडिकाः शो कं मंडल ॥ त्रयोदशमालाः ॥ मर्यादयः पंचरात्रे वा मे शं रं गदाद
हो द्विजुजो मर्यादप धृक् ॥ नरांश्चिर्मर्यादुपो वामर्यादुपी जना र्दन ॥ त्रयोदश मर्यादुपंचेति विकल्पः ॥
दामोदरस्तु युक्तायुधकरस्वरणा दियुत पुरुषाकारेण मर्यादः केवलमस्याकारस्य विकल्पमाहात्म्यं लुक्

रामः

॥ ६५१ ॥

छयाकारामर्यादुपोक्त रूपवान् ॥ मधुपिंगलवर्णचचतुर्बाहुयुधैर्द्वितं नरां गं सुकरास्यं च मना कपानं तु
नाषणं ॥ श्रीवाम कूर्परस्तातु धरान्तौ पदानुगौ ॥ एतदुपधरं देवं वराहं बुद्धिमुक्तिदं कूर्परं दंष्ट्राय मिति दामोदरः
ज्वललैरक्षिसमाकारं सिंहवक्त्रं ॥ कं नरां गं कं दंष्ट्राकरालवदनं लज्जि कं मुनीषणं ॥ वृत्तास्य जटिलकुक्षसपी
धं पानवक्षसं ॥ अनेयतीक्ष्णनखरमात्मसंहरादानवं ॥ तद्वक्षोद्वारयंतं च करान्यां नखरैर्नृशं ॥ गदाचक्रध
रं दाम्यां नरसिंहं जगत्पुं ॥ कुंडी छत्रधरो द्विदो वामनः परिकीर्तितः ॥ क्षत्रांतकरणं घोरमुद्रहन् परशुं करेणाम
दम्यश्च कर्तव्यो रामो रोषारुणेक्षण ॥ युवाप्रमन्नवदनं सिंहस्कंधो महाबलः ॥ त्रिजालु बाहुः कर्तव्यो रामो बाण
धनुर्धरो ॥ मधुपात्रं च सारं च वामदक्षिणयोः क्रमात् ॥ गदामुसलवज्रं च हजारा मः प्रकीर्तितं ॥ मुसलरूपं वज्र
मित्यर्थः ॥ दक्षिणो धर्मा धः ॥ करयोर्मधुपात्रसारेणामयोर्गदामुसले इति चतुर्बाहुरामाः ॥ शंखचक्रधराख्यामो
द्विजुजः कलसंज्ञकः ॥ काषायचवत्संवातास्कंधसंमक्तचावरा मया मनसो द्विजुजो ध्यायी बुधः ॥ प्रकी
र्तितः ॥ खड्गोद्यतकरः कुक्षोद्वारुहो महाबलः ॥ खड्गोद्यतकरः कुक्षोद्वारुहो महाबलः ॥ खड्गोद्यतकरः कुक्षो

दानम
॥ ए० ॥

हमरुहोमहाबलः खड्गो घतकरः कुक्षो हयारुहो महाबलः खड्गो घतकरः कुक्षो हयारुहो महाबलः स्नेहो छेद
करः कल्कादिभुजपरिकान्तिरिति त्रयविश्वचक्रप्रयोगः ॥ अधिवासनदिने यजमान उपविश्याद्येत्यादिकीर्त
नांते सकल पापक्षयानंतरं विष्णुलोकमहायमानत्वं विशिष्टं वैकुंठं वज्रोकासादनपूर्वकं चतुर्बाहुत्वसनात् नत्वा
सरासंधसेममानता विशिष्टकल्पत्रयावधिकतदधिकरणकस्थितिकामोहं श्वेदविश्वचक्रमहादानं प्रतिपादयि
ष्यति हतसंकल्पः प्रकृतिवज्रो विंदादिपूजादिमंडपपूजादिगुर्वादियोगां सर्वं कुर्यात् ॥ ततो गुरुर्वेद्यापोऽश्वचक्र
न्यस्तं हस्तजिने स्थापितं द्रोणमिति लोपरिविश्वचक्रं संस्थाप्य तस्याष्टदले कक्षिकायां विष्णुं पूर्वादिले सुविम
ला उत्कर्षणं ज्ञानक्रियोगा प्रकाशस्यार्द्रशाना इत्येष्टो द्विताया वरणे षोडशकोष्टेषु जलशाय्यत्रिभुगुवसिष्ट
वस्त्रकश्यपमस्माद्यवतारदशकमिति प्रतिमा षोडशकं तृतीया वरणे ॥ गौरी वस्त्राणारौ डी कौमारवैष्णवा वारां
हा द्राणा कौशिकीत्येष्टो ॥ ध्रुवा धरसोमश्चाप्यनिलप्रत्यूषप्रजासारमान्यौ वस्त्रं चतुर्था वरणे धार्यममित्र
वरुणां शनगिर्देविवस्त्रतूषपञ्जन्यत्वष्ट्रविष्णवारव्या द्वादशादित्या वेदचतुष्टयं पंचमे पंचभूतानि षष्ठिविवरु

रामः
॥ ६५२ ॥

एव क्रिवायुविनायकात्मकानिवारनप्रशंभुगिरिशानैकपादहिर्बुध्मपिनाकिभुवनाधाम्बरकपालिविश्वशं
वंपति स्थाणुचगारव्यारका दशरुद्राश्च षष्ठे यथाक्रमं यो लोकपालाष्टकं रेरावतपुंडरीकवामनकुमुदंज
नपुष्पदंतसार्वभौमसुप्रताक इति दिगाजाष्टकं च ॥ सप्तमे खड्गचक्रशक्तिपाशध्वजगदाशूलशंखकौस्तुभ
वामरछत्रपूरुषकुंभदीपवृषभरूपाणि स्वर्णखंडानि ॥ अष्टमे विष्णुदेवष्टकजलशाय्यत्रिभुगुवसिष्टवस्त्र
कश्यपमस्त्रप्रतिमा षोडशकं स्थापयेत् ॥ चक्रस्य समंतात् धामरसद्वयपूरुषकुंभाष्टकवस्त्रमात्येक्षुफलर
त्नादनिविष्टानकंच वध्नीयात् ॥ ततो विश्वचक्राय नम इति पूजयेत् ॥ ततः कुंडलसमीपे कलशस्थापनादि पूजां
त्यंतं प्रकृतिवत् ॥ प्राकृतग्रहादिहोमोत्तरं चक्राधिष्ठितं विष्णुदिव्यात् तत्र नमंत्रैर्नमि मंत्रैर्वा अष्टाविंशत्यादिसंस्म
या होमकार्य इति केचित् ॥ ततो निषिक्तो यजमानो विश्वचक्रं त्रिप्रदक्षिणां कृत्य नमो विश्वमया येति विश्वच
क्रोत्सने नमः ॥ परमानंदरूपात्वं पाहिनपापकर्ममात्रं तेजोमयपिदं यस्मात्सदा यत्र पतियोगिना रुदिजत्वं गुणाती
तं विश्वचक्रं नमाम्यहं वासुदेवे स्तुतं चक्रे चक्रमध्ये तु माधवश्च न्योनाधाररूपेण प्रणमामि स्मिताविह विश्व

चक्रमिदं यस्मात्सर्वपापहरं परं ॥ आयुधं वाधिवासश्च न वाहुधारमामत इति मंत्रैरासंन्यपुष्पाणि प्रक्षिप्य नमस्कृत्य
वेदिपश्चिमं तत्र पवित्रं पूर्वोक्तं सकलेत्यादि महासंकल्पमुक्त्वा इदं विश्वचक्रं विस्वादिदेवताधिष्ठितं विष्णुदेवसं
युक्तं नमः संप्रदद इति दद्यात् ॥ दानप्रतिष्ठार्थं सुवर्णं देहिणा विनागः प्राकृतः स्वल्पे त्वेकाभि विधानमिति केचित्
पुण्याहवाचनदेवता विसर्जनं ब्राह्मणभोजनानि कुर्यात् ॥ इति विश्वचक्रं ॥ अथ कल्पलतादानं ॥ मास्ये अथातः संप्र
प्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमं ॥ महाकल्पलताममहापातकनाशनं ॥ पुण्यातिथि मया साद्य कृत्वा ब्राह्मणवाच
ने ॥ कृत्वा उपसंनारक्षणाद्यादनादिकं ॥ तुलापुरुषवत्कुर्यात् लोके शाबाहनादिकं वापीकरमया ॥ कुर्याद्दिश
कल्पलताः शुभाचामाकरहेम ॥ नाना पुष्पफलोपेतानां शुक्लविभूषिता ॥ पुष्पफलांशुकानि स्वरूपत इतिके
चित् ॥ हेमानीत्यपरे ॥ हेमलतानां स्वरूपातः पुष्पफलानां योगानां संप्रवृत्तानि हेमानि अंशुकानि तु कर्पासा
दाने वैमोपादाने तस्य देलक्षणपत्रे रितुयुक्तं प्रतीम ॥ अत्र फलामाद्या काराणीति रूपनारायणका
म्यमानपुत्रपुत्रादिरूपाणां तिदामोदररत्नाकरादयः ॥ विद्याधरमुपराणां मिथुनैरुपशोभिता ॥ दारानादि

रामः

॥ ६५३ ॥

स्तुतिमिदं ॥ फलानि विविदंगमैः ॥ सिद्धाः पक्षिमुखः किन्नराः ॥ विहंगमो पक्षिणो चेति तमोदर ॥ लोकपालानुसा
रिणः कर्तव्यास्तादेवता ॥ ब्राह्मणमनंतशक्तिचलवरास्योपरि न्यसेत् ॥ अधस्तात्तयोर्मध्ये यमत्रं स्वधरे उभे
इमासनस्तातु गुडे पूर्वतः कुलिशाधुधा ॥ रजन्यजस्तिता ब्राह्मणसुवपाणि रथानले ॥ याम्येच महिषास्तु दागादि
नातं हुलोपरि ॥ हृते च नैकतास्त्यासवद्वा दक्षिणपरे ॥ वासुदेवाग्नौ दक्षिणे वृषाणाग याशिनी ॥ पताकिनी च वा
यवे मृगस्ताशर्करोपरि ॥ सौम्याति लेषु संस्थाप्य शंखिनी विधिसंस्थिता ॥ माहेश्वरी वृषास्तु दानवनाते त्रिशुलि
नी ॥ मौलिभ्यो वरदास्तद्वत्कर्तव्या बालकान्विता ॥ मध्ये देलते अष्टदिश्वष्टैः ॥ मध्ययोरधो ब्राह्मणतश्चक्रयः ॥ अ
न्यासामधो लोकपालश्चक्रयः ॥ इन्ध्रेरावतः ॥ रजन्यजो हरिश्च ॥ छागः ॥ निधिः कलशकारः ॥ बालकान्विता ॥ क्रो
उत्तबाला ॥ शक्रपापंचपलादूर्ध्वं ॥ अमहस्ता प्रकल्पयेत् स प्रतिमादीनामेतन्मानं ॥ सर्वासां मुपरिष्ठाप्य पंचवर्णं वि
तानकं धेनवोदशकुंभं च ॥ अथ वस्त्रं युग्मानि चैव ॥ मध्यमे देतु गुरवे कृत्वा न्यातव्यं च ॥ ततो मंगलशस्त्रे
न स्नातः शुक्लावरो बुधानि ॥ प्रदक्षिणमावृत्त्य मंत्रमेतमुदीरयेत् ॥ मंत्रः प्रयोगे ज्ञेयः ॥ इति सकलदिगंगना

दानम्

॥१०१॥

प्रदानं नवनयसूदनकारियः करोति ॥ अन्निमतफलदेसनागलोकेवसतिपितामहवसराणि त्रिंशत् पिष्टशतम् ॥
यतारयेद्वाशिनवद्वितीयाविनाशश्च देहसुरयुतवनितासहस्रसंख्यैः परिवृतमंबुजसंसदानिवंध ॥ अथ
प्रयोगः ॥ अद्येत्यादिसकलपापक्षयविशुद्धदेहत्वपूर्वकदेवगणसहस्रपारवृतब्रह्मानिवंधपिष्टशतम्
वाशिसंतारणानंतरब्रह्मत्रिंशद्दशरावधिका मितत्फलदनागलोकनिवासकर्मः ॥ अथ कल्पलतामहा
दानं प्रतिप्रतिपादयिष्ये इति सकल्पप्रकृतिवजोविंदादिपूजामंडपपूजागुर्वादिविनियोगांतं कुर्यात् ॥ त
तो वेदिलिखितचक्रमस्तलवराकूटोपरि एकां लतां स्थापयित्वा तन्मूलेर्बलान्यसेत् ॥ तत्रैवापरालतां स्था
पयित्वा तन्मूलदेशे अनंताशक्तिपूर्वादि क्रमात् गुडहारा प्रच्छादयंतुल ॥ घृतद्वारशर्करातिलनवनीतसा
ष्टलतामूलेषुरेव्यादिशक्तीः संस्थाप्य परितो दशपूरुषां नात्र दशधेनुर्दशवस्त्रयुगानि फलमास्पधा
न्यादानि च विन्यस्य लतामहिताशक्तीः प्रतिष्ठापूर्वकं पूजयित्वा तत्कुंडसमीपस्थकलशस्थापनादिपूजा
कृत्य निषेकांतं प्रकृतिवत् ॥ एवमनिषिक्तो यजमानः कल्पलतास्त्रिप्रदक्षिणमावृत्य नमोनमः पापविना

रामः

॥६५॥

शिनो ब्रह्मांडलोके श्वरमालिनीन्य ॥ आशंसिताधिकफलप्रदाभ्योदिभ्यस्तथा कल्पलतावध्न्य इमं मे
त्रमुच्चार्य पुष्पाणि प्रक्षिप्य नमस्कृत्य वेदिपश्चिमत ॥ उपविश्य पूर्वोक्तमहासंकल्पं यथा संजवे विशेष
णविशिष्टमुच्चार्य दद्यात् ॥ तत्र मध्यलताद्वयं गुरवेशवष्टन्य कृत्विमः प्रत्येकः पक्षो परपक्षद्वये तु लावण्य
वस्था ॥ ततो दानप्रतिष्ठार्थं सुवर्णप्रत्येकं दक्षिणं दद्यात् ॥ स्वल्पद्रव्यत्वपक्षे एकात्रिविधानमिति केचित् ॥ १
एपाहवाचनदेवता पूजन विसर्जनमंडपादिप्रतिपादनब्राह्मणभोजनहानि ॥ इति कल्पलतादानं ॥ अथ स
प्तसागरदानं ॥ मास्ये ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमं ॥ सप्तसागरकं नाम सर्वपातकनाशकं ॥ कारयेत्
सक्तुडानिकोचनानि विचक्षणः ॥ प्रादेशमान्नाणितयारत्रिमात्राणि बापुन ॥ कुर्यात्सप्तफलाहूर्ध्वमासहस्रा
च्चक्राकृतः संस्थाप्यानि च सर्वाणि कृत्वा जिनतिलोपरि ॥ प्रथमं पूरयेत्कुंडं लवणेन विचक्षणः ॥ द्वितीयं पयसा तद्व
त्तत्तायं सर्पिषा ततः ॥ चतुर्थं तु गुडैर्बद्धा पंचमं मेव च ॥ षष्ठं शर्करया तद्वत्सप्तमं तार्यवारिणा ॥ स्थापयेत्तत्र व
राहं तर्ब्राह्मणे कोचनं शुभं ॥ केशवं क्षीरमध्ये च घृतमध्ये महेश्वरं ॥ नास्करं गुडमध्ये च दधिमध्ये सुराधि

पं॥ शर्करायान्पसेलक्ष्मीं जलमध्ये च पार्वती सर्वस्य सर्वरत्नानि धान्यानि च समंततः॥ तुला पुरुषवच्छेषमत्रापि
परिकल्पयेत्॥ ततो वाहरा होमांते स्नापितो वेदपुंगवैः॥ त्रिः प्रदक्षिणमावृत्य मंत्रानेता नुदीरयेत्॥ मंत्राः प्रयो
गे ज्ञेयाः॥ इति ददाति माघतसंयुतान् शुचिरविस्मयदानि हसागरात्पद्मलकोचनवर्णमयानसौ पद
मुपौति हरेरमराचितः॥ सकलपापविधौ तविराजितः॥ पितृपितामहपुत्रकमलकं॥ पुत्रशतयंत्रे मिति वाचा
मिश्रः पयावः॥ पुत्रकलत्रकमिति दामोदररत्नाकरादयः॥ नरकलोकसमाकुलमप्ययं ऋटिति सोपितये छिवमं
दिरमित्यादि॥ प्रादेशमात्राणां तितिर्यग्ध्वं॥ रत्नरंगुष्टपर्वाणि संख्यया चैकविंशतिः॥ दशत्वंगुष्टपर्वाणि प्रादे
शपरिकीर्तिताः॥ सार्द्धदशंगुलः प्रादेश इति कल्पतरुः॥ ब्रह्मादिप्रतिमा ब्रह्मांडदानौ दौर्दृशिताः॥ अथ प्रयोग
ः॥ यजमानोद्येत्यादिसकलपक्षयसंज्ञाधितनरकनिवासपितृपितामहपुत्रकलत्रशिवमंदिरनयनपूर्वका
मरा मृतत्वविशिष्टस्वायहरिपदप्राप्तिकामः॥ अथः सप्तसागरमहादानमहं प्रतिपादयिष्ये इति संकल्प्य गोविंदादिपू
जागुर्वाहिविनियोगप्रकृतिवत्॥ ततश्चक्रासादितं कृत्वा जिनस्यस्तिलजोराक्रमेण लवणं मीणदुग्धतण्डुलदधि

रामः

॥६५५॥

शर्करातार्यवाशिनिः॥ पूरयित्वा तेषु स्तकेशवमहेश्वरनास्करसुराधिपलक्ष्मीपार्वतीप्रतिमां स्थापयेत्॥ परि
तोषादशधान्यानि विता॥ नक्तं चोपरि स ब्रह्मादीन् सागरात् पूजयेत्॥ चतुर्भुजं कुंडे समापठ्य कलशं स्थाप्य
नादिवनस्पतिहोमांते प्रतिकुंडमष्टविंशतिमष्टोत्तरशताष्टोत्तरसहस्रान्यतमसंख्यया स्वस्वशरीरवीर्य
रुणैर्मंत्रैस्तिलान्कृत्वा स्विष्टकृदादिपूजां दुत्य निवेकांतं प्राकृतं कुर्यात्॥ एवमभिषिक्तो यजमानः सागरान् त्रि
ः प्रदक्षिणामृत्यनमो वा सर्वसिं धनामाधारेभ्यः सनातना जंतूनां प्राणदेभ्यश्च समुद्रेभ्यो नमो नमः॥ क्षीरो
दकाज्यदधिमाधुरलावणेक्षुसारामृतेन नुवनत्रयजावसंघात्॥ आनंदयंति वसुनिश्चयतो भवंतस्तस्मिन्
माघयविधा तमंतं विधध्यायस्मात्समस्तं नवनेषु नवंत एव तार्थमिरासुखदमणिप्रदानं॥ पायक्षयामृतवि
लेपनभूषणाय लोकस्पृष्टाति तदस्तु ममापिलक्ष्मीरित्यनुमंत्र्य पुष्पाणि प्रक्षिप्य नमस्कृत्य वेदिपश्चिमत
उपविश्य देशकालकार्तनांते सकलकलुषक्षयेत्यादिसंकल्प्य मुक्तासप्तसागरान् ब्रह्मादिप्रतिमासहितान्
सोपस्कंरान् विष्णुदेवतान् तुलापुरुषोक्तमश्वपुराणयज्ञागव्यवस्तुयायुष्यमहंसंप्रदेदेन मेति सुवत्स

दानमः

॥१०३॥

दद्यात् स्वल्पेदेकाग्रिरितिकेचित् ततः पुण्याहवाचनग्रहादिपूजाविमर्जनब्राह्मणभोजनान्तिकुर्यादितिसप्तसाग
रादानविधिः अथरत्नधेनुदानं मास्म्ये अथातः संप्रवक्ष्यामिमहादानमनुत्तमं रत्नधेनुरितिरव्यातं गोलोकफ
लेन्दुनृणां पुण्यातिमयासाद्यतुलापुरुषदानवत् लोकेनावाहनं तद्वततो धेनुप्रकल्पयेत् नृमौकुलाजिनं
त्वालवण्डोणसंयुतं धेनुरत्नमयी कृत्वा संकल्पविधिपूर्वकं स्थापयेत् पद्मरागाणां मेकाकीतिमुखे बुधा पुष्प
रागशानं तद्वत् घोणायां परिकल्पयेत् घोणानासिका ललाटे हेम तिलकं मुक्ताफलशतदृशो नृयुगे विदुमश
तं शुक्लीकर्णद्वयोः स्थिते कौचनानिचमृंगाणि शिरोवज्रशतात्मकं ग्रीवायां नेत्रपटकं गोमेदकशतात्मकं इन्द्र
नीलशतं छत्रे वैद्यशतपार्श्वके स्फटिकेरुदरं तद्वत्सौ गंधिकशताक्षिं सौ गंधिकं पद्मरागः सौ गंधिकं तु
कङ्कारे पद्मरागेऽत्र करण इति वैजयंतिकोशान् रत्नराहेममयाः कार्याः पुच्छं मुक्तावलीमयं सूर्यकांतं तु कांतो
चन्द्राणो कर्पूरचंदनं कुंकुमानिचरोमणिरोप्याना निचकारयेत् गारुत्मतश्च तंतद्वदयाने परिकल्पयेत् अथा
न्यानि स्थापयेत् सर्वसंधिषु कुर्याच्छर्करया जिह्वां गोमयं च गुडात्मकं गोमूत्रमाज्येन त्वयोदधिदुग्धं स्वस्त

रामः

॥६५६॥

मतः पुच्छाये चामरं दद्यात् समीपे तासदोहनं कुंडलानि च हैमानि नृषणा निच शक्तिः कारयेद् देवमेवं तु चतु
र्यं शिरोवज्रकं तथा सर्वाणि धन्यानि पादाश्चेक्षुमयाः स्मृता नानाफलानि सर्वाणि पंचवर्णां वितानकं ए
वं विरचिते कृत्वा तद्वत्सौ माघिवासनं कृत्विष्योदक्षिणां दद्याद् धेनुमामंत्रयेद् बुधः गुडधेनुवदामंत्रयेद् इन्द्रोदा
हरे ततः मन्त्रप्रयोगे ज्ञेयः अमंत्रयेच्छमधितः परित्यज्य तत्पादद्यात् द्विजाय गुरवे जल्प्य पूरणं कांतो यः
पुण्यमाप्यादिनमन्त्रकृतो पवासपापैर्विमुक्ततनुरेति पदं मुरारो इति सकलविधिजोरत्नधेनुप्रदानं वित
रतिसविमानं प्राप्यते दीप्यमानं सकलकलुषमुक्तौ बंधुभिः पुत्रपौत्रैः सह मदनसरूपं स्थानमज्येति शंभोरि
ति त्र्यम्बकयोगः तत्र यमानेन अद्येत्यादिसकलकलुषद्वयमदनस्वरूपत्वं पूर्वकं बंधुवर्गपुत्रपौत्रादिसहितं
विमानारोहणपूर्वकं गोलोकप्राप्तिकामस्तद्वत्तु पदप्राप्तिकामस्तद्वत्तु रिपदप्राप्तिकामे वा श्वेत् रत्नधेनुमहादा
नमहं प्रतिपादयिष्ये इति संकल्प्य प्रकृतिवज्रो विंद पूजादिमंडपपूजागुर्वादि विनिर्माणं कृत्वा गुरुषोऽशो
रेकस्मान्निनं प्रसार्य तदुपरि लवणडोणपरिमितं प्रसार्य तदुपरि रेरे वामयां प्राङ्मुखी गामुदकांशं शालिष्य

दानम्

॥१०४॥

रत्नेरंगानिकुर्यात्तत्र एकाशतिपत्तरागैर्मुखं पुष्परागशतेन नासायां ललाटे हेम तिलकं पंचाशन्मुक्ताफ
लैः प्रत्येकं द्वौ विदुमशेन विनय्य न्यस्युगं शुक्तिन्यां करौ कांचनेभ्यो हारकशतेन शिरांगे मेदंशतान्विते
नेत्रनामकेन पुटेन शीवां वैदूर्यशतेन पाश्वे स्फटिकशतेनोदरे पद्मरागशतेन कटिं शक्तितोहेन खुरान्
सूर्यकांत कर्पूरान्यां दक्षिण घ्राणपुटे चंद्रकांतचंदनाभ्यां वाम घ्राणपुटे चंद्रकांतचंदनाभ्यां वाम घ्राणपुटे
कुंकुमेन रोमाणि रूप्येणानि गारुत्मशतेनापनं रत्नांतरैः सर्वसंधानं शर्करयाजिह्वां गुडोगोमये आज्यं
मूत्रे वासरं पुच्छाये स्वरूपतो दधिदुग्धं मन्त्रिधौताम्रदोहनं सौवर्णकुंडलयेवेकादीनि स्थाप्यानि एवं धेनुसा
धनद्रव्यचतुर्थेन चंद्रशेन धेनोरुत्तरत प्राङ्मुखमुदकावसंचरचयेत् दधिदुग्धदोहनानि च वस्त्रेन संनवं
ति समंतादष्टादशान्यो धोनि फलपुष्पवस्त्राणादीनि वासाधरत्नधेनवे सवसायेन म इति पूजयित्वा वितानं बध्नी
यात् ततः कुंडसमीपस्थ कलशस्थापनं प्रकृतिवत् एव मन्त्रिषिको यजमानो रत्न धेनुं त्रिप्रदक्षिणामावृत्यो
पतिष्ठेत्तमंत्रास्तु या लक्ष्मीः सर्वभूतानां याचदेवे धवस्तिता धेनुरुपेण सा देवी मम शान्तिं प्रयच्छतु देहस्व

रामः

॥६५॥

याचरुद्राणीशं करस्पृश्या प्रिया धेनुरुपेण सा देवी मम पापं व्यपो हतु विष्णोर्वशसियाद्यस्मीत्वा हायाच
विनावसे चंद्रार्कशक्रशक्तिर्या धेनुरुपावसाश्रिये चतुर्मुखस्य या लक्ष्मीर्या लक्ष्मीर्धनं दस्पृश्या लक्ष्मी
र्लोकापालानां सा धेनुर्वरदास्तु मे स्वधाय पिबुर्मुखांस्वहा यज्ञं जुजां च या सर्वपापहरा धेनुस्तस्माच्छान्तिं प्रय
च्छ मे त्वं सर्वदेवगण धामयता पवंति रुद्रैश्चंद्रकमलासनवासुदेवा तस्मात्समस्तभुवनत्रयदेवयुक्ते मां
पाहि देवि नवसागरपीड्यमानमिति ततः पुष्पाणि प्रक्षिप्य नमस्कृत्य वेदिपश्चिमत उपविशेत्प्रादिसहासं क
ल्पमुक्ताङ्गमं रत्नधेनुं पद्मरागसुरां पुष्परागघोरां सुवर्णतिलकालंकृतां मुक्ताफलादिरचितवयनाद्य
वयवोयेतां धेनुसाधनं पद्मरागादिद्रव्यचतुर्थ्यं शेरचितवस्त्रसंहितां परितः स्थापित धान्यपुष्पफलादिभ्यो
तां विष्णुदेवतां गुरवे इह सं प्रददति ए कस्मा ए वदद्यादिति नृपालरत्नाकारादयः हेमाद्यादयस्तु एकाग्रि
विधान ए कस्मै अनेकाग्रिपदे उलापुरुषद्विनाग इत्याहुः सुवर्णदक्षिणं दद्यात् ततः स्वस्तिवाचनादियह पू
जन विसर्जनं ब्राह्मणो ज नादि पूर्ववत् इति रत्न धेनुदानप्रयोगः मान्ये अथातः संप्रदया मिमहा दानम्

दानम्.

॥१०५॥

नुत्तमं महाभूतघटं नाम महापातकनाशनं पुराणं दिनमथासाद्य कृत्वा ब्राह्मणवाचनं कृत्विमं उपसंनारक्ष
षणाछादनादिकं तुलापुरुषवत्कुर्यान्नेकेशावाहनं तथा कारयेत्काचनं कुंभं महारत्नचितं बुधः महा
रत्नानि ब्रह्मेकानि प्रादेशादंगुलशतं यावत्कुर्यात्प्रमातः क्षीराज्यपरितं दत्तकस्य वृक्षसमन्वितं पश्चा
सनगतांस्तत्र ब्रह्मविष्णुमहेश्वरात् लोकपालाश्च नमस्कृत्य शस्त्रवाहनसमन्वितान् वाराहेण धृतं तं
इत्तं कृत्वा षष्ठीसंपंकजं वरुणं चासनगतं काचनं मकरोपरि कृताशनं मेषगतं वायुं कृतमृगासनं
रुक्मिण्यस्तस्य त्रैलोक्यं द्युवैदसंपंकजं सामवेदस्य वीणास्य देतुं दक्षिणतो न्यस्येत् अथर्ववेदस्य पु
च्छं तु कूर्वो दक्षिणे करे पुराणं कवे होवरदः साक्षस्तत्र कर्मसु अत्र कल्पवृक्षप्रतिमा प्रादेशादि प
रिमाणरहितघटसंपादकसुवर्णमानामार्थिकं परितः सर्वधान्यानि चामरासतदर्यणं पादुकोपानहच्छत्र
भूषणाछादनादिकं स्थापयेज्जलकुंभांश्चापंच वरुणं वितानकं जज्जकुंभाषोडशः स्नात्वा धिवासनांते मं
त्रमेतदुरादीरयेत् मंत्रः प्रयोगेक्ष्यः इत्थं चार्यमहाभूतघटं बोधिविवेदयेत् सर्वपापविनिर्मुक्ताः सयः

रामः

॥६५॥

ति परमं विमानेनार्कवर्णेन पिष्टं धुससन्वितः स्तूयमानो वरस्त्रिभिः पदं प्राप्नोति वैश्वं षोडशै
तानि यः कुर्यान्महादाननिमानवः न तस्य पुनरावृत्तिरिह लोके जिजायत इति अथ प्रयोगः अथेत्या
दिस कलपापक्षयपूर्वकं पित्रादिस कलवं ध्वजं सहिता मरस्त्रीसंयमानां कर्णविमानकरणक
विष्णुपदप्राप्तिकामः श्लोचहान्तघटमहादानमहं प्रतिपादयिष्ये इति संकल्प्य प्रतिव्रजो विंशतिपूजां
सुं उपपूजागुर्वादि विनियोगां तं कुर्यात् पुरुषोऽशरे वज्रमौक्तिकं माणिक्यनासमकरकतारव्यमहा
रत्नान्वितं तुलाभ्यांगव्यदुग्धघृताभ्यां पूरणं मध्यस्थापितकल्पवृक्षं घटोकारं महाभूतघटं स्थापयेत्
घटमध्ये ब्रह्मादिप्रतिमाः स्थापयित्वा चतुर्दिक्षु अष्टादशधा न्यानि छत्रचामरभूषणशय्यादीनि षोडशज
लकुंभांश्च सन्निधापयेत् ततो महाभूतघटाय नमः इति संपूज्य वितानं बध्नीयात् ततः कुंडसमीप
स्थलं न स्थापनादिपूजां कृत्य निषेकां तं प्रकृतिवत् एवमभिषिक्तो यजमानः महाभूतघटं त्रिपदक्षिण
मावृत्त्यनमोवः सर्वदेवानामाधारेभ्यश्चराचरं महाभूतादिदेवेभ्यः शान्तिस्तुतिं च ममायस्मान्न किं

दानम.

॥ १०६ ॥

चिदप्यस्ति महाभूतं विना कृतं ब्रह्मांडे सर्वभूतेषु तस्मात्प्राप्तुमेतदेति उपस्थाद्युष्माणि प्राक्षिप्य नमस्कृत्य
वेदिपश्चिमत उपविश्याद्येत्पादिसहासं कल्प्यं उच्चार्य इमं महाभूतघटं महारत्नविरमंतं स्थितं सौव
र्ण्यकल्पवृक्षादिपुराणैर्वेदांत प्रतिमा सहितं परितः स्थापित्वा दशधन्यस्तत्र चामरासनशय्यापुष्पांति
नादिसहितं विस्तृतैव तं तुलापुरुषोक्तनागवस्तुयातुर्वित्त्वियो युष्मन्महंसंप्रददेनममेतितद्वैस्तेषु
दत्त्वासवर्णदक्षिणां दद्यात् स्वल्पेनैकाग्रिविधानं देयं विनागसुलापुरुषवक्त्रे धाततः पुण्यादवाचनग्रहा
दि पूजनविसर्जनमंडपादिप्रतिपादब्राह्मणभोजनाशीर्वादग्रहणमंगलाचारादीनि ॥ इति महाभूतघ
टदानं ॥ इति मांसकशंकरभृदात्मजभृदनीलकंठकृते दानमयूखेषोऽशमहादानानि समाप्तानि
॥ अथ दशमहादानानि ॥ कौर्म्ये कनकाश्च तिजानां गादासीरथमहागृहा ॥ कन्याचकपिलाधेनुर्म
हादानानि वैदश ॥ वक्रिपुराणे ॥ राम उवाच ॥ क्रोधादिकं स पाकर्म कृतं मुनिवरोत्तमा ॥ कथं तस्माद्विगुण्ये
हं पापाप्राणिवधादिकात् ॥ इत्युक्त्वा धर्मतत्त्वज्ञः पापानां पावनं परं दानं चेहं सुवर्णस्य ते तत्तु मर्हस्ये

रामः

॥ ६५२ ॥

॥ व्यासः सर्वान् कामान्प्रयच्छंति ये प्रयच्छंति कांचनं एतद्धिनगवानत्रे पितामहसुतो ब्रवीत् नंदिपुराणे
॥ तस्मात्स्वरात्पादातयं कांचनं मानवैर्नुविजातः परतरं लोके सद्यपापावमेचनं सुवर्णस्य सुवर्णस्य सु
वर्णस्य प्रयच्छति सर्वपापविनिर्मुक्तः स्वर्गलोके महीयते ॥ अथ सुवर्णशब्देनाहिरण्यमुक्तं ॥ द्वितीयेन च शो
भनवर्णत्वं तृतीयेन परिमाणविशेषः ॥ सुवर्णद्वितयं दत्त्वा ब्रह्मस्य गतिमाप्नुयात् ॥ इत्थं सुवर्णस्य शतं द्वि
जेभ्यः श्रद्धया चितः ॥ ब्रह्मलोकमनुप्राप्य ब्रह्मण सह मोदते स कुरुचरितसुवर्णशब्दस्य षोडशमाषय
स्मिण विंशतिषु हेमवाचितेति प्रागुक्तं ॥ रजतमिति केचित् दानमंत्रः ॥ हिरण्यगर्भगर्भस्त्वहेमबीजं विना
वसौ ॥ अनंतपुण्यफलदमतः शान्तिप्रयच्छमे कौर्म्ये पल्ले कंद्विगुणं वापि त्रिगुणशतं नुक्रमात् ॥ कनक
स्योद्युवर्णेन दान्यान्निःसदक्षिणं ॥ पलादधोवातकुर्यादक्षिणास्याद्यथारुचि ॥ इति सुवर्णदानं ॥ आदि
त्येदपसंप्राप्ते विधिं पुरस्कृतं ॥ ददाति कांचनं यो वैदुः स्वप्नं प्रतिहंति स ॥ ददात्युदितमात्रैयस्तस्य पापा
विनायते कालिकापुराणे ॥ गुंजा गुजार्धमात्रं वानियतः प्रतिवासरं ॥ कनकं न्यस्य लिंगे च व्रजे तत्पदमुत्तमं

ब्रह्मण्डे॥ शृणुष्ववहितो दानं ब्रवीमि तव नारद॥ शतमानमिति श्रोतुं सर्वपापप्रणाशनं॥ आयुष्यं श्रीकरं पुराणं चारो
ग्यं संततिप्रदं॥ जुक्तिमुक्तिप्रदं त्वणसिर्वमंगलकारणं॥ पुण्यका - - पुसर्वेषु चंद्रसूर्यग्रहादिषु॥ नित्यं वाकार
ये दानं जन्मक्षेत्रेषु विशेषतः॥ पुण्यदेशेषु सर्वेषु गृहे दवा लयादिषु यत्र साधनसंपत्तिस्तत्र दानं समाचरेत्॥
तथा॥ गव्येन भूमिं शतजलेन अक्षिरव्यमध्ये सिततंदुलैश्च॥ सरोरुहं केसरभूषणं द्युसकणिकंचाष्टदलं
विलिरव्यत्मिन् हिरण्यं शतमानमात्रं निधाय तस्योपरितं विचित्रा ब्रह्माणामाशंकुमलासनस्थमाराध्य
गंधादिनिराचरेण॥ विप्रंतथा वेदविदांवरिष्ठं विचित्रबुध्यानुसमर्चयित्वा॥ दद्यात्सर्वं शतमानमस्मै संप्रा
यतात्मनूरित्युदार्य॥ शतमानं शतहस्तलमाषाद्युमानं॥ इति शतमानदानं॥ अथ रजतदानं॥ त्कां देयः प्रयच्छ
ति विद्याय रजतं वापि निर्मलं॥ सविधुयाः शुपापातिस्वर्गलोके महीयते॥ रूपवानसु नगः श्रीमान् इह कालेषु
जायते इति॥ अथ धनदानं॥ त्कां दे॥ अथ धनं प्रयच्छेद्देहे मच्चित्रं सुलक्षणं॥ सतेन कर्मणा देवि गां धर्मलोकमश्नुते
भारते॥ सर्वोपकरणेपेतं युवानंदोषवर्जितं॥ योश्च ददाति विद्याय स्वर्गलोके महीयते॥ तथा॥ यावन्तिरो माणि ह्ये

रामः

॥६६॥

नवंति हि नरेभ्यः॥ तावतो वाजिदालो कान् प्राप्नुवंती ह पुष्कला न॥ कालिका पुराणे॥ यश्च वायुं दिवा युग्मं शो न
जे वायुपादुके॥ ददाति यः प्रधानं वै ब्रह्मण्यः सुसंतेयः॥ तस्य दिव्यानि याना निरथा ध्वजपताकिना॥ बुधयं चा
नचैवेमनविषयिकदाचन॥ अत्र दिव्यमानरथदुष्टपथविरहसंपत्तिर्यथाक्रमं प्रत्येकं फलं ज्ञेयं कौर्म्यं च
श्चतस्तस्य मथवा कनीयो मध्यमोत्तमं॥ देयात् विज्ञानुसारेण तारागणपरिच्छदं॥ शकैः पंचपलैरौघैः सु
वर्णलालं छतक्रमात्॥ सलक्षणं सवत्संभवा स्तण्णाया त्रिहोत्रो॥ तारागणास्तावानुकार्यलंकाराः दानमं
त्र॥ उच्चैः श्रवास्त्वमश्वा नाराज्ञां विजयकारकं॥ सूर्यवाहनस्तु न्यमतः शान्तिप्रयच्छमे॥ अथ श्वेताश्वदानं॥ गा
रुडे॥ अथ मेधमखं यस्तु कलौ कर्तुमनीश्वरः॥ अथ दानं तु तेनेह कर्तव्यं विधिपूर्वकं॥ विधितस्य प्रवक्ष्यामि
ब्रह्मण निर्मितं पुरा॥ श्वेतमश्वं शुभं तात हेमया वर्णं नूषितं॥ रूपैस्तु कटकैः शुद्धैः करिदंतो पशो नितं॥ धा
न्यरत्नोपरि स्थितु वृक्षकंदं सुदृकं॥ एवं सुतेजसं चाश्वं ब्राह्मणाय निवेदयेत्॥ मन्वादि युगाद्ययनविशुबोपरा
गादिषु दानं॥ अथ पूजामंत्रं॥ मार्तण्डाय सुवेगाय काशपाय त्रिभूर्तये॥ जगद्विषाय सूर्याय त्रिवेदय नमोस्तुते॥ ए

वंसुसुचरेनं त्रं करोति दद्यात्तिलोदकं। दानवाकं। उच्यते त्पादिभ्यमुकगोत्रायासुकशर्मणे ब्राह्मणायै ममभ्यमुव
 त्तिलकालं कारयुतललाटप्रेचै यकसुपर्याणत्वित्रौप्यकदारत्रौपशो नितं वज्रनेत्रं ताम्ररुद्रौ मपुछं
 सुवाससंभ्रापटके वृत्तं त्वायुधान्वितं धान्यरन्ध्रौपरिस्थितं। वधकदं सुपट्टकं गंधपुष्पाद्यर्चितं सकल
 ब्रह्महत्यादिपापनाशनाकामस्तु न्यमहंसं प्रददेनममेति। स्वावधिकत्रिंशत्सर्वत्रिंशदपरिंशदपरिंशत्
 रावरपितुष्टरणाकाम इति वा। यथाकाममृहं महाएविसमुत्पन्न उच्चैः श्रव
 सुपुत्रकं। मया त्वं विप्रमुखाय पदत्रोहयसुखी नव। इमं विप्रनमस्तु ममभ्यते प्रतिपादितं। प्रतिगृहीतं वि
 प्रे इमया दत्तं सुशोभनमिति दानमंत्रमुच्चार्य कर्णे समर्पणं कृत्वा विप्रहस्ते जलं क्षिपेत्। ततः सुवर्णं दद्यात्
 पश्चादश्वपुरोगच्छेपदानिसप्तसप्तति। नास्करं मनसि ध्यात्वा आलोक्य स्वर्गं व्रजेत्। श्वेतमश्वं तु यो दद्यात्कलंद
 रागुणं न वेत्। वडवांच तथा दत्त्वा तुल्यमेव फलं न वेत्। रावं दत्ते नरया घ्नस्तर्पकला व्रजेन्नर इति। इति श्वेताश्व
 दानं। शिवायाश्चमलंकृत्यः पर्वणि निवेदयेत्। साश्वमेधस्य यज्ञस्य फलमष्टगुणं लभेदिति शिवधर्मो शिवाया

रामः

॥६६॥

श्वदानमुक्तं। अथातिलदानं चादित्यपुराणे। वैशारण्यापोर्णमास्यां वा तिलान्नदौ देणसंयुतान्। यः प्रायच्छेद्वि
 जायेन्यः सर्वेषां यैः प्रसूच्यते। ज्येष्ठे मासि तिलान्दत्त्वा पोर्णमास्यां विशेषतः। श्वमेधस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नो
 ति मानवाः। माघे मासि तिलान्नस्तु ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति। सर्वसत्त्वसमाकीर्णं नरकं न संपश्यति। नृसिंहः नित्य
 दाता तिलानां यो नरः स्वर्गं गमहीयते। माहाचारते। दानतो मुक्तं तश्चैव हरतः प्रतिगृह्यते। तिलो तिलेति दोष
 सौवर्णानां युधिष्ठिरः। तथा। सर्वेषां मेवर्णानां तिलदानं परं स्मृतं। सर्वेषां हरत इत्यवित्रं स्वर्गं मेव च। विलुध
 मेक्षिरे। तिलागावो हिरण्यं च अन्नं कन्यावसुंधरा। दत्तान्येतानि विधिवत्तारयन्ति महा नयात्। तथा। तिलस्तापी
 तिलो दत्तः। तिलहोमा तिलोदको तिलदाता च नोक्ता च षट् तिलाः पापनाशनाः। अमृतं षट् तिला नृत्वा सर्व
 पापविवर्जितः। त्रिंशद्वर्षासहस्राणि स्वर्गलोके गमहीयते। कौर्म्ये कलजिने तिलान्न दत्त्वा सुवर्णं मधुसर्पिषा दो
 णे कं वासनाच्छन्निधात दत्त्वा दक्षिणं। अहिताग्नौ द्विजे दत्त्वा सर्वं तरति दुष्कृतं। त्रिधेति हीनमध्यमोत्तमने
 दतः। दोषद्वयं दोषान्नित्यं चेति तद्वत्स दक्षिणं क्रमादिक द्वित्रिसुवर्णसहितं। अन्नेन दानवाकं। अद्येसादि

दानम०

॥ १०६ ॥

अमुकस गोत्राय ब्राह्मणाय एवं कृत्वा जिनसं सुवर्णमधुसर्पियुक्तं वस्त्रच्छत्रं तिलद्रोणं सर्वपापक्षयकामस्तु
न्यमहं संप्रददेनममा कृतौ तिलदानप्रतिष्ठासि ध्येयं इदं सुवर्णं दक्षिणं तु न्यमहं संप्रददेनमम तिलदानं
यम तिलपात्रं च यो दद्यात्प्रत्यहं वायुपर्वणि स दक्षिणं सत्त्वावाधुतिकृत्वा जनार्दनं नाराये त्रिविधं पापं ध
र्मस्य वचनं यथा स्नादे त्वमायां दत्तं तत्पितृ तारकपितृकं ब्राह्मणे ताम्रपात्रं तिलैः पूर्णं प्रस्थया वै द्विजाय च
हिरण्यं च यो दद्यात्तद्वाचितानुसारतः सर्वपापविशुद्धात्मा लभते परमो गतिः दानवाकं तु अद्येत्यादि इदं
ताम्रपात्रं तिलपूर्णं सुवर्णमशेषपापक्षयकामस्तु न्यमहं संप्रददेनमम सुवर्णं दद्यात् अथ महं तिलपात्रं
ताम्रपात्रं तिलान् कृत्वा पलषोऽशकल्पिते सहिरण्ये शक्त्वा विविधाय प्रतिपादयेत् नाराये त्रिविधं पापं वा
अनः कायसंभवः कौर्म्यं तिलपूर्णं ताम्रपात्रं सहिरण्यं द्विजातये प्रातर्दत्त्वा तु विधिवहुः स्वप्नं विनिहतितः तिल
पात्रं त्रिधा प्रोक्तं कनिष्ठोत्तममध्यमं ताम्रपात्रं दद्यात्पलं जघनं परिकीर्तितं द्विगुणं मध्यमं प्रोक्तं त्रिगुणं चोत्तमं
स्मृतं स्वर्णमेकं जघनं तु द्विगुणं मध्यमे द्विपेत् त्रिगुणं चोत्तमे तदसुवर्णं परिकीर्तितं सुवर्णं दक्षिणं द

रामः

॥ ६६२ ॥

त्वा सर्वपापक्षयं नवेत् अथ मानवार्णयाकरणा तिलपूर्णं कांस्पपात्रदानं आदित्यपुराणे वज्रं सौत्रा मणिं
कर्तुं यद्विशक्तिर्न विद्यते महासरस्तथा वा पाकपंकुर्वचदीपिकं रावंरुते माटक्रणान्मुक्तो नवतिमानव
स दक्षिणं कांस्पपात्रं अथ दत्त्वा प्रमुच्यते सुदकांस्पपात्रं स्पप्रमाणं पंचविंशति पलानां मन्त्रनिर्दिष्टं
पलानां प्रस्थसप्तकं सुवर्णमाषांश्चतुरापात्रोपरिविधारयेत् वस्त्रेण वेष्टयेत् पात्रं प्रधानेन स न क्तितः तानं कृ
त्वानिम्नगादौ पितृ न देवांश्च तर्पयेत् ततो निपूजयेच्छुभं शुभं करं हरिमेव वा गोमयेनाथ संलिप्य गृहमध्य
च सर्वतः लिखेत् स द्वादशारं कुकुमेनाथ चंदनैः ततो वक्त्रिष्ठापयित्वा होमं कुर्याद्यवैस्तिष्ठे ततो
वक्त्रिष्ठापयित्वा होमं कुर्याद्यवैस्तिष्ठे तत्र पात्रं प्रतिष्ठाप्य पूजयेत् शक्तिं नावत ततो ब्राह्मणमाहूय
बहुभूत्य सुसंयुतं पादौ प्रक्षाल्य विधिवन्मातृश्राद्धं समाचरेत् अलं कृत्य यथा शक्तिमाध्यावा मृतवा
सरे अहोरेविमोमान्यां संक्रांतिषु युगादिषु तथान्यदपि यदत्तं माध्यामुद्दिश्य मातरं तदक्षयफलं सर्वं
पुरा प्राह महेश्वरं जीवंतीभूषयेदस्त्रैर्माल्यैरपि विभूषणैः दत्त्वा विप्रस्य पात्रं तु होमं कुर्यात्स यत्नतः सोप

स्करं सतो बलं दमाप्यविप्रं विसर्जयेत् ॥ अन्येषामपि विप्राणां नौजना निषेधयेत् ॥ इत्यादि ॥ अथास्य प्रयोगः ॥
 मातृमृतवासरे माध्याह्ने वा यजमानो नद्यादौ कृतस्नानो गृहमध्ये उपलिप्तदेशे कुंकुमचंदनाभ्यां वा दशद
 लंपसं विरच्य तत्र पंचविंशति पलमितं कांस्यपात्रं तिलप्रसृतसप्तक पूरितं उपरिष्ठापितस्वर्णमाषच
 तुष्टयंच वस्त्रवेष्टितं स्थापयित्वा तस्य माषे हरांशं करं बाहूनां युपाचारैरभ्यर्च्य पुरतो निष्ठापयित्वा स्व
 सूत्रविधिना दत्ता कैस्ति लैयवैश्च विष्णुमंत्रेणाशिवमंत्रेण वा अष्टोत्तरशताहुताहुता मातृदया ह श्रेयसा
 तश्चाहं कृत्वा जीवतां मातरितां वस्त्रादिनिःसक्त्य दानपात्रं तथैवाभ्यर्च्येद्दिक्षु खमुपवेश्वा घेत्मादि उ
 त्कामुकसंगोत्राय ब्राह्मणायैदं पलपंचविंशति निमित्तं कांस्यपात्रं प्रसृतसप्तकमितं तिलपूरितं सुवर्ण
 वरवस्त्रवेष्टितं संताच्छापितं सप्तधान्यफलादिसहितं मातुरान्न एव कामस्तुभ्यमहं संप्रददामि मेति द
 द्यात् ॥ मंत्रास्तु ॥ कांस्यपात्रं मया दत्तं मातुरान्न एव कामस्तुभ्यमहं संप्रददामि मेति द
 दात् ॥ सांश्च उदरे जनन्यासं स्थितं स्पृशेत् ॥ क्लेशिता बालनावेन स्तनपानाद्भिजोत्तम ॥ पूयन्वादिमह्ये पलिप्ता

रामः

॥ ६६३ ॥

याचमया कृता ॥ नवतो वचनादद्य मम मुक्तिर्न वै दद्यात् ॥ कांस्यपात्रं सुवर्णं च तिलान् वस्त्रादिदक्षिणं
 सप्तधान्यं मया दत्तं नृणां मुक्तिर्न वै नमः ॥ कांस्यपात्रं प्रदानेन तत्तज्ज्ञानं शरीरकं तथा हेमप्रदानेन परमा
 त्मानमव्ययं ॥ आच्छानं देतुं ब्रह्मांडं उद्यमेतत्सदक्षिणं ॥ विप्राच्छादनदानेन परमात्मा उपजितः ॥ तिलसं
 रव्याहुतं दुर्यं जनन्यासमभिविंशति ॥ तिलपात्रप्रदानेन कृतमुक्तेः नवाभ्यहमिति ॥ ततः शक्त्वा हिरण्यपदक्षिणं द
 द्यात् ॥ पात्रदानेन जनना संनवान्दणत्वं मुक्तेः नवशतिविप्रो ब्रूयात् ॥ पुनर्वाहति निहंमि कृत्वा विप्रं विस
 न्ययथाशक्ति ब्रह्मणान्नौजयेत् ॥ इति कांस्यपात्रप्रयोगः ॥ अथ तिलकुं नदानं ॥ वायवीये तिलकुं नमथो
 वक्ष्ये कुं ने पूर्ववदस्थिते त्वारुणे मंडले देवं वरुणाकारमर्चयेत् ॥ श्वेतैः पुष्पैः ॥ फलैर्गंधैः ॥ कर्पूरेण तु पूजयेत् ॥ व
 रुणलक्षणं ब्रह्मांडदानं ॥ वारुणं मंडलं स्थाप्य तच्चार्धचंद्राकारं कार्यं षड्मान्यारैरेतौ न्यस्य ततो मंत्रमिमं म
 जयेत् ॥ नमो वरुणरूपाय रसां वुपतये नमः ॥ रसवारि निमित्तानि यांतु नाशमघानि मेति तिलकुं न प्रदानेन प्र
 सीद परमेश्वर ॥ इति दत्ते विनश्यति पापानि जन्तु चरिणं हिंसोद्भवाने त्वाने पुयान केवावगाहने रसोपदानेन

दानम्

॥१११॥

ह्यणामयेयानां च बाह्यं यात्रोपधंवापि देवेश सर्वमेधं न विष्यति शिवलोके वसेत्कल्याणं शतपंचदशावरान् ॥
तितिलकुं नदानं ॥ अथ तिलकरदानं ॥ वायुपुराणे करकं तिलसं पूर्णं मंडले वक्रिदेवते ॥ शिववक्रि वदावाह्य
पूजयेत्करवारकै ॥ रक्तचंदनगंधेन निर्यासेन च धूपयेत् ॥ वक्रिमंडले त्रिकोणमंडलमित्यर्थ ॥ शिववक्रिचदिति
वक्रिस्वरूपं शिवमित्यर्थ ॥ तद्योक्तं ब्रह्मांडदाने ॥ निर्यासः सर्जरसः ॥ आदर्शचततोदद्यादी पानां च चतुष्टयं ॥
वक्रिरूपयति शंभुर्वक्रिरूपा तिलाश्रया ॥ तेजो रूपकृतं पापं चाक्षुषं च र्वेपो हतु ॥ इति ह तस्मिन् शंभोति पावान् ॥
त्रिहृतानि च ॥ या क हो मे षु का षे षु हिं स्पं ते या नि व क्रि ना ॥ अगारवेन हाहा दिसं नवानि च यानि वै विरुद्ध करणे ॥
त्यानिरूपयोगोद्भवानि च ॥ परदारपरद्वयपुत्रदर्शनजानि च ॥ शिवादिदशतिथ्यानि नेत्रदोषकृतानि च ॥ य एवं कु
रुते दानं शिव न क्पायत व्रत ॥ शिवलोके वसेद्भूयः कल्पत्रयमशंकित ॥ इति तिलकरदानं ॥ अथ गजदानं ॥ कौ
र्म्ये दद्याद्गजं पुराणे क्तमूल्यं पंचाशतानि च ॥ वित्तानुसारात्त्रापि कनिष्ठोत्तममध्यमं ॥ स्वरूपतो जगदानमुत्त
मं ॥ पक्षः ॥ तन्मूल्यं हेममाषशतपंचकं मध्यमं ॥ शतद्वयमधम इति केचित् ॥ पंचशतमाषस्तद्वद्वद्वनि

रामः

॥६६६॥

मते ॥ तादृशाः सुवर्णा इत्यपरे रूपसूत्राणां करणं स्वर्णताराविनूषणं ॥ सदक्षिणं वित्तशक्तादत्वा शिवपुरं व्रजेत्
स्वर्णरत्न ॥ तारागणे मौक्तिकज्वालात्मको गजालंकारविशेषः ॥ तथा ॥ यथा लात्रोपपत्तं वायः प्रयच्छति दंतितं
ब्राह्मणाय दरी प्रायस्वर्गलोके महीयते कमक्षयादिह गत्य महा राजो गजाधिपः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो जाय
तेनात्र संशयः ॥ हस्तश्चक्रादिदानफलं नारते ॥ षष्टिवर्षसहस्राव षष्टिवर्षशतानि च ॥ जोगा ननु क्ता मर
पुरे राजा कालक्षयादिहेति ॥ अत्र दानवाकां ॥ अद्येत्याद्युक्ता षट्षष्टिवर्षसहस्रावधिका मपुरजोगोत्तरमहारा
जत्वकामोहमुक्कशर्मणो मुगत्राय ब्राह्मण ये महस्तिने कक्षारक्षु स्थिरासन सहितं कांचनमालादिकीर्णचो
मरगंधयुष्यालंकृतं प्रजापतिदेवतं तु न्यमहंसं प्रददेन ममेति करं धत्वा दद्यात् ॥ सुवर्णं दक्षिणां तु न्यमहंसं
प्रददेन ममेति ॥ इति हस्तिदानं ॥ निवेदयति मातंगं नक्पास्वर्णं धत्तं ॥ शिवाय पर्वदिवसं तस्य पुरणफलं श्रु
णिवत्पादिना शिवधर्मादौ शिवाय गजदानमुक्तं ॥ अथ दासीदानं ॥ वक्रिपुराणे ॥ स्थिरनक्षत्रसंयुक्ते सौम्ये सौ
म्यग्रहान्विते दानकालं प्रशंसति संतः पर्वणि वा पुनः ॥ अल्पं कृत्य यत्कपा वा सो निर्दूषणैस्तथा ॥ ब्राह्मणाय

प्रदातव्यामंत्रेणानेनशक्तिः॥ इयं दासीमयातु न्यंश्रावन्नप्रतिपादिता॥ सर्वकामकरी जोग्या यथेष्टं नृप
मस्तुते॥ पंचवर्षाधिका सातु चत्वारिंशत्समावधि॥ दासी द्विजा यदातव्या दास दानेययं विधिरित्यादि॥ अत्र दा
नवाक्यं॥ अमुकसगोत्रयेमां दासी सुवर्णलंकारवती पुष्पाद्यर्चिता मक्षय्यसुखप्राप्तिकामस्तु न्यमहं प्र
ददेनममेति शिरसि धत्वादद्यात्॥ सुवर्णलंकारवती पुष्पाद्यर्चिता मक्षय्यसुखप्राप्तिकामस्तु न्यमहं प्र
ददेनममेति शिरसि धत्वादद्यात्॥ सुवर्णदिक्षिणं च दत्वा दमापयेत्पश्चाच्छास्त्रं वस्त्रं कांचनं॥ अतुगत्वा
सीमा यो द्विजं विमर्जयेत्तत इत्यादि॥ अथ मेधफलशतगुणफलकामः शिवाय दासीं विनिवेदयेदिति शिवाय दा
सी दानमप्युक्तं॥ इति दासी दानं॥ अथ रथ दानं कौर्मैरयं चतुर्वली वेदैर्वरुहंध्यान्वावृतं तथा॥ वित्तानुसारात्स
र्वेश्वरयोपकरणैर्युतं॥ सदक्षिणं च विप्राय दत्वा शिवपुरं व्रजेत्॥ धान्यावृतं मष्टादश धान्यावृतं रथोपकरण
नियुगयोक्तोत्तरादीनि॥ धान्यावृतं त्रिधेति पाठः॥ त्रिधे कसुवर्णं दक्षिणं च तमष्टादशत उत्तमं मध्यम
कनिष्ठेन दत्तं श्वेनैविध्यमिति हेमाद्रिः॥ दानवाक्यं॥ अमुकसगोत्राय ब्राह्मणाय चतुर्वली च दैयुक्तं अष्टाद

रामः

॥६६५॥

श धान्यपरिवृतं सर्वोपकरण युतमेतं रथं विश्वकर्मदैवतं अक्षय्यस्वर्गादि सुखकामस्तु न्यमहं प्रददेनममेति
मंत्रस्तु॥ रथाय रथनाथाय नमस्ते विश्वकर्मणे॥ विश्वरूपाय नाथाय अरुणाय नमोनम इति सुवर्णदिक्षिणं द
द्यात्॥ गारुडे गंगोत्तरगं संयुक्ता यो ददाति द्विजा तदैवे॥ सर्वकामसमृद्ध्यान्मासराजा जायते नृवीति॥ गंगोत्तराय वि
शासा च चतुर्निरंशे गजे दृषे वेपिता॥ गंगामिमं प्रयच्छामि विश्वकर्माधिदैवता॥ दानेनानेन भगवान् प्रायतां
मे परपुमानिति गंगोत्तरादनेमंत्रा॥ इति रथ दानं॥ मार्गशुक्लैकादश्यामाघफालुनयोर्बौशारं वैवाहिरण्यं हरि
मन्यर्चजागरं च कृत्वा प्रातः शिविकां विप्राय दत्वा तस्य वर्षाशनं शिविकावाहकानां च वर्षाहमंत्रं कल्पयित्वाति
विपुलजोगानं तरं विष्णुसायुज्यं नाश्वेति॥ एतन्मंत्रं हेमाद्रौ वक्रिपुराणे॥ अथ महादानं कौर्मैर्योचर्ममात्रं
भूखंडं अधिकं वा त्वशक्तिः॥ त्रिधा सदक्षिणं कृत्वा दत्वा शिवपुरं व्रजेत्॥ त्रिधे कसुवर्णं रूपादक्षिणं त्रिधे त्र्य
र्थः॥ हृहस्पतिः॥ त्र्यपि गोचर्ममात्रेण सम्यक् दत्तेन मानवः॥ धौतपापौ विशुद्धात्मा स्वर्गलोके महीयते॥ दशह
स्तेन दंडेन त्रिंशदंडानि वर्तनं॥ त्रिजागहानं गोचर्ममात्रं माह प्रजापतिः॥ मानेनानेन गोदद्यानि वर्तनं शतं बु

दानम०

॥११३॥

धइति तथा गवांशतं वषंश्चैको यत्र तिष्ठेदयं त्रित ॥ त द्विगोचर्ममात्रं तु प्राकृर्वेदविदो जनाति ॥ तत्र नागोच
र्मप्रकारेषु उत्तममधमाधमनावेन व्यवस्थाज्ञेया ॥ तथा षष्टिवसहस्राणि स्वर्गे विसृतिर्नृमिदः ॥ अ
ष्टेनाचानुमंता च तावन्ति नरके वसेत् ॥ तत्र पुराणनेदानानाफलश्रवणोपि स्वकामितमेव फलमुत्तरेव
मंत्रोपियथा नृमिप्रदानस्य कलानाहंति षोडशं ॥ दानानन्यानि मे शान्तिर्नृमिदानाद्भवति ह ॥ अमुक ब्राह्मण
यासुककामः षट्षष्टिवसहस्रवर्षपरिमितस्वर्गवासकामः शिवपुरप्राप्तिकामो वा सर्वपापक्षयकामो वा नृमि
तुभ्यमहं संप्रदेन ममेति कुशतिलोदकं ब्राह्मणहस्ते निक्षिपेत् ॥ ब्राह्मणसमापस्तो नृमिप्रदक्षिणकृत्य
प्रतिगृह्णीयात् ॥ विप्रकृष्टांतुः मनसा प्रदक्षिणकृत्या नहि नृमेः परं यस्तु गोः सुवर्णं च किंच न त्रतो नृमौगविप्रा
ज्ञैः सुवर्णं दक्षिणाममेति मां उच्यते च नादन्नसुवर्णमेव दक्षिणा ॥ विश्वामित्रः ग्रामं वा गरं वापि विप्रेभ्यो यः प्रय
च्छति ॥ क्षेत्रं वा सस्यं संपन्नं सर्वपापैः प्रमुच्यते स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेस्त्वसुंधरां ॥ सदृष्टायां नृमिर्नृत्वापिष्ट
निःसहस्रमज्जति तथा अपि पापकृतां राज्ञां प्रतिगृह्णीत साधवः ॥ षष्टिवीह्येतदिच्छंति नान्यदिच्छंति पावनं

रामः

॥६६६॥